

ISSN (PRINT) 2307-2318

ISSN (ONLINE) 2707-9899

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

**ЕКОНОМІКА
і ОРГАНІЗАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ**

**ECONOMICS AND
ORGANIZATION OF
MANAGEMENT**

ЖУРНАЛ

Засновано у 2007 р.

Випуск №1(45) • 2022

Вінниця • 2022

УДК 338.24(045)

З а с н о в н и к : Донецький національний університет імені Василя Стуса

В и д а в е ц ь : Донецький національний університет імені Василя Стуса

Друкується за рішенням Вченої Ради ДонНУ імені Василя Стуса (протокол № 11 від 18.02.2022 р.)

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я :

Козловський С. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса (головний редактор)

Антонюк Л. Л. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Київського національного університету імені Вадима Гетьмана

Безгін К. С. – д-р екон. н., професор, професор кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса (заступник головного редактора)

Брич В. Я. – д-р екон. н., професор, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій Західноукраїнського національного університету

Дороніна О. А. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса

Житар М. О. – д-р. екон. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи в Міжнародний європейський університет

Іонін Є. Є. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу та аудиту Донецького національного університету імені Василя Стуса

Лактіонова О. А. – д-р екон. н., доцент, професор кафедри фінансів та банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса

Левченко О. М. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Центральноукраїнського національного технічного університету

Лісогор Л. С. – д-р екон. н., професор, головний науковий співробітник відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень

Орхова Т. В. – д-р екон. н., професор, декан економічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса

Мишук Г. Ю. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри трудових ресурсів і підприємництва Національного університету водного господарства та природокористування

Савченко М. В. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса

Сидорова А. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри економічної та управлінської аналітики Донецького національного університету імені Василя Стуса

Ушенко Н. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка

Хаджинов І. В. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Донецького національного університету імені Василя Стуса

Шаульська Л. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри економіки підприємства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Захарієв А. (Zahariev A.) – доктор з економіки, професор, декан факультета, Господарська академія імені Д. А. Ценова (Болгарія)

Польовчик Я. (Polowczyk J.) – доктор наук з управління, професор Університету економіки і бізнесу (Польща)

Москардіні А. (Moscardini A.) – доктор математики, професор Університету Нортумбрії (Велика Британія)

Шолтес М. (Šoltés M.) – доктор філософії, декан економічного факультету Кошицького технічного університету (Словаччина)

Рязанов М. Р. – аспірант (технічний секретар редакційної колегії)

Засновано у 2007 р., свідоцтво КВ № 22679-12579ПР. Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук наказом Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. науковому фаховому журналу «Економіка і організація управління» присвоєно **категорію «Б»**.

Періодичність видання: 4 рази на рік.

Адреса редакції: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21 e-mail: ecoman-period.div@donnu.edu.ua

Офіційний сайт: <http://jeou.donnu.edu.ua/index>

Електронна версія журналу в Національній бібліотеці ім. В.І. Вернадського: <http://nbuv.gov.ua/j-tit/oieu>

ISSN (Print) 2307-2318 ISSN (online) 2707-9899

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022

ЗМІСТ

Власенко І.В.ОСОБЛИВОСТІ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА НА
ВІННИЧЧИНІ.....5**Лимар В.В., Зверев О.Д.**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ
ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ.....13**Миценко І. М., Хаджинов І. В.**КОНЦЕПЦІЇ КРУГОВИХ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ КЛЮЧОВИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
КОМПАНІЙ.....25**Орехова Т.В., Роздобудько М.М.**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНИХ»
ІНВЕСТИЦІЙ У ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ.....39**Савченко М. В., Іванов В. М.**КОНКУРЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ
ВИХОДУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СВІТОВИЙ РИНОК.....47**Атаманчук З.А.**ВПЛИВ КРОС-КУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ
НА ДИФУЗИЮ ІННОВАЦІЙ МІЖ КРАЇНАМИ.....59**Burkina N., Popovskiy Y.**IDENTIFYING TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION OF
UKRAINE BY VISUAL ANALYTICS.....67**Везденецький С.В.**МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ ЕФЕКТИВНІСТЮ
ПІДПРИЄМСТВА.....76**Гуцал С.А.**АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ
НА АТ «ХМЕЛЬНИЦЬКОБЛЕНЕРГО»87**Соколовська О. М.**

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО БОРГУ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ.....97

Ружинська О.В.ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В СУЧАСНИХ
УМОВАХ.....107**Косса Алваро Сімао**ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІК КРАЇН АФРИКИ ЯК ШЛЯХ
ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ.....117**Орехов М.О.**УПРАВЛІННЯ МОДЕЛЯМИ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
ГЛОБАЛЬНОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....127

CONTENTS

<i>Vlasenko I.</i>	
FEATURES OF EVENT TOURISM AND ITS INNOVATIVE COMPONENT IN VINNITSA REGION.....	5
<i>Lymar V, Zveriev O.</i>	
INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF EXTERNAL THREATS	
STRENGTHENING.....	13
<i>Mytsenko I., Khadzhynov I.</i>	
CONCEPTS OF CIRCULAR BUSINESS MODELS OF KEY EUROPEAN COMPANIES.....	25
<i>Oriekhova T., Rozdobudko M.</i>	
THEORETICAL ASPECTS AND MAIN TRENDS OF «GREEN» INVESTMENT DEVELOPMENT IN THE GLOBAL DIMENSION.....	39
<i>Savchenko M., Ivanov V.</i>	
COMPETITIVE ANALYSIS AS A TOOL FOR THE FORMATION OF A STRATEGY FOR DOMESTIC ENTERPRISES TO ENTER THE WORLD MARKET.....	47
<i>Atamanchuk Z.</i>	
INFLUENCE OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATIONS IN INTERNATIONAL TOURISM ON DIFFUSION OF INNOVATIONS BETWEEN COUNTRIES.....	59
<i>Burkina N., Popovskyi Y.</i>	
IDENTIFYING TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE BY VISUAL ANALYTICS.....	67
<i>Vezdenetsky S.</i>	
MODELING OF ENTERPRISE SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY	
MANAGEMENT.....	76
<i>Gutsal S.</i>	
ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF THE HUMAN RESOURCES	
MANAGEMENT POLICY AT JSC "KHMELNITSKOBLANNERGO".....	87
<i>Sokolovska O.</i>	
THE IMPACT OF EXTERNAL DEBT ON UKRAINE'S ECONOMIC GROWTH.....	97
<i>Ruzhynskas O.</i>	
TRANSFORMATION OF THE EU FOREIGN TRADE POLICY IN MODERN	
CONDITIONS.....	107
<i>Alvaro Simao Cossa</i>	
DIGITAL TRANSFORMATION OF ECONOMIC ECONOMIES AS A WAY OF	
INCLUSIVE DEVELOPMENT.....	117
<i>Oryekhov M.</i>	
MANAGEMENT OF FINANCIAL INCLUSION MODELS IN THE CONTEXT OF	
GLOBAL DIGITALIZATION DEVELOPMENT.....	127

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.1

УДК 338.48-61 (477.44) (045)

JEL: O 13, O 31, Q 26

Власенко І.В.

доктор економічних наук, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ

ORCID 0000-0002-3909-1179

vlasenkoivol@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА НА ВІННИЧЧИНІ

В статті розглянуто динаміку кількості туристів в Україні за видами туризму та визначено основні тенденції, які стимулюють розвиток туризму. Систематизовано використання подієвих ресурсів для підсилення функцій туризму та розглянуто специфічні характеристики подієвого туризму. Дана характеристика основних туристичних заходів, що проводяться у Вінницькому регіоні. Визначено основні стратегічні проблеми, які стримують успішний розвиток туризму у Вінницькій області

Ключові слова: туризм; туристичні потоки; туристично-рекреаційні ресурси; подієвий туризм; подієві ресурси; функції туризму

Рис. - 2, Табл. - 1, Літ. - 8.

Vlasenko I.

Doctor of Economics, Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant
Affairs of Vinnytsia Trade and Economic Institute of DTEU

FEATURES OF EVENT TOURISM AND ITS INNOVATIVE COMPONENT IN VINNITSA REGION

The article considers the dynamics of the number of tourists in Ukraine by type of tourism and identifies the main trends that stimulate the development of tourism. The use of event resources to strengthen the functions of tourism is systematized and the specific characteristics of event tourism are considered. The characteristic of the basic tourist actions which are spent in the Vinnytsia region is given. The main strategic problems that hinder the successful development of tourism in Vinnytsia region are identified

Key words: tourism; tourist flows; tourist and recreational resources; event tourism; event resources; functions of tourism

Fig. - 2, Table. - 1, Ref. - 8.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямків розвитку економіки багатьох країн світу, в тому числі і України є туристична галузь. Протягом останніх десятиріч світовий туризм активно розвивається, здобуваючи собі статус однієї з найшвидше зростаючих галузей економіки. Саме туризм забезпечує велику кількість додаткових робочих місць у багатьох галузях народного господарства тим самим сприяючи підвищенню рівня життя населення. Високий мультиплікативний ефект туризму стимулює розвиток 48 галузей економіки України. Багато країн має основні

надходження до бюджету саме від туристичної діяльності. Значною є частка внеску від подієвого туризму до регіональних бюджетів. Цей сектор туристичної галузі не потребує обов'язкового використання туристично-рекреаційних ресурсів. У світі налічується кілька десятків міст, які спеціалізуються на подієвій економіці й функціонують на доходи від неї [1]. Розвиток подієвого туризму в Україні є актуальним напрямом не лише як спосіб наповнення бюджетів регіонів, але й як стимул розвитку місцевої інфраструктури. За цих умов актуальним є дослідження сутності подієвого туризму в контексті функціонування туристичної галузі України.

Аналіз останніх досліджень і результатів. Розвиток подієвого туризму, його проблеми та перспективи розглядались в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, в роботі Топева Р. І. розглядається вплив подієвого туризму на розвиток економіки Болгарії [2]. Роль подієвого туризму в освоєнні культурно-освітнього простору Прикарпаття розкрито в праці Червінського А. [3]. Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму в Україні розглянуто в роботі Паньків Н.Є., Мороз В.Р. [4] а також Олійник В.В., Шикіна О.В. [5]. Про стан і тенденції розвитку івент-менеджменту в Україні пишуть у своїй статті Хитрова О.А., Харитоновна Ю.Ю. [6]. Нейроекономічний підхід щодо розвитку івент-туристичної діяльності розглянуто в статті Наумік К. Г. та Вовк К. М. [7]. Проте подієвий туризм на сьогоднішній день розвивається швидкими темпами. Окрім того, кожний регіон має свої особливості та передумови його розвитку. Тому дослідження особливостей подієвого туризму в окремих регіонах України, проблем та перспектив його розвитку сприятимуть успішному подоланню перешкод та сприятимуть оздоровленню економіки регіону та держави в цілому.

Формулювання цілей статті. Метою написання даної статті було визначити роль, особливості та перспективи розвитку подієвого туризму у Вінницькому регіоні.

Виклад основного матеріалу. Згідно показників Всесвітньої туристичної організації у 2019 році в світі було здійснено 1,5 мільярда туристичних прибуттів, що на 4% перевищує показники 2018 року. Таке збільшення відбувалося у багатьох регіонах. У 2020 році передбачалося приблизно таке ж зростання, як і у 2019 - 3-4%. Але у зв'язку з поширенням у світі коронавірусу COVID-19 багато країн закрили кордони, відмінили авіа- й транспортне сполучення і ввели суворі обмежувальні заходи.

В Україні існують усі передумови для розвитку туристичної сфери. Туристичний потенціал нашої країни на сьогодні розкрито не повною мірою, про що свідчить досить низька частка туристичної галузі в структурі ВВП країни. За оцінками Всесвітнього економічного форуму, в 2017 році Україна очолила рейтинг країн з найменшою часткою туристичної індустрії у ВВП – лише 1,4% [4]. У 2017 році обсяг створеної у туризмі доданої вартості склав 1,3 млрд доларів, що є одним з найнижчих показників у Європі. Але вже у 2018 році частка туристичної галузі в структурі ВВП України зросла і становила 5,4% (184,2 мільярди гривень).

Протягом 2016-2020 років загальна кількість туристів в Україні змінювалась нерівномірно. Значне зростання відбулося у 2019 році – до 6132 тисяч осіб, що на 140 % більше порівняно з 2016 роком. (табл. 1). Проте, вже у 2020 році відмічається значне падіння цього показника (до 2360 тис або майже на 7,5 % порівняно з 2016 роком і на 61,5% у порівнянні з 2019 роком), що зумовлено спалахом пандемії COVID-19 та введенням у зв'язку з цим обмежувальних заходів в Україні та і майже в усьому світі.

Таблиця 1 – Динаміка кількості туристів в Україні за видами туризму (тис.)

Показник	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Усього	2550	2806	4557	6132	2360
в'їзних туристів	35	39	76	87	12
виїзних туристів	2061	2290	4024	5525	2126
внутрішніх туристів	454	477	457	520	222

Джерело: Складено на основі [8].

Зниження кількості туристів відмічається у 2020 році за всіма видами туризму. Протягом досліджуваного періоду переважна більшість туристів становили виїзні туристи – громадяни України, які виїжджали за кордон. Їх кількість поступово збільшувалась з кожним роком і досягла максимального показника у 2019 році – 5525 тисяч осіб. Проте, у 2020 році цей показник скоротився на 61,5 %.

Кількість в'їзних (іноземних) туристів протягом 2016-2019 років також зростала, хоча цей показник найменший серед усіх видів туризму. Найбільша кількість іноземних туристів, які відвідали Україну спостерігалась у 2019 році – 87 тисяч осіб, а у 2020 році цей показник скоротився більш як в 4 рази і склав 12 тисяч.

Одним із пріоритетних завдань туристичної галузі є розвиток саме внутрішнього туризму. Проте, кількість туристів, що подорожують Україною зростає не такими швидкими темпами. Так, у 2016 році кількість внутрішніх туристів була 454 тисячі осіб, а у 2019 склала 520 тисяч, тобто відмічається зростання на 14,5%. Однак, у 2020 році цей показник скоротився більш як вдвічі (з 454 тисяч осіб у 2016 році до 222 тисячі у 2020 році).

Протягом останніх років можна виділити наступні тенденції, які стимулюють розвиток туризму:

- бажання туристів отримати місцевий досвід - познайомитися з культурою та традиціями, місцевою кухнею, тощо;
- збільшення кількості подорожей з метою відвідування певної події: спортивних змагань, музичного концерту чи фестивалю, тощо [5].

На сьогодні визначені такі функції туризму: рекреаційна, культурна, економічна, просвітницька, гуманітарна, екологічна, виховна, релігійна, соціальна.

- Науковці вважають основними функціями традиційного туризму економічну, соціальну, гуманітарну, екологічну рекреаційну.

Функціями подієвого туризму є: економічна, пізнавальна, рекреаційна, дозвілєва і розважальна, зазначаючи, що останні три функції носять суб'єктивний характер. Але комплексність подієвого туризму відображає більш широкий спектр функцій, реалізація яких має тісний взаємозв'язок з іншими видами туризму [6]. Стандартна організація турів включає в себе використання ресурсів: кадрові, організаційно-управлінські, інфраструктурні, природні, інформаційні, культурні.

Для забезпечення туру використовують не тільки базову туристичну інфраструктуру (розміщення, харчування, транспорт), але і спеціалізовану, залежно від виду туризму.

Перевагою подієвого туризму є використання потенціалу події не тільки як додаткового ресурсу, але і як підсилювача певної функції туризму (рис.1).

Подієвий туризм через підсилення основних функцій туризму стимулює розвиток інших напрямків туристичної галузі. Зміст організованої події є ключовим для реалізації вищезазначених функцій. Це універсальний засіб формування і координації туристичних потоків до запланованого місця призначення, з одного боку, і створення мікросередовища приймаючої сторони – з іншого. Місцеві жителі є також споживачами цієї туристичної послуги. Таким чином, комплекс заходів певного змісту сприяє формуванню і закріпленню психологічного клімату території проведення. Вагомим фактором є готовність мешканців місця проведення до певної події. Отже, до перерахованих функцій туризму слід додати психологічну функцію. Ця функція підсилюється через контент заходів подієвого туризму і не пов'язана з рекреацією.

Функції туризму	Підсилення значущості функції	Засоби підсилення	Приклад
Економічна	сприяння зайнятості населення	організація мегазаходів	чемпіонати світу з футболу, Олімпійські Ігри, Економічні форуми
Соціальна	проведення наукових конференцій, культурно-історичних свят, організація тематичних тижнів	створення заходів, що є візитівкою регіону	карнавали, фестивалі, конференції, форуми
Екологічна	направлення туристичних потоків у певні регіони, з метою відновлення тих областей, які цього потребують найбільше	організація щорічних заходів на іншій території цього ж регіону	етносвята, ярмарки
Гуманітарна	створення наукових, культурних містечок, проведення вистав у масштабі міста	тематичні заходи	організація мегавистави або наукової конференції в масштабах міста на регіональному та міжнародному рівнях
Рекреацій	створення умов для відновлення психо-емоційного та фізичного стану, комплекс заходів, що стимулюють здоровий спосіб життя	демонстрація здорового способу життя, створення дискусійних майданчиків	веломарафони, спортивні флешмоби, відкриті лекції

Рисунок 1- Використання подієвих ресурсів для підсилення функцій туризму

Організовану подію можна розглядати як штучний інформаційний потік, який спрямований на споживача з певною метою. Організація івенту – це спосіб подачі інформації від однієї групи до іншої. Отже, подієвий туризм сприяє підсиленню інформаційної функції. З позиції нейроекономічного підходу можна виділити ще одну функцію події – латентна функція [6]. Вона полягає у створенні специфічного інформаційного подразника з метою викликати певні емоційні реакції у споживача туристичної послуги. Таким чином, реалізація туристичного продукту в межах подієвого туризму має більш сильний психологічний вплив з боку емоційного закріплення позитивного чи негативного досвіду порівняно з іншими видами туризму.

Проведений аналіз дозволяє виділити специфічні показники, що характеризують подієвий туризм (рис.2).

Показник	Характеристика
Комплексність формування ринкових сегментів	споживачами послуг подієвого туризму є: - туристи, що прибули на подію; - мешканці території проведення заходу
Інтегрованість функцій туризму	підсилення функцій інших видів туризму через подію
Пролонгованість у часі	вплив організованого заходу сприяє закріпленню психологічного стану, що, у свою чергу, викликає потребу у відтворенні певного комплексу емоцій
Латентність	використання події як інформаційного подразника з метою формування потреби в потенційного споживача послуг подієвого туризму (марафони, флешмоби)

Рисунок 2- Специфічні характеристики подієвого туризму

Вінниця вже кілька років поспіль є одним з лідерів рейтингу найкомфортніших міст для життя в Україні. У 2019 році Вінницька міська рада, спираючись на Маркетингову стратегію міста Вінниці та розуміючи важливість і перспективи розвитку туризму в місті, створила департамент маркетингу міста та туризму. Видатки на реалізацію Програми розвитку туризму було збільшено у 5 разів. Обсяг туристичного збору у 2019 році склав 2 050 458 грн., що в 6 разів більше, ніж у 2018 р. Хоча у 2019 році у Вінниці нараховувалось 43 готелі та хостели все ж таки існує необхідність збільшення кількості закладів тимчасового розміщення.

Зростання популярності Вінниці як туристичного центру характеризується також кількістю відвідувачів місцевих музеїв. Із 2016 року їх кількість постійно зростає. У липні 2019 року у Вінниці вперше проведено дослідження туристичної привабливості міста, за даними якого індекс туристичної привабливості міста склав 4,13 балів з 5. Цей показник туристичної привабливості Вінниця отримала завдяки високим оцінкам атрибутів міста його відвідувачами, серед яких задоволення музеями та галереями,

рівень обслуговування у локальних ресторанах та кафе, чистота та безпечність перебування у місті, доброзичливість та ввічливість містян. Відповідно до представлених даних можна підтвердити те, що туристична галузь міста Вінниці почала активно розвиватися.

Стрімко розвивається в регіоні і відіграє значну роль у формуванні туристичної привабливості міста подієвий туризм (event-туризм), присвячений висвітленню якої-небудь події. Подієвий туризм – перспективний напрямок розвитку туристичної привабливості Вінниччини. Подієвий туризм сьогодні набирає обертів не тільки в усьому світі, в Україні, але й у Вінницькій області. В усіх містах та районах області проводяться різноманітні фестивалі (культурні, музичні, гастрономічні, історичні тощо).

Протягом року у Вінниці та неподалік міста відбуваються різного роду заходи культурного, просвітницького, екологічного та спортивного характеру, зокрема різдвяний ярмарок, фестиваль вуличної їжі Vinnytsia FoodFest; Міжнародний фестиваль зимового лендарту «Міфогенез», відкриття світло-музичного фонтану Roshen; фестиваль писанок «Великоднє Диво», День і Ніч Європи, мотофестиваль «Загул», напівмарафон Vinnytsia Half Marathon, Міжнародний фестиваль імені П.І. Чайковського та Н.Ф. фон Мекк, Вікенд мандрівників. Вже традиційним для нашої області став open-air фестиваль «OPERAFEST-TULCHIN», який збирає під відкритим небом прихильників опери не лише з України, але й з далекого зарубіжжя. Привертають увагу туристів Міжнародний фестиваль «Острів Європа», мистецький вікенд «Ticket to the SUN», Фестиваль польової кухні імені Тараса Сича, Купальський пікнік, Фестиваль «БарRockКо», Культурно-мистецька резиденція «Над Богом», ДІЛИ екофест; Міжнародний ВІННИЦІЯНСЬКИЙ фестиваль комедійного та пародійного кіно, День міста Вінниці, Органний фестиваль «Музика в монастирських мурах». Цікавими за своїми програмами та виступами також є фольк-рок фестиваль «Млиноманія» та міжнародний фестиваль «Щедрик». Крім вище перелічених подієвих заходів привертають увагу туристів: Міжнародний джазовий фестиваль VINNYTSIA JAZZFEST, етнофестиваль родинної пісні «Мамина піч», національно-патріотичний фестиваль козацької традиційної культури «Батозька битва» та багато подібних, що вже мають статус традиційних. Багато туристів відвідують Дні Європейської спадщини; Smile Fest, Всеукраїнський фестиваль військово-історичної реконструкції «Вінниця – столиця УНР», Contemporary Music Days in Vinnytsia, Air ГогольFest; Міжнародний фестиваль саксофонної музики Vinnytsia Adolphe Sax Festival, Фестиваль вина «Боже Лле», відкриття ялинки в день святого Миколая та багато інших.

Цікавим і відносно новим заходом є лицарський турнір присвячений пам'яті Героя Небесної сотні Максима Шимка, що являється середньовічним фестивалем, а головним меседжем його проведення є важливість історичної реконструкції. В свою чергу, міжнародний етно-фестиваль звичаєвої культури «Живий вогонь», який вже 11 років поспіль проводиться у різних місцях області, є справжнім святом купальських звичаїв й традицій, української прадавньої та сучасної культури. Драг-рейсинг-шоу на аеродромі у м. Калинівка щороку збирає учасників змагань та глядачів з усієї України, а в останні роки все частіше відвідують цей захід ще й іноземні туристи. Гастрономічний фестиваль традиційних подільських страв «Диво з горнятка» (свято тиманівської каші), що проводиться в селі Тиманівка збирає навколо себе шанувальників подільських страв, виготовлених за унікальними старовинними рецептами. Щороку, традиційно в середині травня, у м. Вінниця відзначається День Європи, в якому приймають участь закордонні гості з міст-побратимів та партнерів з міжнародних організацій, а також з'їжджаються туристи з усієї України.

Розвиток туристичної індустрії потребує нестандартних підходів до вивчення економічної поведінки споживача туристичної послуги. У таких умовах ефективним є використання ресурсів подієвого туризму, оскільки шляхом організації заходу можна направляти, формувати і координувати туристичні потоки [6].

В розвитку туризму у Вінницькій області існує ряд стратегічних проблем:

- недостатній рівень якості обслуговування в туристичній сфері м. Вінниця;
- відсутність єдиних підходів до якості надання послуг та інфраструктури;
- велика плінність кадрів нижчої ланки;
- відсутня система підвищення кваліфікації кадрів;
- недостатній рівень комунікацій серед працівників туристичної сфери за окремими видами діяльності в туризмі;
- недостатній рівень комунікації між туристичним бізнесом та владою міста;
- професійна освіта мало адаптована до потреб туристичного ринку;
- низький рівень залучення до туристичної сфери малого бізнесу;
- складнощі з веденням туристичного й готельно-ресторанного бізнесу в умовах пандемії COVID-19;
- майже відсутні формалізовані галузеві об'єднання;
- відсутність територіального галузевого об'єднання;
- низька залученість інвесторів до туристичної сфери міста;
- недостатній рівень міжнародної співпраці в туризмі.

Подієвий туризм може бути складовою стратегії розвитку як на регіональному, так і на державному рівнях. Сутність подієвого туризму полягає в підсиленні основних функцій інших видів туризму [7]. Подія має вплив на емоційний стан людини пролонгований у часі. Подієвий туризм сприяє закріпленню психологічного стану туриста, що мотивує або демотивує на повернення до певної дестинації.

Висновки. Подієвий туризм є чинником впливу на розвиток території через організацію заходів. Результатами такого впливу можуть бути не тільки розвиток місцевої інфраструктури, створення брэнда, але й формування певного психологічного клімату регіону. Сприйняття або несприйняття організованої події мешканцями приймаючої сторони визначає вектор розвитку території проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Travel and Tourism Economy. 2017. URL: <https://howmuch.net/articles/travel-tourism-economy-2017>.
2. Toneva P. I. Studying the impacts of event tourism on the host communities in Bulgaria. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*. 2017. No 1. URL: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2017_1/epm2017_1_5.pdf.
3. Червінський А. Роль подієвого туризму в освоєнні культурно-освітнього простору Прикарпаття. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 14. С. 235–238.
4. Паньків Н.Є., Мороз В.Р. Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму в Україні на прикладі розробленого івент-туру «Відкрий для себе покуття» [Електронний ресурс] *Науковий вісник НЛТУ України*. №5. 2018. С.78. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/suchasniy-stand-ta-perspektivi-rozvitkupodievogo-turizmu-v-ukrayini-na-prikladi-rozroblenogo-ivent-turu-vidkriy-dlya-sebepokuttya>
5. Олійник В.В., Шикіна О.В. Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму на території України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 463.

6. Хитрова О.А., Харитонов Ю.Ю. Стан і тенденції розвитку івент-менеджменту в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2018. Вип. 30. С. 27–31.

7. Наумік К. Г., Вовк К. М. Нейроекономічний підхід щодо розвитку івент-туристичної діяльності. *Комунальне господарство міст*. 2017. No 12. С. 33–38.

8. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

REFERENCES

1. The Travel and Tourism Economy. (2017). URL: <https://howmuch.net/articles/travel-tourism-economy-2017>.

2. Toneva P. I (2017). Studying the impacts of event tourism on the host communities in Bulgaria. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*. No 1. URL: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2017_1/epm2017_1_5.pdf.

3. Chervinskyi A. (2016) Rol podiievoho turyzmu v osvoienni kulturno-osvitnoho prostoru Prykarpattia. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat*. № 14. S. 235–238.

4. Pankiv N.Ie., Moroz V.R (2018). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku podiievoho turyzmu v Ukraini na prykladi rozroblenoho ivent-turu «Vidkryi dlia sebe pokuttia». *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. №5. S.78. URL: <https://cyberleninka.ru/article/view/suchasniy-stand-ta-perspektivi-rozvitkupodievogo-turizmu-v-ukrayini-na-prikladi-rozroblenogo-ivent-turu-vidkryi-dlya-sebepokuttya>

5. Oliinyk V.V., Shykina O.V (2016). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku podiievoho turyzmu na terytorii Ukrainy. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vyp. 12. S. 463.

6. Khytrova O.A., Kharytonova Yu.Iu (2018). Stan i tendentsii rozvytku ivent-menedzhmentu v Ukraini. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika i menedzhment*. Vyp. 30. S. 27–31.

7. Naumik K. H., Vovk K. M (2017). Neiroekonomichnyi pidkhid shchodo rozvytku ivent-turyctychnoi diialnosti. *Komunalne hospodarstvo mist*. No 12. S. 33–38.

8. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.2**УДК 338.2:351.863****JEL F42, F52, F68****Лимар Валерія Валеріївна**

д.е.н., доцент Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID 0000-0002-4328-7529

v.lymar@donnu.edu.ua**Зверєв Олег Денисович**

магістр Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID 0000-0002-5210-0324

olegzverev040@gmail.com

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ
ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ**

Статтю присвячено дослідженню міжнародної економічної безпеки України в умовах посилення зовнішніх загроз. Структуровано підходи до розуміння концепту міжнародної економічної безпеки. Визначено, що для неї характерні такі ознаки: суттєвість (комплекс правил та угод, які базуються на довірі та взаємодопомозі); комплексність (участь всіх держав, які є членами світового товариства); суб'єктність (міжнародні інститути); цілеспрямованість (сприяння створенню економічного середовища, яке було б націлене на зміцнення миру). Запропоновано такі можливі сценарії погіршення міжнародної економічної безпеки України без ведення бойових дій на її території: дестабілізація економічної ситуації (до банкрутства); економічна блокада у вигляді агресивної, цілеспрямованої конкуренції; продовольча вразливість; технологічна блокада. Зроблено аналіз детермінант міжнародної економічної безпеки, зокрема економічні, екологічні, геополітичні, соціальні й технологічні. Проаналізовано один із показників, які належать до економічних детермінант, зокрема динаміку зовнішнього боргу, а також розраховано його прогноз до 2026 року, який демонструє стійке зростання. Запропоновано такі заходи щодо покращення ситуації із зовнішнім боргом України: розробка та імплементація механізму управління зовнішнім боргом; відхід від фрагментарного аналізу ефективності; впровадження системи індикаторів боргової безпеки, розроблені МВФ та Світовим банком, у систему аудиту боргової безпеки України.

Ключові слова: міжнародна безпека, міжнародна економічна безпека, міжнародні економічні відносини, зовнішні загрози, зовнішній борг, детермінанти, економічна блокада.

1 Рис., 3 Табл., 9 Літ.

Lymar V

Doctor of Economics, associate professor of Vasyl' Sus Donetsk National University

ORCID 0000-0002-4328-7529

v.lymar@donnu.edu.ua

Zveriev O.

Master of Vasyl' Sus Donetsk National University

ORCID 0000-0002-5210-0324

olegzverev040@gmail.com

INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF EXTERNAL THREATS STRENGTHENING

The paper is devoted to the investigation of international economic security of Ukraine in conditions of external threats strengthening. There were structured approaches to understanding concept of international economic security. It has been defined that it is characterized by such features: importance (complex of rules and agreements which are based on trust and mutual aid); complexity (participation of all the countries which are the members of global community); subjectivity (international institutions); purposefulness (assistance to creation of economic environment which will be directed on strengthening peace). There have been proposed such scenario of worsening international economic security of Ukraine without hostilities on its territory: destabilization economic situation (to bankruptcy), economic blockade in a form of aggressive, purposeful competitiveness; food vulnerability; technological blockade. There have been made an analysis of determinants of international economic security, in particular economic, ecological, geopolitical, social and technological ones. It was analyzed the indicator which belongs to economic determinants in particular the dynamics of external debt as well as it was calculated its prognosis till 2026 which demonstrates the stable growth. There were proposed such steps to solve problem with external debt of Ukraine: development and implementation of mechanism of governance by external debt; not using fragmentary analysis of effectiveness; using system of indicators of debt security developed by IMF and World Bank in the system of audit of debt security of Ukraine.

Key words: international security, international economic security, international economic relations, external threats, external debt, determinants, economic blockade.

1 Fig., 3 Table, 9 Ref.

Постановка проблеми. Сучасний глобалізований світ характеризується появою низки новітніх загроз системі міжнародної безпеки всіх рівнів, що потребує координації спільних зусиль держав, міжнародних інститутів і світової спільноти для протидії їм. Особливо значущим стає завдання класифікації причин, які впливають на стан нинішньої системи міжнародної безпеки. Відповідно, виникає потреба системно дослідити цю вагому для світової спільноти проблему, напрацювати ефективні заходи для її розв'язання, що забезпечить стабільність і мир в умовах зростання міжнародної напруги.

На додаток, міжнародна економічна безпека, як одна із складових міжнародної безпеки, також характеризується нестабільністю та впливом на неї глобальних загроз, тому окрім питань міжнародної безпеки варто приділити увагу й детермінантам міжнародної економічної безпеки, а також визначити фактори, які здійснюють на них суттєвий вплив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми міжнародної безпеки і міжнародної економічної безпеки зокрема присвячено роботи багатьох українських та зарубіжних вчених. Дана робота базується на аналізі робіт таких науковців як Дашкевич Я [1]., Тітко Е.В. [2], Ананьев А.А. [3], Заверуха М. [6], Грибіненко О.М. [7] та Гапєєва О.М.[8]. Зауважимо, що в даному дослідженні авторами робиться спроба поєднати політичні та економічні аспекти понять міжнародна безпека та міжнародна економічна безпека, що, по суті, в науковому середовищі робиться вперше.

Отже, **метою** даного дослідження є аналіз підходів до розуміння міжнародної безпеки і міжнародної економічної безпеки зокрема, а також визначення можливих шляхів покращення окремих детермінант, які характеризують міжнародну економічну безпеку.

Виклад основного матеріалу. Події останніх десятиріч свідчать про загострення проблем глобальної безпеки та про дуже неоднозначний вплив процесів глобалізації на розвиток різних країн. В цих умовах нової сили набуває суперництво між провідними державами за перерозподіл сфер впливу та зростає загроза застосування силових методів при розв'язанні наявних між ними суперечностей про що, зокрема, свідчить стійке зростання витрат на розробку новітніх систем озброєнь. Реальною стала глобальна ескалація тероризму, невинно зростає потік нелегальної міграції та імовірність появи нових ядерних країн, набуває загрозливих обрисів міжнародна організована злочинність.

Крім того, на території багатьох країн спостерігається загострення суспільно-політичних та соціально-економічних проблем, які трансформуються у збройні конфлікти, ескалація яких є реальною загрозою міжнародному миру та стабільності.

Ці та інші чинники призвели до того, що потенціал загроз глобальній та національній безпеці досяг рівня, за якого без розробки системної державної політики захисту національних інтересів та належних механізмів її реалізації може постати питання про існування України як суверенної держави.

Домінуючим фоном формування сучасного безпекового середовища є світові процеси глобалізації, регіональної дезінтеграції та реінтеграції, що стають дедалі інтенсивнішими і значною мірою впливають на створення нової системи міжнародних відносин. Сучасний світ не став і в середньостроковій перспективі не стане стабільнішим і безпечнішим. Більшість наявних загроз мають глобальний (забруднення довкілля, кліматичні зміни, виснаження ресурсів), мережевий (тероризм, кіберзлочинність, контрабанда наркотиків і зброї тощо) характер. Поява нових загроз, зміни в їх характері та масштабах відбуваються швидше, ніж набуття урядами та міжнародними інститутами спроможностей ефективно їм протидіяти. Все це вимагає адекватних спільних підходів до боротьби із загрозами та забезпечення безпеки. Поглиблення взаємозалежності та усвідомлення необхідності мирного співіснування є підґрунтям формування державами стратегій майбутнього розвитку та засад зовнішньої політики. Водночас, існують чинники, що можуть зумовити переформатування наявного міжнародного балансу інтересів і сил, спричинити дестабілізацію ситуації та її розвиток за небажаними сценаріями – в т. ч., поширення насильства із застосуванням збройної сили. Багато теорій, що пояснюють світовий порядок суперництвом і діалогом цивілізацій, появою і зникненням центрів сили, їх боротьбою за ресурси, лідерство, право впливати на інших є, скоріш за все, “обмежено правильними” та, більш того, взаємодоповнюючими–світ є набагато більш складною

мозаїкою з усіх цих пазлів, організмом, в якому центри сили, замість виконання функцій взаємозалежних і взаємопов'язаних органів, суперничають один з одним.

Успіхи зовнішньополітичної діяльності будь-якої держави залежать як від чіткості та конкретності формулювання своїх національних інтересів, так і від ясного уявлення шляхів та засобів реалізації цих інтересів. Серед факторів формування зовнішньої політики як одного з головних є забезпечення національної безпеки у всіх її формах та проявах.

У найширшому сенсі безпека – це стан захищеності від загроз ключовим цінностям. У зв'язку зі зростанням взаємозалежності світу дана проблема набуває подальшого розвитку в рамках регіональної та міжнародної безпеки. При цьому вихідною точкою є положення, згідно з яким необхідна для реалізації національних інтересів та впливу на міжнародну ситуацію могутність держави, крім військової сили, включає економічну та частково екологічну складову. Іншим фактором, що вплинув на переосмислення проблем безпеки, стала революція у сфері нових технологій. Через війну так звані «актори поза суверенітету», тобто недержавні учасники міжнародних відносин, виявилися здатними відігравати велику роль у сфері безпеки, якої у них не було раніше. Це призвело до розуміння того, що недостатньо будувати концепції безпеки, ґрунтуючись на тому, що загроза може виходити лише від іншої держави чи їхньої групи. Терористичні акти у Росії, Ізраїлі, навіть інших країнах з усією очевидністю це показали [1].

Наприкінці ХХ століття починає зростати значення таких факторів у забезпеченні національної безпеки, як освіта, розвиток новітніх технологій, зростання економічної могутності, поширення наркотиків та поява міжнародної терористичної мережі. У зв'язку з цим нині прийнято виділяти так зване «широке» визначення проблем безпеки, що включає не лише військові аспекти та «вузьке», що концентрується лише на військово-політичних чинниках.

Прихильники «широкого» підходу до проблем безпеки вказують на роль економічних та інших факторів, що посилюється. Їх противники заперечують: у цьому випадку проблема безпеки «розмивається» безліччю існуючих у міжнародних відносинах та світовій політиці інших аспектів.

Говорячи про поняття «безпека», на наш погляд, доцільно виділяти «вертикальний» та «горизонтальний» поділ предметної галузі, оскільки це дозволяє визначити ту складову поняття безпеки, яка має пряме відношення до суті питання, що обговорюється.

«Горизонтальний» поділ предметної галузі складається з видів безпеки, розділених за функціональним типом загроз та засобів захисту від них, адекватних основним сферам діяльності особистості, суспільства та держави. Доцільно виділити такі основні види безпеки, як духовна, етнокультурна, соціальна, економічна, політична, техногенна, екологічна, демографічна, інформаційна, медико-біологічна та військова.

До фундаментальних понять «вертикального поділу» (іншими словами, залежно від об'єкта) можна віднести такі: безпека особистості, соціальної групи (конфесійної, національної, демографічної тощо), внутрішньодержавна регіональна безпека, громадська безпека, державна безпека, національна безпека, регіональна (або колективна) безпека, міжнародна безпека (або глобальна безпека) і, нарешті, космічна безпека.

«Регіональна безпека» у цій низці є системою відносин між країнами тих чи інших регіонів світу з метою суверенного визначення форм та шляхів свого економічного, політичного та культурного розвитку, відображення загроз воєнній агресії, економічних та політичних диверсій, а також втручання в їхні внутрішні справи.

Поняття «міжнародна (глобальна) безпека» виражає стан відносин між державами, що визначається їх співпрацею з метою підтримки миру, запобігання та усунення військової небезпеки, убезпечення держав, народів (людей) від зазіхань на існування та суверенітет.

«Міжнародна безпека» стає можливою у разі виникнення єдиного глобального політичного простору. Система міжнародної безпеки, що нині вибудовується, має загальнопланетарний характер і здійснюється на національному, регіональному і глобальному рівнях [2].

Сьогодні висловлюються припущення щодо необхідності запровадження нового терміну – «глобальна безпека». Це пояснюється тим, що термін «міжнародна безпека» традиційно наголошував насамперед, а іноді й виключно на відносинах у сфері безпеки між державами. Враховуючи той факт, що в умовах сьогодишньої глобальної взаємодії та взаємозалежності поряд з державами дедалі активнішими дійовими особами стають недержавні актори, мова має йти про глобальну безпеку як сферу забезпечення життєво важливих інтересів всього людства в сукупності – держав, груп держав, «акторів поза суверенітетом», зокрема і індивідів.

Сфера «глобальної безпеки» ширша за сферу традиційної міжнародної безпеки, якщо під останньою розуміти лише безпеку у відносинах між державами. Однак якщо поняття «міжнародна безпека» не обмежується лише сферою міждержавних відносин, а має на увазі включення і вищезгаданих явищ, то для цілей спрощення цілком можна використовувати усталений і широко прийнятий у вітчизняній та світовій практиці термін «міжнародна безпека».

З урахуванням вищевикладених міркувань з деяким припущенням міжнародну безпеку можна визначити як сукупність загроз та засобів протидії їм з використанням або ймовірністю використання збройного насильства, що стосується відносин учасників світової взаємодії, насамперед держав, а також аналогічних внутрішніх процесів за своїми масштабами та впливом. що виходять за національні кордони держав і здатні впливати на безпеку інших держав.

В умовах холодної війни політики використовували поняття «міжнародна безпека», яке визначалося тільки через політичні та військові чинники. У 80-х рр. XX ст. розвиток співпраці між соціалістичними та капіталістичними країнами обумовив формування нового підходу до визначення міжнародної безпеки, який був пов'язаний з невоєнними чинниками (серед яких економічний чинник отримав велике значення), і створення поняття "Міжнародна економічна безпека" [3].

Економісти й політики розглядали міжнародну економічну безпеку у межах двох підходів.

Перший підхід - це «економічні стосунки між державами, які сприяють досягненню ширшої мети забезпечуючи світу процвітання» [6, с. 68]. У межах першого підходу суть міжнародної економічної безпеки виражалася через економічні чинники, вплив яких був спрямований на уникнення конфліктів та послаблення тенденцій відвернення економічних ресурсів на гонитву озброєнь. Наприклад, N. Behar визначав міжнародну економічну безпеку з використанням першого підходу як "систему правил і угод, заснованих на взаємній довірі та рівності, що створюють економічні та інституціональні умови міцного світу» [4, с. 51].

Другий підхід - це «інструменти й види політики, які сприяють досягненню більшої безпеки та стабільності в міжнародних економічних відносинах» [6, с. 68].

У межах другого підходу суть поняття визначалася через політичні чинники, вплив яких має бути спрямований на розвиток міжнародних економічних відносин.

У сучасних умовах іноземні дослідники продовжують розглядати міжнародну економічну безпеку в межах двох наступних підходів [5].

Перший підхід полягає в тому, що дії однієї держави можуть завдати збиток економічному стану іншої держави.

Другий похід виражається в тому, що економічні проблеми в окремих країнах і регіонах можуть зумовити формування воєнно-політичних загроз міжнародній економічній безпеці для інших країн і регіонів.

При порівнянні підходів, які іноземні економісти використали для розгляду міжнародної економічної безпеки у минулому, і підходів, що використовуються ними в даний час, можемо зробити наступний висновок: представники розвинутих країн продовжують використовувати два підходи; у межах одного підходу міжнародна економічна безпека визначається більшою мірою через економічні чинники, у рамках іншого - через політичні та військові чинники.

Аналіз наукової літератури дозволив структурувати підходи до розуміння концепту міжнародної економічної безпеки (табл.1).

Таблиця 1 – Компаративний аналіз підходів до розуміння концепту міжнародної економічної безпеки

Критерій	Міжнародна економічна безпека		
	N. Behar	Л.П. Гончаренко	Г.С. Вечканов
Суттєва ознака	Система правил та угод, заснованих на взаємній довірі та рівності	Комплекс міжнародних умов співіснування домовленостей та інституційних структур	Сукупність міжнародних умов співіснування домовленостей та інституційних структур
Об'єкт	-	Держави, які є членами світового товариства	Держави, які є членами світового товариства
Суб'єкт	-	Міжнародні інституційні структури	Міжнародні інституційні структури
Мета	Створення економічних та інституційних умов для міцного миру	Вільно набирати та здійснювати свою стратегію соціального та економічного розвитку	Вільно набирати та здійснювати свою стратегію соціального та економічного розвитку
Фактор часу	Статичний	Статичний	Статичний

Джерело: складено авторами на основі [3]

Безумовно, це не весь спектр підходів до розуміння концепту міжнародної економічної безпеки, однак на основі нього вже можна зробити висновок, що для неї характерні такі знаки:

Суттєвість (комплекс правил та угод, які базуються на довірі та взаємодопомозі);

Комплексність (участь всіх держав, які є членами світового товариства);

Суб'єктність (міжнародні інститути);

Цілеспрямованість (сприяння створенню економічного середовища, яке було б націлене на зміцнення миру).

Сучасні науковці вважають, що до середини 20 ст. проблема міжнародної економічної безпеки як явища в економічній теорії не досліджувалась. Не було й самого поняття “економічна безпека”, хоча проблеми безпеки, які досліджувалися переважно у контексті зовнішньої загрози, в першу чергу, військової, існували завжди [9].

Початок дослідження проблеми наукового бачення економічної безпеки в сучасному розумінні припадає на кінець 80-х – початок 90-х рр. 20 ст. Це обумовлюється валютною та структурною кризами 70-х рр. 20 ст.; борговою кризою 80-х рр. 20 ст., і розпадом СРСР на початку 90-х рр., що призвело до активізації відкритості національних економік, економічної інтеграції, що супроводжувалися зростанням не лише залежності, а взаємозалежності держав, посиленням глобалізації світової економіки. У таких умовах одним із критичних завдань багатьох країн світу стало забезпечення міжнародної економічної безпеки. Вважаємо, що сучасні загрози міжнародній економічній безпеці України обумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Тому проблему безпеки України варто досліджувати лише в контексті сучасних глобалізаційних процесів.

Запропоновано такі можливі сценарії погіршення міжнародної економічної безпеки України без ведення бойових дій на її території.

Дестабілізація національної економіки (до її банкрутства). Така ситуація може статися внаслідок проведення цілеспрямованих й масштабних спекулятивних операцій на ринку цінних паперів або масованого пред'явлення платіжних вимог, які Україна як боржник не зможе виконати, з подальшим арештом іноземного майна, заморожуванням банківських рахунків та багатьма іншими негативними наслідками.

Економічна блокада у вигляді агресивної, цілеспрямованої конкуренції. Якщо раніше СРСР з його жорсткими механізмами управління був майже невразливим для подібних форм впливу, то сьогодні, в умовах суттєвого посилення залежності від імпорту, ситуація кардинально змінилася.

Продовольча вразливість. Наразі Україна ризикує перейти в імпорті продукції харчового комплексу критичну межу для продовольчої незалежності країни. У разі несприятливого розвитку подій, в умовах зменшення стратегічних запасів продовольства і наявності транспортних й логістичних проблем, ситуація може вийти з-під контролю. До цього сценарію також додається проблема біологічної деградації населення через погіршення якості харчування та якості продуктів масового споживання.

Технологічна блокада. На сьогоднішній день дана ситуація ще не становить гострої життєвої загрози. На сучасному етапі Україна ще залишається країною з освіченим населенням і достатньо високим технологічним потенціалом. Однак, у 21 ст. значення цього чинника дуже швидко зростає. Водночас в Україні за останні десятиліття суттєво скоротилися фінансування науки й освіти, кількість наукових співробітників, відбулось також скорочення частки витрат на НДДКР в оборонному бюджеті. При цьому втрата науково-технічного потенціалу може бути незворотною. В цей же час вже зараз актуальною проблемою є інформаційно-комунікаційна безпека, наприклад, від цілеспрямованої комп'ютерної атаки, або втрати дієвого контролю над вітчизняними інформаційними та комунікаційними ресурсами [6, С. 5]

На основі аналізу робіт Грибіненка О.М. [7] та Гапєєвої О.М. [8] структуровано детермінанти міжнародної економічної безпеки та представлено в таблиці нижче (табл.2).

Таблиця 2 – Детермінанти міжнародної економічної безпеки

Економічні детермінанти	Фіскальні проблеми
	Неповна зайнятість та безробіття
	Нерегульована інфляція
	Нерегульоване зростання цін
	Тіньова торгівля
	Наявність державного боргу
	Енергетична залежність
Екологічні детермінанти	Стихійні лиха
	Техногенні катастрофи
	Глобальне потепління
	Знищення екосистем
	Вичерпаність природних ресурсів
	Погіршення стану довкілля
Геополітичні детермінанти	Державні кризи
	Міждержавні конфлікти
	Терористичні акти
	Зброя масового знищення
Соціальні детермінанти	Вимушені міграційні процеси
	Продовольчі кризи
	Загострення соціальних конфліктів
	Відсутність соціальних гарантій
	Якість життя
Технологічні детермінанти	Шахрайство або крадіжка цифрових даних
	Побічні наслідки НТП
	Кібератаки

Джерело: складено авторами на основі [7,8]

Щодо України, запропоновано проаналізувати один із показників, які належать до економічних детермінант, зокрема динаміку зовнішнього боргу (табл. 3).

Таблиця 3 – Динаміка зовнішнього боргу України у 2009-2021 рр., млн. грн.

Дата	Загальний борг	Темп приросту, %	Зовнішній борг	Внутрішній борг
31.12.2009	316884,6		211751,7	105132,9
31.12.2010	432235,4	36,4	276745,6	155489,8
31.12.2011	473121,6	9,5	299413,9	173707,7
31.12.2012	515510,6	9	308999,8	206510,7
31.12.2013	584114,1	13,3	300025,4	284088,7
31.12.2014	1100564	88,4	611697,1	488866,9
31.12.2015	1572180,2	42,9	1042719,6	529460,6
31.12.2016	1929758,7	22,7	1240028,7	689730
31.12.2017	2141674,4	11	1374995,5	766678,9
31.12.2018	2168627,1	1,3	1397217,8	771409,3
31.12.2019	1998275,4	-7,9	1159221,6	839053,8
31.12.2020	2551935,6	27,7	1518934,8	1033000,8
31.12.2021	2671827,6	4,7	1560230	1111597,6

Джерело: складено авторами на основі: [9]

Як бачимо із наведеної таблиці, зовнішній борг України демонструє динаміку зростання (тренд представлено на рисунку нижче).

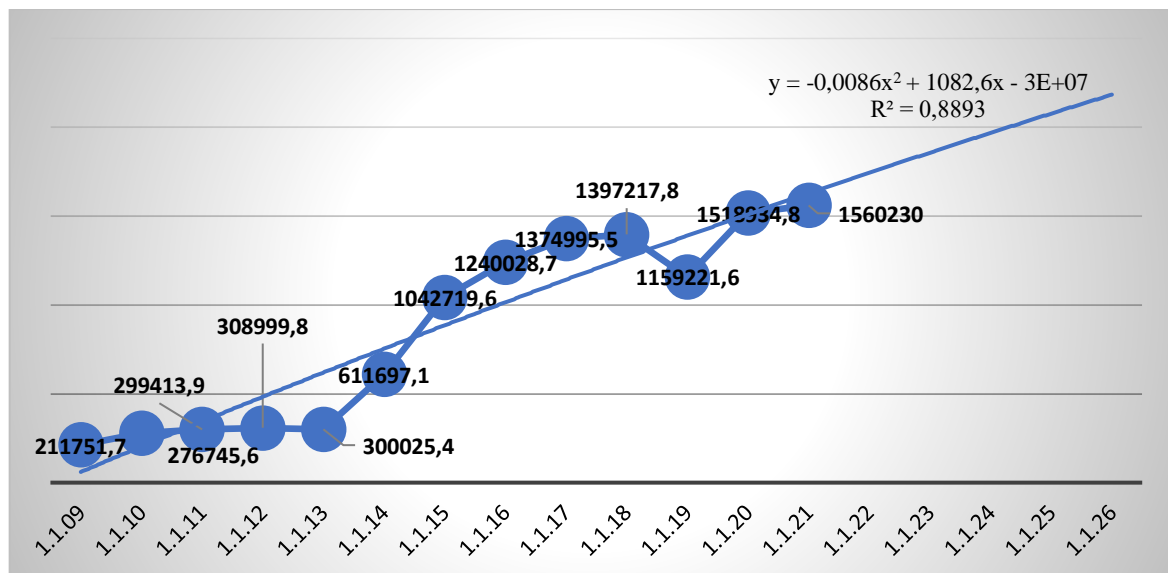

Рисунок 1 - Прогноз зростання зовнішнього боргу України до 2026 р., млн. грн.

Джерело: побудовано авторами із використання програмного забезпечення Microsoft Excel

З 2009 до 2013 року спостерігається незначне зростання зовнішнього боргу України, в 2011 році навіть було його зменшення у порівнянні із попереднім роком. В 2013 році відбувається значне, різке зростання показнику з 300025,4 млн. грн. до 611697,1 млн. грн. у 2014 році, тобто буквально протягом одного року зовнішній борг

України збільшився більше ніж вдвічі. Ця тенденція, безумовно, обумовлена об'єктивними подіями, зокрема початком воєнних дій на сході України та повною економічною дестабілізацією. І, як бачимо, з 2013 року зовнішній борг України стабільно зростає, лише в 2019 році спостерігалось незначне зменшення, однак 2020 та 2021 роки знову продемонстрували зростання показнику, і на кінець 2021 року зовнішній борг України склав 1560230 млн. грн.

На додаток, з урахуванням тенденції, що склалася, розроблено прогноз динаміки зовнішнього боргу України до 2026 року, тобто на 5 років уперед, на основі поліноміальної функції. На графіку наведено $R^2 = 0,89$, що свідчить про високий ступінь достовірності розробленого прогнозу. Тому при збереженні наявної тенденції та відсутності інших факторів впливу із вірогідністю майже 90% в 2026 році зовнішній борг може сягнути більше 200 млрд. грн.

Така потенційна ситуація має негативний вплив на міжнародну економічну безпеку України, тому що ставить її в залежність від зовнішніх кредиторів. Відповідно має бути запропонована низка заходів щодо укріплення економічної детермінанти міжнародної економічної безпеки України.

Отже, запропоновано такі заходи щодо покращення ситуації із зовнішнім боргом України:

- розробка та імплементація механізму управління зовнішнім боргом;
- відхід від фрагментарного аналізу ефективності;
- впровадження системи індикаторів боргової безпеки, розроблені МВФ та Світовим банком, у систему аудиту боргової безпеки України;
- оновлення підходів до визначення груп ризиків управління зовнішнім державним боргом;

визначення оптимальної структури відношення зовнішнього боргу до ВВП, враховуючи основні аспекти та тенденції розвитку вітчизняної економіки, та інші.

Висновки. В результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки. Домінуючим фоном формування сучасного безпекового середовища є світові процеси глобалізації, регіональної дезінтеграції та реінтеграції, що стають дедалі інтенсивнішими і значною мірою впливають на створення нової системи міжнародних відносин. Сучасний світ характеризується посиленням різноманітних загроз глобального, регіонального та національного значення.

Поява нових загроз, зміни в їх характері та масштабах відбуваються швидше, ніж набуття урядами та міжнародними інститутами можливості ефективно їм протидіяти. Все це вимагає адекватних спільних підходів до боротьби із загрозами та забезпечення безпеки.

Так, міжнародну безпеку визначено як сукупність загроз та засобів протидії їм з використанням або ймовірністю використання збройного насильства, що стосується відносин учасників світової взаємодії, насамперед держав, а також аналогічних внутрішніх процесів за своїми масштабами та впливом, що виходять за національні кордони держав і здатні впливати на безпеку інших держав.

Проаналізовано наукову літературу та структурувано підходи до розуміння концепту міжнародної економічної безпеки. Визначено, що для неї характерні такі ознаки: суттєвість (комплекс правил та угод, які базуються на довірі та взаємодопомозі); комплексність (участь всіх держав, які є членами світового товариства); суб'єктність (міжнародні інститути); цілеспрямованість (сприяння створенню економічного середовища, яке було б націлене на зміцнення миру).

Запропоновано такі можливі сценарії погіршення міжнародної економічної безпеки України без ведення бойових дій на її території: дестабілізація національної економіки (до її банкрутства); економічна блокада у вигляді агресивної, цілеспрямованої конкуренції; продовольча вразливість; технологічна блокада.

Зроблено аналіз детермінант міжнародної економічної безпеки, зокрема економічні, екологічні, геополітичні, соціальні й технологічні.

Проаналізовано один із показників, які належать до економічних детермінант, зокрема динаміку зовнішнього боргу, а також розраховано його прогноз до 2026 року, який демонструє стійке зростання.

Запропоновано такі заходи щодо покращення ситуації із зовнішнім боргом України: розробка та імплементація механізму управління зовнішнім боргом; відхід від фрагментарного аналізу ефективності; впровадження системи індикаторів боргової безпеки, розроблені МВФ та Світовим банком, у систему аудиту боргової безпеки України; оновлення підходів до визначення груп ризиків управління зовнішнім державним боргом; визначення оптимальної структури відношення зовнішнього боргу до ВВП, враховуючи основні аспекти та тенденції розвитку вітчизняної економіки, та інші.

В подальшому планується більш детально проаналізувати решту детермінант, які характеризують концепт міжнародної економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дашкевич Я. Питання безпеки: зміст і межі поняття. *Український час*. 1996. № 1 (15). С. 2–8.
2. Тітко Е.В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С.126–139.
3. Ананьев А.А. Международная экономическая безопасность: анализ сущности, подходов и факторов. *Научно-технические ведомости СПбГПУ*. 2010. № 1. С. 270-275.
4. Вопросы экономической безопасности в зарубежной литературе: реф. сб. [Текст] / [ред.-сост. и авт. введ. Н.В. Никифорова]. М.: ИНИОН РАН, 1988. 159 с.
5. Проблемы экономической безопасности евроатлантического региона. URL: <http://imemo.ru/ru/publ/2010/10052.pdf> (дата звернення: 05.02.2022).
6. Заверуха М. Економіка в системі забезпечення національної безпеки України. *Національний вісник «Демократичне врядування»*. 2014. Вип. 14. С. 1-8.
7. Грибіненко О.М. Міжнародна економічна безпека: детермінанти та складові розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С. 121-129.
8. Гапеева О.М. Міжнародна економічна безпека України в умовах сталого розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Вінниця. 2021. 43 с.
9. Державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/finance/debtgov/> (дата звернення: 07.02.2022).

REFERENCES

1. Dashkevych Ya (1996). Pytannia bezpeky: zmist i mezhi poniattia. *Ukrainskii chas*. # 1(15). P. 2-8.
2. Titko Ye. V (2016). Natsionalna ta mizhnaridna bezpeka v konteksti zakhystu prav lyudyny v umovakh sioodennia. *Filosofski ta metodologichni problem prava*. # 2 (12). P. 126-

139.

3. Ananiyev A.A (2010). Mezhdunarodnaia ekonomicheskaiia bezopasnost; analiz syshnosti, podkhodov I faktorov. Nauchno-tekhnicheskie vedomosti SPbGPU. # 1. P. 270-275.

4. Voprosy ekonomicheskoi bezopasnosti v zarubezhnoi literature (1988): ref. sb. M.: INION RAN, 1988. 159 p.

5. Problemy ekonomicheskoi bezopasnosti evroatlanticheskogo regiona. URL: <http://imemo.ru/ru/publ/2010/10052.pdf>.

6. Zaverykha M. Ekonomika v sistemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy (2014). Natsionalnyi visnyk "Demokratychnе vriaduvannia". # 14. P. 1-8.

7. Ghrybinenko O.M (2019). Mizhnarodna ekonomichna bezpeka: determiniznty ta skladovu rozvytku. Ekonomika ta derzhava. # 12. P. 121-129.

8. Ghapeeva O.M. (2021) Mizhnarodna ekonomichna bezpeka Ukrainy v emovakh stalogo rozvytku. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoogo stupenia doktora ekonomichnykh nauk za spetsialnistiy 08.00.02 – svitve hospodartstvo I mizhnarodniekonomichni vidnosyny. Vinnytsia. 2021. 43 p.

9. Derzhavnyi borgh Ukrainy. URL: <https://index.minfin.com.ua/finance/debtgov/>.

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.3

УДК 658.567:338.1 (292.4)

JEL Q53, Q57

Миценко І. М.,

д-р екон. н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Центральноукраїнський національний технічний університет (м. Кропивницький)
mignarodnaekonomika@gmail.com, orcid.org/0000-0002-2749-5117

Хаджинов І. В.,

д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи, професор кафедри міжнародних
економічних відносин,

Донецький національний університет імені Василя Стуса
i.khadzhynov@donnu.edu.ua, orcid.org/0000-0003-3909-3171

КОНЦЕПЦІЇ КРУГОВИХ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ КЛЮЧОВИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КОМПАНІЙ

Циркулярна економіка задумана як неперервний позитивний цикл розвитку, який захищає та збільшує природний капітал, оптимізує рентабельність ресурсів та мінімізує системний ризик за рахунок управління кінцевими запасами та відновлювальними потоками. Циркулярна економіка утримує ресурси в матеріальному циклі і зменшує утворення відходів за рахунок скорочення споживання ресурсів, більш продуманого дизайну та запобігання ризикам. Авторами статті розглянуто сутність, структуру та концепції кругових бізнес-моделей провідних компаній Європейського Союзу. Наведено особливості впливу безвідходного виробництва на економіку шляхом зменшення витрат, підвищення конкурентоспроможності, створення нових робочих місць.

Практична значущість полягає в тому, що результати дослідження можуть слугувати основою формування рекомендацій щодо впровадження циркулярної економіки шляхом розвитку сучасних кругових бізнес-моделей в Україні, охарактеризовані бізнес-моделі європейських країн можуть використовуватись підприємствами у вітчизняній економіці.

Ключові слова: циркулярна економіка, відходи, кругова бізнес-модель, переробка
3 Рис., 3 Табл., 34 Літ.

Mytsenko I. M.,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of International Economic
Relations, Central Ukrainian National Technical University (Kropyvnytskyi)

Khadzhynov I. V.,

Doctor of Economics, Professor, Vice-Rector on Scientific Work, Professor of the
Department of International Economic Relations, Vasyl' Stus Donetsk National University

CONCEPTS OF CIRCULAR BUSINESS MODELS OF KEY EUROPEAN COMPANIES

The circular economy is designed as a continuous positive cycle of development that protects and increases natural capital, optimizes the return on resources and minimizes systemic

risk through the management of final stocks and recovery flows. The circular economy retains resources in the material cycle and reduces waste generation by reducing resource consumption, more thoughtful design, and risk prevention. The authors of the article consider the essence, structure, and concepts of circular business models of leading companies in the European Union. The peculiarities of the impact of zero-waste production on the economy by reducing costs, increasing competitiveness, creating new jobs are presented. Practical importance is that the results of the study can serve as a basis for recommendations for the introduction of a circular economy through the development of modern circular business models in Ukraine, the described business models of European countries can be used by entrepreneurs in the domestic economy.

Key words: circular economy, waste, circular business model, recycling
3 Fig., 3 Table, 34 Ref.

Постановка проблеми. З недавнього часу в літературі з'явилося поняття бізнес-моделей в циркулярній економіці, ці моделі пропонуються можливі шляхи інновацій в бізнесі, пов'язаних з проблемами стійкості. Функціонування бізнес-моделей безвідходного виробництва надасть фірмам стимул продовжувати термін служби продуктів, щоб вони були максимально інтенсивно використані, щоб зробити їх максимально ефективними з точки зору витрат і матеріалів, та максимально використовувати їх після кінця життя продукту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема розвитку циркулярної економіки активно досліджувалась такими зарубіжними вченими як: А. Бехренс [1], М. Браунгарт [2], С. Вітмен [4], П. Лоувінс [4], В. Різос [1], Г. Паулі [5], П. Хаукен [4], Дж. Порінг [6]. У вітчизняній науці циркулярна економіка є новим дослідницьким напрямом, що потребує подальшого вивчення. Серед українських учених проблема впровадження економіки замкнутого циклу знайшла своє відображення у наукових працях: І. Галак [7], Н. Гахович [8], О. Кушніренко [8], Є. Мішенин [9], Р. Набока [10] та інші фахівці.

Мета статті – охарактеризувати концепції бізнес-моделі безвідходного виробництва компаній Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Циркулярні бізнес-моделі відрізняються від традиційних тим, що вони концентруються на створенні цінності для більш широкого кола стейкхолдерів і враховують вигоди з точки зору суспільства і навколишнього середовища [11, с.5]. Метою циркулярних бізнес-моделей є максимально тривале збереження ресурсів, а також заміна дефіцитних ресурсів повністю поновлюваними. Бізнес-моделі замкнутого циклу виробництва і споживання припускають участь фірм в інтенсифікації використання продуктів і їх повної утилізації для пошуку нових можливостей повторного використання і заміщення ресурсів, залучення споживачів в спільне використання продуктів і оптимізації всього ланцюжка створення цінності.

Бізнес-моделі є важливим інструментом, який незалежно від свого інноваційного профілю може відкрити шлях до циркулярної економіки. Не всі бізнес-моделі в циркулярній економіці обов'язково є інноваційними: деякі з них можуть бути зосереджені на циркулярній економіці; в той час як інші можуть брати участь у циркулярній економіці, оскільки вони використовують інфраструктури, продукти чи послуги, які забезпечують циркулярну економіку. Бізнес-моделі можуть виконувати такі важливі функції, як [12]:

–Забезпечення базової інфраструктури: системи збору або платформи, що пов'язують сторону попиту та пропозиції, для того, щоб дозволити процедури відходів як ресурсу або розподіл та використання вторинної сировини.

–Сприяння вигодам від транскордонного, міжгалузевого та міжгалузевого охоплення та від глобальних ланцюгів поставок;

–Підтримка прийняття рішень підприємствами: надання інструментів для пояснення, наскільки повторне використання, ремонт, відновлення виробництва, переробка або продаж належної обробки продукту, компонента чи матеріалу;

–Підтримка екологічних інновацій у сфері споживання: обмін продуктами чи інфраструктурою, споживання послуг, а не продуктів, використання ІТ або цифрових платформ, веб-додатків.

Виділяють чотири основні сфери виникнення циркулярних бізнес-моделей, розвиток яких дозволить поліпшити прогноз глобального економічного розвитку за рахунок скорочення ресурсних обмежень зростання і створення додаткової цінності в різних секторах [13, с.158]:

1) Рухливі ринки (liquid markets) і спільне використання продуктів. Дана сфера включає скорочення тимчасових розривів у використанні продуктів за рахунок спільного використання одного і того ж продукту кількома споживачами. Мається на увазі оптимальне використання продуктів і активів за рахунок ліквідності, широкої доступності і можливості обміну, конвертації оренди, продажу між безпосередніми користувачами. Розвиток даної сфери може забезпечити до 10% новостворюваної цінності

2) пов'язані ланцюжки створення цінності (linked value chains, залежні виробничо-збутові ланцюжки). Дана сфера включає всі напрямки підвищення ефективності переробки і використання ресурсів у виробництві та споживанні. Мінімізація девальвації цінності в ланцюжку відбувається шляхом відновлення сировини і матеріалів, залучення відходів у виробництво і використання відходів, як корисних ресурсів в суміжному процесі виробництва.

3) Довгі життєві цикли (longer life cycles). Припускають максимальне утримання продуктів у господарській діяльності з метою задоволення більшої попиту, без залучення додаткових первинних ресурсів. Тут мається на увазі виробництво довговічних продуктів і монетизація тривалого терміну їх використання за рахунок обслуговування, модернізації і відновлення. Розвиток даної сфери може забезпечити до 30% створюваної цінності 4.

4) Довговічні ресурси (lasting resources). Це ресурси, які можливо безперервно регенерувати з плином часу, а значить використовувати вічно, наприклад, поновлювані джерела енергії або нові біохімії-етичні речовини. Інновації в даній сфері припускають переважне використання тільки тих ресурсів, які могли б безперервно відновлюватися, що дозволить розірвати зв'язок між систематичної нестачею сировини і продуктивної господарською діяльністю.

Інший погляд на класифікацію співвідносить бізнес-моделі з їх місцем в замкнутій ланцюжку створення цінності [14, с.18-20]:

–моделі короткого циклу – сервісне обслуговування для відновлення працездатності, дрібний ремонт і відновлення якості продукту;

–моделі довгого циклу – повернення продукту на підприємство для модернізації, відновлення та (повторної) продажу;

–каскади – повторне використання матеріалів у внутрішньовиробничих циклах, витяг матеріалів для виробництва іншої продукції, кооперація в цій сфері;

–моделі чистого циклу – створення і модифікація продукту для повної переробки і 100% утилізації;

–виробництво на вимогу – по замовному виробництві (3D-Принтинг);

– нематеріальні моделі – засновані на підписці на сервіс, віртуалізація, цифрові послуги.

Існує 5 основних бізнес-моделей, що були виділені компанією Accenture на основі аналізу більш ніж 120 досліджень компаній, які проводили заходи щодо підвищення ефективності і продуктивності ресурсів шляхом впровадження інновацій [15, с.12-14].

1) Circular Suppliers – Циркулярні постачальники.

Бізнес-модель циркулярних постачальників заснована на постачанні повністю поновлюваних, придатних для вторинної переробки ресурсів, які лежать в основі систем виробництва і споживання. Через них, компанії замінюють лінійні підходи до ресурсів і поступово припиняють використання обмежених ресурсів при цьому скорочуючи відходи. Ця модель є найпотужнішою для компаній, що займаються дефіцитними товарами або тими, які мають значний екологічний слід.

2) Resource Recovery - Відновлення ресурсів.

Бізнес-модель відновлення ресурсів поміщає цінність продукту на кінець його життєвого циклу, для подальшої його подачі в зворотний ланцюжок поставок і подальшого перетворення відходів за допомогою інноваційної переробки. Маючи свою основу в традиційних ринках вторинної переробки, ця бізнес-модель використовує нові технології і можливості для відновлення практично будь-яких видів продукції до будь-якого рівня вартості, еквівалентного або навіть вище рівня початкових інвестицій. Рішення в рамках цієї моделі варіюються від промислового симбіозу до інтегрованих замкнутих циклів і дизайну Cradle-to-Cradle, де віддалені продукти можуть бути перероблені в нові.

3) Product Life Extension – Продовження терміну служби продукту.

Модель продовження терміну служби продукту дозволяє компаніям продовжити життєвий цикл продуктів і активів. Цінність, яка може бути втраченою за рахунок викинутих матеріалів, використовується компанією для підтримки або навіть поліпшення своєї продукції шляхом ремонту, модернізації, відновлення або продуктового ремаркетингу. Використовуючи таку модель, продукти залишаються економічно корисними як можна довше і оновлення продукту виконуються більш цілеспрямованим чином (наприклад, замінюється лише застарілий компонент, а не весь продукт цілком). Дана модель підходить для більшості капіталомістких сегментів таких, як промислове обладнання.

4) Sharing Platforms – Спільне користування.

Бізнес-модель спільного користування сприяє створенню платформи для спільної роботи серед користувачів продуктів, як окремих осіб, так і організацій. Ця модель допомагає максимізувати використання, може принести користь компаніям, чії продукти і активи мають низький коефіцієнт використання або володіння. Однак сьогодні він найчастіше зустрічається серед компаній, що спеціалізуються на збільшенні коефіцієнта використання продуктів, які не займаються самим виробництвом.

5) Product as a Service – Продукт як послуга.

Бізнес-модель «Продукт як послуга» є альтернативою традиційної моделі «купувати і володіти». Продукти використовуються одним або декількома клієнтами за допомогою оренди або плати за використання. З цією моделлю, довговічність продукту, повторне використання та спільне використання більше не розглядаються як ризики розукомплектування, а як чинники зростання доходів і зниження витрат.

Одним з процесів по циркулярному відновленню продукції і продовження терміну служби продуктів є ремануфактурінг. Його можна віднести до бізнес-моделі №2 «Відновлення ресурсів» і одночасно №3 «Продовження терміну служби продукції»

Ремануфактурінг можна охарактеризувати як послідовність кроків виробництва, що застосовуються до окремої частини або цілісного продукту в кінці життєвого його циклу даного об'єкта, з метою повернути до первісної або

Ремануфактурінг відрізняється від ремонту та реконструкції такими основними властивостями [16]:

1) Відновлені вироби мають гарантії, рівні гарантіям нових товарів, тоді як відремонтовані та реконструйовані мають нижчі гарантії. Як правило, при поновленні гарантія поширюється на всі основні зношені деталі, тоді як на ремонт вона поширюється лише на відремонтовані компоненти.

2) Ремануфактурінг передбачає більший вміст роботи, ніж два інші процеси, і в результаті її продукція, як правило, має вищу якість та продуктивність.

3) Ремануфактурінг може передбачати оновлення вживаного продукту за межами початкових специфікацій, що не відбувається при ремонті та реконструкції.

Саме ремануфактурінг є найбільш ефективною формою вторинного використання вжитої продукції і відходів. Це пояснюється тим, що витрати на виготовлення продукції за допомогою ремануфактурінга для компаній-відновників нижче, і, отже, вартість продукції для споживача також нижча. Згідно з дослідженнями, при ремануфактурінг продукт зберігає до 85% своєї початкової цінності [17].

Таким чином, описані вище бізнес-моделі є головними елементами для існування циркулярної економіки. Вони охоплюють основні етапи життя продукту, тим самим створюючи умови для безвідходності протягом усього життєвого циклу продукту. При цьому під бізнес-моделями розуміється концептуальний опис підприємницької діяльності. Бізнес-моделі представлені в таблиці 1 нижче.

Таблиця 1 – Основні бізнес-моделі циркулярної економіки

Назва бізнес-концепції	Опис	Приклад європейських компаній
Циркулярні постачальники	Постачальники забезпечують доставку ресурсів, які або поновлювані, або підходять для повної вторинної переробки.	Renault, North European Bio Tech, IKEA
Відновлення ресурсів	Вилучення корисних ресурсів, енергії з утилізованих продуктів.	Novo Nordisk, Maersk, Michelin, Philips
Платформи для обміну і спільного використання	Спільне використання, доступ, право власності.	Bla Bla car, Nearly New Car, BMW, Lyft
Продовження життєвого циклу продукції	Продовження робочого циклу виробів та компонентів шляхом ремонту, модернізації.	Bosch, H&M, Volvo, Renault, Rolex,
Продукт як послуга	Виробник надає у тимчасове користування споживачам продукт разом пакетом послуг.	Michelin, Mud Jeans

Джерело: розроблено авторами на основі [18]

Французька компанія Renault є першим автовиробником, який прийняв зобов'язання щодо впровадження концепції циркулярної економіки шляхом створення в 2008 році дочірньої компанії Renault Environment, що забезпечує контроль за потоком автомобільних відходів і деталей [18].

Наприкінці 2020 року Groupe Renault заснувала «RE-Factory», першу в Європі спеціалізовану фабрику з круговою економікою для транспортних засобів і мобільності. Сфери діяльності фабрики це [18]:

1. Подовження терміну служби транспортних засобів – «Re-trofit». Відновлення автомобілів, перетворення термічних транспортних засобів на менш вуглецеві версії.
2. Рішення для виробництва «Re-energy». Оптимізація першого терміну служби акумуляторів, та відновлення відпрацьованих батарей для другого терміну служби.
3. Оптимізація управління ресурсами для підтримки – демонтаж відслужених транспортних засобів, відновлення деталей, повторне використання та переробка матеріалів.

Серед матеріалів, що використовуються на заводах у регіонах Європи та Північної Африки, за оцінками, частка перероблених сталевих матеріалів коливається від 15 % для плоскої сталі до 100 % для сталевих прутів і чавуну. У 2020 р. маса переробленого пластику становила в середньому 16 кг на автомобіль [19].

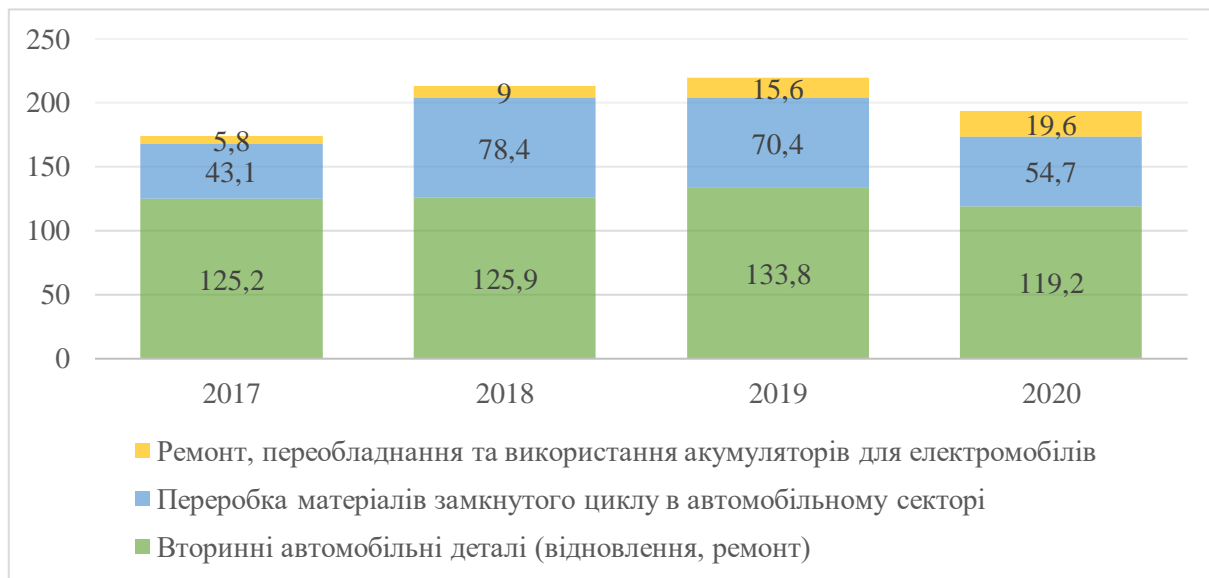

Рисунок 1 – Економічна цінність деталей і матеріалів, збережених в автомобільному секторі Renault завдяки циркулярній економіці, млн євро

Джерело: розроблено авторами на основі [19, с.172]

Діяльність Groupe Renault та її дочірньої компанії Renault Environnement у сфері циркулярної економіки дозволила створити або зберегти техніко-економічну вартість у розмірі 193,5 млн євро протягом 2020 р., що є різким зниженням у порівнянні з 2019 р. [19]. Пандемія COVID-19 вплинула на результат, як наслідок падіння обсягів виробництва на заводах Групи призвело до зменшення обсягів відновлювальних металевих відходів.

В енергетичній сфері розроблена технологія виробництва целюлозного біоетанолу, при якій сільськогосподарські залишки (кукурудзяні качани, лушпиння, листя і стебла) перетворюються в поновлюване паливо. Реалізація подібних проектів дозволяє фінській компанії North European Bio Tech отримувати нове джерело доходу, сприяючи скороченню викидів, створення робочих місць і зміцненню національної енергетичної безпеки.

Швецька компанія IKEA постійно проводить роботу по розширенню використання як відновлюваних, так і матеріалів, що переробляються. Спільно з постачальником в Італії команда IKEA розробила матеріали, повністю виготовлені з переробленої деревини і перероблених ПЕТ-пляшок. Відповідно Стратегії сталого розвитку IKEA продукт з найнижчим виконанням принципів кругового дизайну становить 28,6 %, а найвищий – 100 %. Наступним кроком для компанії є розробка дорожніх карт для всіх категорій продуктів, що описують дії, необхідні для того, щоб усі продукти були циркулярними до 2030 року [20].

Відновлення ресурсів – модель, що базується на використанні технологічних інновацій з відновлення та повторного використання ресурсів, що забезпечує усунення втрат завдяки зниженню відходів та підвищенню рентабельності виробництва продукції від зворотних потоків.

Прикладом застосування моделі є об'єднання датського кластеру: лікарський виробник Novo Nordisk, виробник ферментів Novozymes і DONG Energy в кооперації з нафтопереробним заводом, обмінюють між собою відходи та побічні продукти. Пара з електростанції DONG перекачується по трубопроводах навколо міста до заводів Novo Nordisk і Novozymes, де вона використовується в кількох процесах. Такі відходи електростанції, як золи та відходи гіпсу переміщуються на цементну компанію та виробника гіпсокартону відповідно. Стічні води компаній очищаються для комунальних потреб, а залишки біомаси перетворюються на добрива. Також, зменшуються викиди, перетворюючи відпрацьовану сірку та азот на добрива [21, с.114].

Також, не менш яскравим прикладом є компанія голландська Philips, що підтримує принцип індивідуальної відповідальності виробника (IPR), запроваджений у статті 12.3 Директиви WEEE. Philips є членом ініціативи «Вирішення проблеми електронних відходів» (STEP), яка є глобальною державно-приватною ініціативою, яку підтримує ООН. Членами статуту STEP є Hewlett-Packard, Microsoft, Dell, Ericsson і Cisco Systems, а також урядові, НУО та академічні установи, а також компанії з переробки та ремонту. Компанія впровадила програму Philips Diamond Select, що забезпечує значну економію в порівнянні з вартістю нової медичної техніки [22]. В рамках програми Philips займається ремонтом такого обладнання як, комп'ютерна томографія, інтервенційний рентген, апарат УЗД для повторного продажу.

Таблиця 2 – Ключові показники діяльності Philips в сфері циркулярної економіки

Операції	Базовий 2015 рік	Ціль 2020	Результати 2020
Викиди CO ₂ від виробництва	84 Ктонн	0 Ктонн	20 Ктонн
Відходи на звалищах	978 500 м ³	зменшення на 10%	777 476 м ³
Забруднена вода	3,2 Ктонн	0 Ктонн	0,5 Ктонн
Переробка експлуатаційних відходів	78%	90%	90%
Викиди небезпечних речовин	1419 кг	зменшення на 50%	576 кг

Джерело: розроблено авторами на основі [23]

Відповідно до таблиці 2 компанія Philips недовиконала цілі встановлені до 2020 р. пов'язані з викидами CO₂ та утилізацією забрудненої води, проте зменшила відходи на звалищах на 20 % і досягла необхідного рівня переробки експлуатаційних відходів –

90 %. У 2020 р. компанія отримала загалом 15 % доходів від впровадження циркулярних пропозицій, що вдвічі більше за рівень досягнутий у 2015 р. – 7 % [23].

Переробка шин є серйозною проблемою для шинної промисловості та її клієнтів. Приблизно 1 млрд шин досягає кінця свого терміну експлуатації щороку. Лише близько 65 % шин у світі збирається для переробки. Саме тому в 2021 р. французька компанія Michelin розпочала будівництво першого у світі заводу з переробки шин, який зможе переробляти 30 тис. т шин на рік. Також, до концерну входить компанія Lehigh Technologies, що виробляє високотехнологічну перероблену сировину з шин, з якої виготовляють піролізну нафту, газ або навіть сталь [24].

Модель «платформи для обміну і спільного використання» представляє інтерес для виробників, які мають низький коефіцієнт використання продукції або недовикористані потужності. Найбільш яскравими прикладами є майданчики для обміну авто такі як французька компанія BlaBlaCar. Також, популярними є онлайн-ресурси для обміну речами, для прикладу Tori.fi — фінський майданчик, на якому містяни віддають, продають і купують товари, які стали непотрібними [25, с.206].

Існує декілька бізнес-моделей для уповільнення життєвого циклу ресурсів. По-перше, це класична довговічна модель, яка використовується, наприклад, розкішними брендами, які виробляють високоякісні товари, які не підлягають моді. Такі бренди, як Rolex, стверджують, що їхня продукція витримує життя людини, тоді як Bosch гарантує, що її побутова техніка прослужить 10 років. Такий тип бізнес-моделі вимагає від фірм інвестувати у високоякісні матеріали та конструкції, які забезпечують можливість ремонту та відновлення [26, с.288]. Це призводить до зростання цін на продукцію, але для відомих брендів із сильним капіталом бренду ця бізнес-модель виявилася незмінно успішною.

Світова текстильна промисловість є одним із найбільших забруднювачів у світі та відповідає за приблизно 8-10 % глобальних викидів вуглецю [27].

Таблиця 3 – Дані світової текстильної промисловості, у тис. т

Вид діяльності	2000	2005	2010	2015	2017	2018
Виробництво	9 480	11 510	13 320	16 060	16 890	17 030
Переробка	1 320	1 830	2 050	2 460	2 570	2 510
Спалювання з рекуперацією енергії	1 880	2 110	2 270	3 060	3 170	3 220
Звалища	6 280	7 570	8 900	10 540	11 150	11 300

Джерело: розроблено авторами на основі [28, с.60]

Відповідно до Natural Science фарбування та обробка матеріалів посідає друге місце по забрудненню прісної води на планеті, також текстильна промисловість викинула в атмосферу 1,2 млрд т парникових газів. За даними ЕРА, за 2018 р. у світі було вироблено 17 млн т текстилю, з яких перероблено було всього 2,5 млн т, тобто коефіцієнт вторинної переробки склав 14,5 %, більшість текстилю було відправлено на звалища – 44,7 % [28].

У цій "лінійній" моделі 87 % введенного текстильного волокна спалюється або вивозиться на звалища. Так, згідно зі звітом Фонду Еллен МакАртур приблизно 500 млрд дол. США втрачається щороку через одяг, який майже не носять і не переробляють. Якщо нічого не зміниться, до 2050 р. індустрія моди використає чверть світового вуглецевого бюджету. Дослідження показують, що кожну секунду викидають або спалюють еквівалент цілого сміттєвозу, повного одягу [29].

У всьому світі використання одягу – кількість разів одягання одягу до того, як він перестає використовуватися – зменшився на 36 % у 2018 р. порівняно з 2004 роком. У

Китаї, наприклад, середня кількість знизилася з понад 200 одиниць до 62, що зараз нижче, ніж у Європі (рис.2).

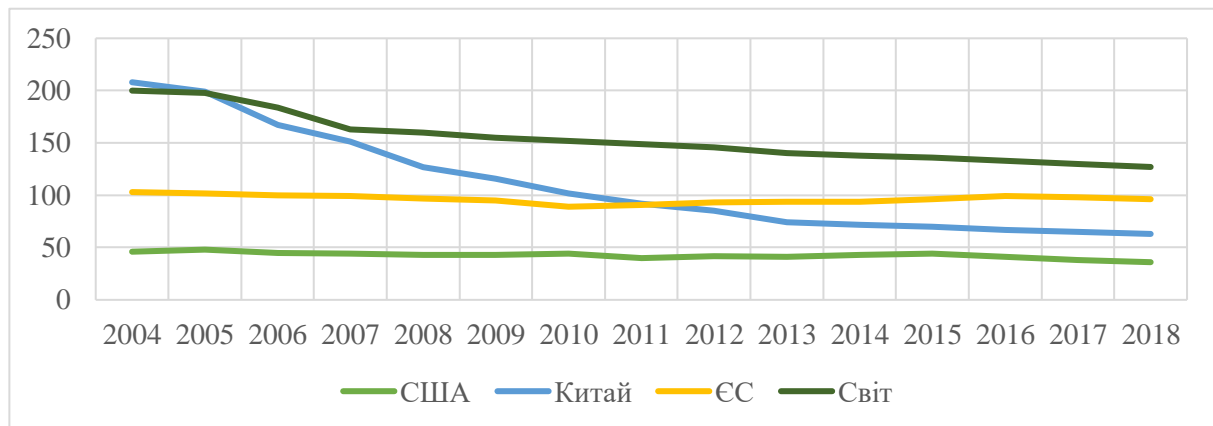

Рисунок 2 – Середня кількість разів ношення нового одягу (з результатом повторного використання у кожному регіоні) за 2004-2018 рр.

Джерело: розроблено авторами на основі [29]

«Створення циркулярної моди» вже допомагає підприємствам задовольняти найпоширеніші запити клієнтів, водночас поширюючи цінні матеріали та зменшуючи кількість відходів та забруднення.

У 2017 р. німецька компанія C&A випустила першу в світі футболку із сертифікацією C2C золотого рівня, виготовлену зі 100% органічної бавовни і повністю придатну до розкладання в домашніх умовах. Інші компанії зосередилися на виготовленні біологічно розкладного одягу з використанням побічних органічних промислових відходів, таких як апельсинові шкірки та листя ананаса. Німецька компанія Adidas розробила кросівки для бігу, виготовлені лише з матеріалу, що підлягає переробці, без клею, щоб кожен пару можна було перетворити на нову пару взуття [30].

Куртки без токсинів для вторинної переробки: Нарарігі Circular Series. Більшість високоефективних курток з гідроізоляцією та ізоляцією виготовлені з масиву матеріалів, які важко відокремити та переробити. Щоб подолати цю проблему, італійська марка одягу Нарарігі спростила свій дизайн, так що вся куртка - тканина, начинка та обробка – виготовлена з одного полімеру. Матеріал міцний і високоефективний, але також легко переробляється. Клієнтам рекомендується утилізувати старі куртки з обіцянкою знижки 20% на майбутні покупки, коли вони повернуть свій вживаний одяг [30].

Круговий підхід шведської компанії H&M робить акцент на повторному використанні та переробці. Також, у свої магазинах H&M приймає вживаний одяг в обмін на знижки [31].

Бізнес-модель «Продукт як послуга» є альтернативою традиційній моделі «купуй і володай». Продукти використовуються одним або кількома клієнтами за договором оренди або плати за використання. Як приклад, Michelin фактично продає «шини як послугу». Клієнти платять за пройдені милі. Вони не володіють шинами. І вам не доведеться мати справу з проблемами проколів або будь-якого технічного обслуговування. Також, в Європі швидко розвивається каршерінг. Car2Go (Daimler), CarUnity, Tamysa, DriveNow (BMW), Autolib і Ubeeqo є одними з провідних постачальників послуг обміну автомобілями в Європі [32]. В період з 2006 по 2018 роки кількість учасників, зареєстрованих у європейських програмах каршерінгу зросла більш ніж на 1000 % та досягла 6,76 млн осіб (рис. 3).

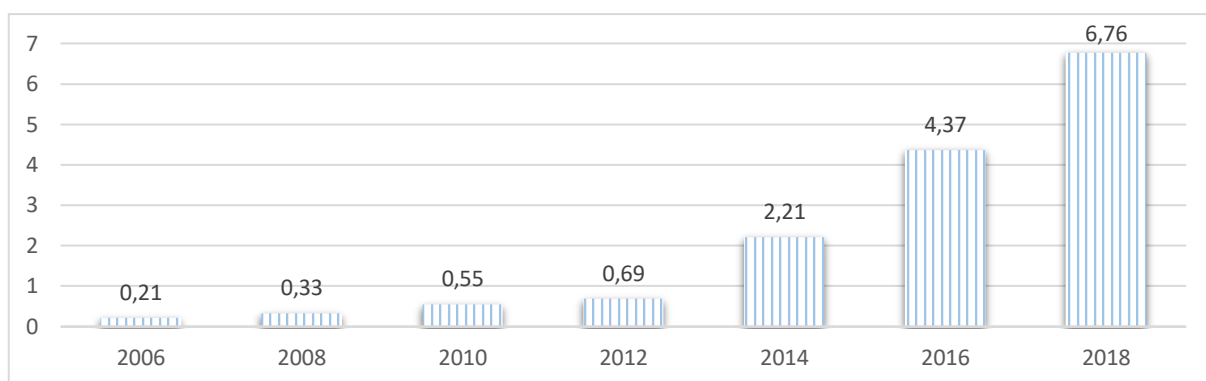

Рисунок 3 – Кількість учасників, зареєстрованих у європейських програмах каршерінгу за 2006-2018 рр., млн осіб

Джерело: розроблено автором на основі [33]

Висновки. Вивчення досвіду впровадження циркулярної економіки на практичних прикладах у рамках п'яти бізнес-моделей (циркулярні поставки, відновлення ресурсів, платформи для обміну та спільного використання, продовження життєвого циклу продукції, продукт як послуга) свідчить про те, що:

- від застосування циркулярної економіки виграють як підприємства, і споживачі;
- окрім короткострокових фінансових вигод у компаній з'являються довгострокові стратегічні переваги, які включають оптимізацію потоків матеріалів, вихід на нові ринки; розширення сфери обслуговування клієнтів або післяпродажного обслуговування, а також отримання додаткового прибутку у сфері надання послуг, пов'язаних із процесом замкненого циклу.

Розширення масштабів циркулярної економіки неможливе без системної комплексної перебудови, починаючи від законодавчого регулювання, впровадження технологій, фінансування та форм ведення бізнесу до формування готовності суспільства в цілому змінювати свої звички у бік широкого використання циркулярних продуктів та створення нових платформ та схем взаємодії виробників та споживачів циркулярних товарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rizos V., Tuokko K., Behrens A. The Circular Economy A review of definitions, processes and impacts. Energy Climate House. 2017. 36 p.
2. Braungart M., McDonough W. Cradle to cradle: Remaking the way we make things. North Point Press. 2002. 208 p.
3. Weetman C. A circular economy handbook for business and supply chain. Repair, Remake, Redesign, Rethink. Kogan Page. 425 p.
4. Hawken P., Lovins L. H. Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution. Little, Brown & Company. USA, 1999. 396 p.
5. Pauli G. The Blue Economy: 10 years – 100 innovations – 100 million jobs. Paradigm Publications. 2010. 386 p. URL: http://www.yooyahcloud.com/MOSSCOMMUNICATIONS/gpwPMb/Blue_Paper_1_Opportunities_of_the_Blue_Economy.pdf (дата звернення: 03.10.2021)
6. Porring J. Circular economy: measuring innovation in the product chain. Netherlands Environmental Assessment Agency. 2017. 46 p. URL:

<https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2016-circular-economy-measuring-innovation-in-product-chains-2544.pdf> (дата звернення: 06.10.2021)

7. Гахович Н. Г., Кушніренко О. М., Зарудна О. С. Циркулярна економіка як стратегічний пріоритет розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості. Економічний вісник університету. Хмельницький, 2020. Вип. № 46. С.103-115.

8. Галак І.І. Замкнений ланцюг постачань: інструмент забезпечення сталого розвитку сучасного підприємства. Підприємництво в аграрній сфері: глобальні виклики та ефективний менеджмент в рамках 20-ої агропромислової спеціалізованої виставки «АгроТехСервіс – 2021» Запорізької торгово-промислової палати. Запоріжжя, 2021. С.166-169.

9. Мішенин Є.В., Коблянська І.І. Перспективи і механізми розвитку циркулярної економіки в глобальному середовищі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. №2. С.339-343.

10. Набока Р.Ю. Механізми трансформації державного регулювання циркулярної економіки в Україні. Державне управління: Вдосконалення і розвиток. Харків, 2021. №7. DOI: 10.32702/2307–2156–2021.7.71

11. Antikainen M., Valkokari K. A Framework for Sustainable Circular Business Model Innovation. *Technology Innovation Management Review*. 2016. Vol .6. P. 5-12. DOI:10.22215/timreview/1000

12. Валько Д.В. Циркулярна економіка: основні бізнес-моделі та економічні можливості. *Журнал экономической теории*. 2020. Т. 17. № 1. С. 156–163.

13. Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains. Ellen MacArthur Foundation and McKinsey & Company. World Economic Forum. 2014. URL:

https://www3.weforum.org/docs/WEF_ENV_TowardsCircularEconomy_Report_2014.pdf (дата звернення: 15.10.2021)

14. Gillabe J., Manshoven S.. Business Models in a Circular Economy. European Topic Centre Waste and Materials in a Green Economy. 2021. 67 p.

15. Circular Advantage: Innovative Business Models and Technologies to Create Value in a World without Limits to Growth. Accenture. 2014. URL: https://www.accenture.com/t20150523T053139__w_/usen/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Strategy_6/Accenture-Circular-Advantage-Innovative-Business-Models-Technologies-Value-Growth.pdf (дата звернення: 16.10.2021)

16. Hauser, W. Remanufacturing: An American Resource. Boston University. DOI:10.1049/cp.2010.0404

17. Remanufacturing Market Study. Report of EC. 2015. 145 p. URL: <https://www.remanufacturing.eu/assets/pdfs/remanufacturing-market-study.pdf> (дата звернення: 16.10.2021)

18. Business Models in a Circular Economy. European Topic Centre Waste and Materials in a Green Economy. URL: [file:///C:/Users/denis/Downloads/2.1.2.4.%20ETC%20Eionet%20Report%20Circular%20Business%20Models_final_edited%20for%20website%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/denis/Downloads/2.1.2.4.%20ETC%20Eionet%20Report%20Circular%20Business%20Models_final_edited%20for%20website%20(4).pdf) (дата звернення: 22.10.2021)

19. Europe's first circular economy factory for vehicles: Renault. URL: <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-examples/groupe-renault> (дата звернення: 22.10.2021)

20. Universal registration document including the Annual financial report 2020 of Groupe Renault. URL: <https://www.renaultgroup.com/wp-content/uploads/2021/04/renault-deu-2020-accessible-version.pdf> (дата звернення: 22.10.2021)

21. IKEA Sustainability Report FY20. URL: https://about.ikea.com/-/media/aboutikea/newsroom/documents/578053_v2.pdf?rev=d84a69bac42f4284a9e414db9e54e683 (дата звернення: 23.10.2021)
22. Руда М. В., Мирка Я. В. Циркулярні бізнес-моделі в Україні. Національний університет «Львівська політехніка». 2020. Том 2. № 1. С.107-121.
23. Philips approach to recycling. URL: <https://www.philips.com/a-w/about/environmental-social-governance/environmental/circular-economy/recycle> (дата звернення: 23.10.2021)
24. Philips Annual Report 2020. Innovating to address global health challenges. URL: <file:///C:/Users/denis/Downloads/PhilipsFullAnnualReport2020-English.pdf> (дата звернення: 24.10.2021)
25. Michelin: Recycling end-of-life tires. URL: <https://www.michelin.com/en/activities/high-tech-materials/recycling-end-of-life-tires/> (дата звернення: 24.10.2021)
26. Чурикано́ва О. Ю. Інноваційні бізнес-моделі циркулярної економіки на регіональному рівні. Вісник Хмельницького національного університету. 2020. № 4. Том 1. С.204-208.
27. Ковальчук С.Я., Лукіяненко Р.О. Циркулярні бізнес-моделі в агропродовольчій сфері. Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. 2020. Вип. 29. С.284-290.
28. Resale Report of ThredUP. 2021. URL: <https://www.thredup.com/resale/#resale-industry> (дата звернення: 24.10.2021)
29. Кузьменко Ю.М. Вплив циркулярної економіки на формування бізнес-середовища розвинутих країн світу. Національний університет «Запорізька політехніка». Запоріжжя, 2020. 141 с.
30. A New Textiles Economy: Redesigning Fashion's Future. URL: <file:///C:/Users/denis/Downloads/A%20New%20Textiles%20Economy%20-%20Full%20Report%20-%20Updated%201-12-17.pdf> (дата звернення: 25.10.2021)
31. The trends and trailblazers creating a circular economy for fashion. Ellen MacArthur Foundation. URL: <https://ellenmacarthurfoundation.org/articles/the-trends-and-trailblazers-creating-a-circular-economy-for-fashion> (дата звернення: 25.10.2021)
32. Mostaghela R., Chirumalla K. Role of customers in circular business models. Journal of Business Research. 2021. Vol. 127. С.35-44
33. Rodenbach J., Mathis J. Car sharing in Europe. URL: <http://stars-h2020.eu/wp-content/uploads/2018/10/Abstract-D-2.1.pdf> (дата звернення: 25.10.2021)
34. Number of members enrolled in European car-sharing programs in selected years from 2006 to 2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/1190247/car-sharing-car-sharing-members-in-europe/> (дата звернення: 27.10.2021)

REFERENCES

1. Rizos V., Tuokko K., Behrens A. (2017) The Circular Economy A review of definitions, processes and impacts. Energy Climate House. 36 p.
2. Braungart M., McDonough W. (2002) Cradle to cradle: Remaking the way we make things. North Point Press. 208 p.
3. Weetman C. A circular economy handbook for business and supply chain. Repair, Remake, Redesign, Rethink. Kogan Page. 425 p.
4. Hawken P., Lovins L. H. (1999) Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution. Little, Brown & Company. USA, 396 p.

5. Pauli G. (2010) The Blue Economy: 10 years – 100 innovations – 100 million jobs. Paradigm Publications. 386 p. URL: http://www.yooyahcloud.com/MOSSCOMMUNICATIONS/gpwPMB/Blue_Paper_1_Opportunities_of_the_Blue_Economy.pdf (reference date: 03.10.2021)
6. Porring J. (2017) Circular economy: measuring innovation in the product chain. Netherlands Environmental Assessment Agency. 46 p. URL: <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2016-circular-economy-measuring-innovation-in-product-chains-2544.pdf> (reference date: 06.10.2021)
7. Hakhovych N. H., Kushnirenko O. M., Zarudna O. S. (2020) Tsyrukuliarna ekonomika yak stratehichniy priorytet rozvytku hlobalnykh lantsiuhiv dodanoi vartosti. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*. Khmelnytskyi. Vyp. № 46. S.103-115.
8. Halak I.I. (2021) Zamknenyi lantsiuh postachan: instrument zabezpechennia staloho rozvytku suchasnoho pidpriemstva. Pidpriemnytstvo v aharnii sferi: hlobalni vyklyky ta efektyvnyi menedzhment v ramkakh 20-oi ahropromyslovoi spetsializovanoi vystavky «AhroTekhServis – 2021» Zaporizkoi torhovo-promyslovoi palaty. Zaporizhzhia. S.166-169.
9. Mishenyn Ye.V, Koblianska I.I. (2017) Perspektyvy i mekhanizmy rozvytku tsyrkuliarnoi ekonomiky v hlobalnomu seredovyschi. *Marketynh i menedzhment innovatsii*. №2. S.339-343.
10. Naboka R. Iu. (2021) Mekhanizmy transformatsii derzhavnoho rehuliuвання tsyrkuliarnoi ekonomiky v Ukraini. *Derzhavne upravlinnia: Vdoskonalennia i rozvytok*. №7. DOI: 10.32702/2307–2156–2021.7.71
11. Antikainen M., Valkokari K. A. (2016) Framework for Sustainable Circular Business Model Innovation. *Technology Innovation Management Review*. Vol .6. P. 5-12. DOI:10.22215/timreview/1000
12. Valko D.V. (2020) Tsyrukuliarna ekonomika: osnovni biznes-modeli ta ekonomichni mozhlyvosti. *Zhurnal ekonomicheskoi teoryi*. T. 17. № 1. S. 156–163.
13. Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains. (2014) Ellen MacArthur Foundation and McKinsey & Company. World Economic Forum. 2014. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_ENV_TowardsCircularEconomy_Report_2014.pdf
14. Gillabe J., Manshoven S. (2021) Business Models in a Circular Economy. European Topic Centre Waste and Materials in a Green Economy. 67 p.
15. Circular Advantage: Innovative Business Models and Technologies to Create Value in a World without Limits to Growth. Accenture. (2014). URL: https://www.accenture.com/t20150523T053139__w__/usen/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Strategy_6/Accenture-Circular-Advantage-Innovative-Business-Models-Technologies-Value-Growth.pdf
16. Hauser, W. Remanufacturing: An American Resource. Boston University. DOI:10.1049/cp.2010.0404
17. Remanufacturing Market Study. Report of EC. (2015). 145 p. URL: <https://www.remanufacturing.eu/assets/pdfs/remanufacturing-market-study.pdf>
18. Business Models in a Circular Economy. European Topic Centre Waste and Materials in a Green Economy. URL: [file:///C:/Users/denis/Downloads/2.1.2.4.%20ETC%20Eionet%20Report%20Circular%20Business%20Models_final_edited%20for%20website%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/denis/Downloads/2.1.2.4.%20ETC%20Eionet%20Report%20Circular%20Business%20Models_final_edited%20for%20website%20(4).pdf)
19. Europe's first circular economy factory for vehicles: Renault. URL: <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-examples/groupe-renault>

20. Universal registration document including the Annual financial report 2020 of Groupe Renault. URL: <https://www.renaultgroup.com/wp-content/uploads/2021/04/renault-deu-2020-accessible-version.pdf>
21. IKEA Sustainability Report FY20. URL: https://about.ikea.com/-/media/aboutikea/newsroom/documents/578053_v2.pdf?rev=d84a69bac42f4284a9e414db9e54e683
22. Ruda M. V., Mirka Ya. V. (2020) Tsirkulyarni biznes-modeli v Ukraini. Natsionalnyi Universitet «Lvivska Politehnika». Tom 2. 1. S.107-121.
23. Philips approach to recycling. URL: <https://www.philips.com/a-w/about/environmental-social-governance/environmental/circular-economy/recycle>
24. Philips Annual Report (2020). Innovating to address global health challenges. URL: <file:///C:/Users/denis/Downloads/PhilipsFullAnnualReport2020-English.pdf>
25. Michelin: Recycling end-of-life tires. URL: <https://www.michelin.com/en/activities/high-tech-materials/recycling-end-of-life-tires/>
26. Churikanova O. Yu. (2020) Innovatsiini biznes-modeli tsyrkuliarnoi ekonomiky na rehionalnomu rivni. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. № 4. Tom 1. S.204-208.
27. Kovalchuk S.Ia., Lukianenko R.O. (2020) Tsyrukuliarni biznes-modeli v ahroprodovolchii sferi. Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnoho seredovyscha. Vyp. 29. S.284-290.
28. Resale Report of ThredUP. (2021). URL: <https://www.thredup.com/resale/#resale-industry>
29. Kuzmenko Yu.M. (2020) Vplyv tsyrkuliarnoi ekonomiky na formuvannia biznes-seredovyscha rozvynutykh krain svitu. Natsionalnyi universytet «Zaporizka politehnika». Zaporizhzhia, 141 s.
30. A New Textiles Economy: Redesigning Fashion's Future. URL: <file:///C:/Users/denis/Downloads/A%20New%20Textiles%20Economy%20-%20Full%20Report%20-%20Updated%201-12-17.pdf>
31. The trends and trailblazers creating a circular economy for fashion. Ellen MacArthur Foundation. URL: <https://ellenmacarthurfoundation.org/articles/the-trends-and-trailblazers-creating-a-circular-economy-for-fashion>
32. Mostaghela R., Chirumalla K. (2021) Role of customers in circular business models. Journal of Business Research. Vol. 127. C.35-44
33. Rodenbach J., Mathis J. Car sharing in Europe. URL: <http://stars-h2020.eu/wp-content/uploads/2018/10/Abstract-D-2.1.pdf>
34. Number of members enrolled in European car-sharing programs in selected years from 2006 to 2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/1190247/car-sharing-car-sharing-members-in-europe/>

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.4

УДК 502.12:330.322 (100)

JEL: F21, Q57

Орехова Т.В.,

д.е.н., професор кафедри міжнародних економічних відносин, декан економічного факультету, Донецький національний університет імені Василя Стуса,

ORCID 0000-0003-3650-5935,

t.oriekhova@donnu.edu.ua

Роздобудько М.М.,

здобувач ступеня доктора філософії,

Донецький національний університет імені Василя Стуса,

ORCID 0000-0001-8954-6488,

m.rozdobudko@donnu.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНИХ» ІНВЕСТИЦІЙ У ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ

В роботі розглянуто теоретичне підґрунтя розвитку «зелених» інвестицій у глобальному вимірі з точки зору різних сфер діяльності, як економічна, екологічна, фінансова, технічна, соціальна та філософська. Виокремлено основні характеристики, які притаманні «зеленим» інвестиціям. У статті проаналізовано основні тенденції розвитку зеленого інвестування на прикладі обраних країн світу. Узагальнено та систематизовано науково-методичні підходи вітчизняних та іноземних дослідників до визначення сутності терміну «зелені інвестиції». На основі проведеного дослідження, зроблено висновок про те, що ключовою ознакою «зелених» інвестицій виступає відновлення екосистеми та охорона довкілля. На основі аналізу тенденції було визначено, що має місце явище озеленення економіки, а також спостерігається приріст інвестиційної привабливості досліджуваної сфери діяльності.

Ключові слова: «зелені» інвестиції, навколишнє середовище, інструменти зеленого фінансування.

Рис. 1, Таб. 1, Літ. 13.

Oriekhova T.

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Vasyl' Stus Donetsk National University

ORCID 0000-0003-3650-5935,

t.oriekhova@donnu.edu.ua

Rozdobudko M.

Candidate for the degree of Doctor of Philosophy

Vasyl' Stus Donetsk National University

ORCID 0000-0001-8954-6488,

m.rozdobudko@donnu.edu.ua

THEORETICAL ASPECTS AND MAIN TRENDS OF «GREEN» INVESTMENT DEVELOPMENT IN THE GLOBAL DIMENSION

The paper considers the theoretical basis for the development of «green» investments in the global dimension in terms of various areas of activity, such as economic, environmental, financial, technical, social and philosophical. The main characteristics of «green» investments are highlighted. The article analyzes the main trends in the development of green investment on the example of selected countries. The scientific and methodological approaches of domestic and foreign researchers to the definition of the essence of the term «green investment» are generalized and systematized. Based on the study, it was concluded that the key feature of «green» investment is ecosystem restoration and environmental protection. Based on the analysis of the trend, it was determined that there is a phenomenon of the economy greening, as well as an increase in investment attractiveness of the studied activity area.

Keywords: «green» investments, environment, «green» financial instruments.

Fig. 1, Tab. 1, Ref. 13.

Постановка проблеми. Бурхливі події 2020 року — глобальна пандемія коронавірусу, постійні екстремальні погодні умови, рух за расову справедливість у Сполучених Штатах та президентські вибори в США,— підкреслили вагомість можливих ризиків, пов'язаних із стійким розвитком, для інвестиційних менеджерів, що призвело до зміщення акценту на досягнення цілей сталого розвитку, що спровокувало збільшення значущості та обсягів сталих інвестицій, а також концентрації уваги на «зеленій» економіці. Відповідно, «зелені» інвестиції як один із ключових інструментів даного процесу потребує окремої уваги для більш детального дослідження.

Незважаючи на потребу розвитку «зелених» інвестицій, бракує чітких критеріїв трансформації існуючої економічної системи у нову більш сприятливу для розвитку екологічних інвестицій, а саме «зелену» економіку. Станом на сьогодні, не існує єдиного розуміння сутності, що собою являють «зелені» інвестиції, та їх особливостей. Існує ряд наукових думок, проте навіть вони можуть містити суперечливі моменти відносно одне одного, що відповідно може спричинити неточності у дослідженнях даного явища.

Актуальність дослідження. «Зелене» інвестування стає все більш актуальним через глобальні екологічні проблеми, зокрема зміна клімату та критика політики глобальних транснаціональних корпорацій. Глобальне потепління, безсумнівно, має велике значення інвестиційній та соціальний ризик. Проте орієнтації корпорацій у короткостроковому періоді виключно на акціонерів не дозволяє нівелювати даний ризик, більш того може спричинити критичну ситуацію. Пандемія COVID-19 підкреслила необхідність корпораціям зосередитися на інших зацікавлених сторонах, в тому числі на працівниках. «Зелені» інвестиції підтримують перехід до «зеленої» економіки, що в перспективі дозволить перебудувати існуючу господарську модель та привнести більшу цінність для акціонерів, людей і планети в довгостроковій перспективі. «Зелені» фонди є найбільш прямим способом для інвесторів стабільно інвестувати. За останні п'ять років було створено значну кількість нових фондів, орієнтованих на стале «зелене» інвестування, які більш того показують достатньо високий рівень прибутковості, щоб не просто позмагатися зі своїми класичними аналогами, а й навіть випереджають їх по окремих показниках, що підтверджено дослідженням агентства Morningstar.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у дослідження проблематики «зелених» інвестицій внесли як вітчизняні так і закордонні вчені. Такі закордонні науковці як Георг Індерст, Чарльз Камінкер та Аллен Карл Гельцо зробили

спробу узагальнити існуючу інформацію щодо «зелених» інвестицій. Вагомий внесок у дослідження зеленого інвестування та систематизацію існуючих знань внесли такі вітчизняні вчені, як С. Арестов, Ю. Бережна, С. Біла, Б. Буркинський, Ю. Віхорт, Т. Галушкіна Т. Горянська, Т. Пімоненко, А. Мартинюк, С. Харічков тощо.

Мета роботи полягає в узагальненні теоретичних аспектів та аналізі тенденцій розвитку «зелених» інвестицій у глобальному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу різних теоретико-методичних підходів показали, що «зелені» інвестиції є комплексним визначенням, оскільки включає два основні аспекти: екологічний та економічний, окремого розгляду потребує кожен з них. Визначення «зелені інвестиції» включає в себе два терміни. При цьому, «зелений» - це широка категорія, яка може по різному трактуватися з різних точок зору, в залежності від сфери наукових інтересів дослідника (екологічні, філософські, соціальні, технічні, економічні тощо) та базуючись на об'єкті застосування. Що стосується терміну «інвестиції», в класичному трактуванні – це ресурси (час, енергія, активи та ін.), що були витрачені з метою отримання переваг у майбутньому. Існує кілька ключових аспектів терміну «інвестиції», які характеризують його з погляду різних точок зору (економічної, фінансової):

- інвестиція передбачає використання капіталу сьогодні для збільшення його вартості з часом;
- інвестиції вимагають залучення капіталу у вигляді часу, грошей, зусиль тощо в надії на більшу виплату в майбутньому, ніж те, що було вкладено спочатку;
- інвестиція може стосуватися будь-якого засобу чи механізму, що використовується для отримання майбутнього доходу, включаючи облігації, акції, нерухомість або бізнес, серед інших прикладів [1].

Результати дослідження свідчать, що у більшості випадків «зелені» інвестиції пов'язують із соціальною відповідальністю компаній, екологічним напрямом та соціальним напрямом розвитку економіки та суспільства. З інженерно-технологічної точки зору, зелені інвестиції розглядаються як інвестиції, що спрямовуються на розробку та впровадження, інновацій, які виступають у вигляді зелених технологій (технології для утилізації та переробки відходів, очисне обладнання, засоби моніторингу екологічного стану довкілля та ін.) та екологічно чисте виробництво. При цьому, експерти з Тріодос Банку визначили «зелені інвестиції» як фінансовий продукт, який гарантує не тільки фінансову вигоду, а й екологічні та соціальні переваги [2].

Також заслуговує уваги трактування «зелених» інвестицій як концепції, ключовим елементом якої виступає корпоративне управління, яке базується на принципах соціальної та екологічної відповідальності. При цьому підкреслюючи, що «зелені» інвестиції – це спосіб зменшення інвестиційного ризику та одночасне сприяння зеленому розвитку [5]. У таблиці 1 надана систематизація різних науково-методичних підходів до визначення терміну «зелені інвестиції».

Особливо актуальними «зелені» інвестиції є для країн, що розвиваються, в тому числі для України, що пов'язане з ключовими аспектами даної категорії, які в довгостроковому періоді не лише спонукають розвиток економічної системи, а й створюють та надають можливості для досягнення високого рівня життя і добробуту населення.

Таблиця 1- Систематизація теоретико-методичних підходів до визначення сутності поняття «зелені інвестиції»

Автор	Визначення
Арестов С. В.	Продукт коеволюції комерційних та екологічних цілей підприємства та визначає їх як види майнових та інтелектуальних цінностей, вкладених в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті яких утворюється екологічний, економіко-екологічний, еколого-соціальний ефект.
Віхорт Ю. В.	Форма міжнародної торгівлі викидами, що передбачає подальше вкладення отриманих від реалізації квот коштів на проекти та заходи зі скорочення викидів на інших екологічно небезпечних об'єктах.
Пімоненко Т. В.	Майнові та інтелектуальні цінності, що спрямовуються в ресурсозбережні, а також екологобезпечні матеріальні й нематеріальні активи, зелені фінансові інструменти, заходи щодо формування екосвідомого внутрішньокорпоративного та ринкового середовищ з метою одержання явних і латентних економічних, екологічних та соціальних ефектів.
Харічков С. К.	Інвестиційні вкладення в широкий спектр екологічної і соціально-економічної спрямованості: зниження і припинення негативного антропогенного впливу на довкілля; збереження, поліпшення і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу територій, забезпечення екологічної безпеки в країні, в результаті яких досягаються екологічні, соціальні, економічні і політичні результати
Всесвітня Асоціація Зеленої Економіки	Традиційні інвестиційні інструменти (такі як акції, біржові фонди та взаємні фонди), які спрямовують на підприємницьку діяльність, що передбачає поліпшення навколишнього середовища.
Всесвітній економічний форум	Інвестиції у зелений та сталий розвиток.
Інвестопедія	Інвестиційна діяльність, яка зосереджується на компаніях або проектах, що займаються збереженням природних ресурсів, виробництвом та виявленням альтернативних джерел енергії, впровадженням проектів щодо забезпечення чистого повітря та води та / або інших екологічно орієнтованих бізнес-практик.
Міжнародний валютний фонд	Інвестиції, кінцевим результатом яких є зменшення викидів та забруднюючих речовин у повітря, без істотного скорочення рівня виробництва та споживання неенергетичних товарів.
Організація економічного співробітництва та розвитку	Вкладення у підприємства, проекти та фінансові інструменти, переважно сектору відновлюваної енергетики, які сприяють зниженню рівня викидів вуглецю, пом'якшенню змін клімату та поширенню екологічних технологій.
Тріодос Банк	Фінансові продукти, які враховують питання ширшого, ніж суто фінансові показники, такі як екологічні та соціальні проблеми.

Джерело: Систематизовано авторами на основі [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10].

Особливо актуальними «зелені» інвестиції є для країн, що розвиваються, в тому числі для України, що пов'язане з ключовими аспектами даної категорії, які в довгостроковому періоді не лише спонукають розвиток економічної системи, а й створюють та надають можливості для досягнення високого рівня життя і добробуту населення.

Важливим кейсом є дослідження безпосередньо процесу переходу до нової економічної системи, яка іменується «зеленою» економікою, в тому числі інструментів, які є найбільш ефективними та прийнятними у ринкових умовах та водночас являються джерелами зеленого інвестування.

Одним з найпоширеніших та найперших інструментів, який набув широкого використання в різних країнах світу є зелені податки. На сьогодні надходження від зеленого оподаткування у загальний бюджет є основним джерелом фінансування заходів

екологічної політики. Розглянути класифікацію різних видів зелених податків, варто на прикладі Нідерландів, де існують: паливний зелений податок; енергетичний зелений податок; водопровідний зелений податок; зелений податок на ґрунтові води; зелений податок на відходи. Національна стратегія Австрії ж значну увагу концентрує на розвиткові ВДЕ (Відновлювані джерела енергії). Для забезпечення розвитку даної сфери, щорічно здійснюються програми підтримки, фінансування яких має тенденцію до зростання, так значний стрибок в обсягах спостерігається у 2020 році в порівнянні із 2019 роком, від 350 млн євро в рамках попередньої програми до 500 млн євро [3].

Одним з найбільш поширених інструментів є звернення до фіскальної системи держави для стимулювання розвитку зеленого інвестування, а саме встановлення пільгового оподаткування або введення «зелених» податків на види діяльності, які завдають шкоди навколишньому середовищу.

Інший підхід до даного питання застосовується у Великобританії, урядом якої створений трастовий фонд, який здійснює фінансову допомогу британським компаніям задля скорочення викидів. Основний механізм здійснюється через надання безвідсоткових кредитів національним компаніям для стимулювання інноваційного розвитку через впровадження «зелених» технологій і підвищення енергоефективності виробництва. Ще у 2000 році у Німеччині був використаний такий фінансовий інструмент підтримки сонячної енергетики як тариф на електроенергію, який сьогодні ми знаємо як «зелений тариф», на вироблену фотоелектричними елементами, на рівні 0,5 євро/кВт-год. Крім того, вагомий внесок у розвиток ВДЕ у Німеччині здійснювався за рахунок підтримки невеликих фермерських господарств. Окремої уваги заслуговує Китай, який здійснював фінансову підтримку морської економіки та енергетики [4].

Китай є світовим лідером за обсягом інвестицій у відновлювальну електроенергетику. За даними міжнародної організації «BEN 21», у 2017 році Китай залучив близько 127 млрд дол. США у «зелені» проекти. Найбільший обсяг «зелених» інвестицій у рамках екологічно орієнтованих заходів, передбачених державними пакетами дій з відновлення економіки, припадає на Китай (22 300 млн євро), Японію (12 300 млн євро), Республіку Корею (9 300 млн євро), Францію (5 700 млн євро), Данію (700 млн євро), Бельгію (118,8 млн євро) [4]. Останнім часом ринок зелених облігацій став зростати в геометричній прогресії, так, якщо у 2007 р. в світі було випущено зелених облігацій на загальну суму лише в 0,86 млрд дол. США, то в 2018 р. цей показник становив вже 170,6 млрд дол. США [4]. Згідно з результатами аналізу, проведеного організацією Climate Bond Initiative, світовий обсяг емісії зелених облігацій та зелених позик у 2019 році склав 257,7 млрд дол. США, що на 51% більше від показника за 2018 рік – 170,6 млрд дол. США (Рисунок 1) [4].

Таким чином, узагальнюючи, можна виділити такі інструменти зеленого фінансування, що застосовуються у світовій практиці:

1) пільгове кредитування, яке використовується при фінансуванні:

- «зелених» проектів з переробки і вторинного використання відходів (в США, Франції, Австрії, Фінляндії);

- енергоефективних та екологічно чистих технологій (в США);

- розвитку ВДЕ (в Німеччині);

2) «зелені облігації»;

3) кредитні гарантії, що для фінансування зелених проектів;

4) державне фінансування за допомогою грантів, субсидій та екологічних програм.

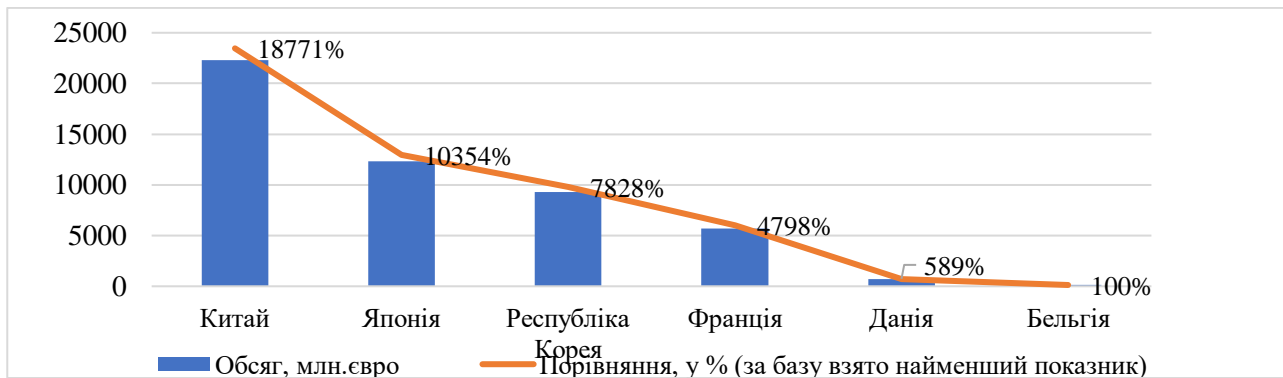

Рисунок 1. Порівняння обсягів «зелених» інвестицій у рамках екологічно орієнтованих державних заходів обраних країн світу станом на 2017 рік, у млн. євро та у % до найменшого показника

Джерело: складено авторами на основі [12]

Сьогодні найбільшу увагу до себе притягують зелені облігації як один з прямих інструментів, які безпосередньо сприяють вкладенню коштів у проекти екологічної інфраструктури, в тому числі, пов'язані з кліматичними діями, доступною та екологічно чистою енергією та сталим розвитком інфраструктури. Перша поява зелених облігацій на фондових біржах зафіксована у 2014 році, сукупна вартість випущених зелених облігацій, як зареєстрованих, так і незареєстрованих, з тих пір зросла на 700 відсотків на ринок у 300 мільярдів доларів. Дохід від зелених облігацій в основному формується в трьох секторах: енергетика, будівництво та транспорт. У 2020 році всесвітній зелений ринок облігацій продовжував свою тенденцію до зростання, хоча у 2020 році він зростає повільніше, ніж у 2019 році. Це може бути пов'язано з наслідками пандемії, що призвели до відкладених інфраструктурних проектів; це також може бути пов'язано з різким зростанням ринку облігацій сталого розвитку, на якому поєднуються проекти зелених і соціальних інвестицій [13].

Хоча фінансові та нефінансові корпорації є домінуючими емітентами зелених облігацій, вартість випущених цінних паперів суб'єктами з державною підтримкою зросла у 2020 році. У 2020 році державні установи випустили зелених облігацій на суму майже 65 млрд.дол. США (36 млрд.дол. у 2019 році). Банки розвитку випустили зелені облігації на суму майже 23 млрд.дол. у 2020 році, що приблизно на 6 млрд.дол. менше, ніж у 2019 році, що становило лише 7,8% всіх зелених облігацій, порівняно з 40% у 2014 р. Це підкреслює, що банки розвитку започаткували цю інноваційну сферу фінансів, у якій зараз домінують уряди та емітенти приватного сектора, наприклад, фінансові корпорації, частка яких у 2020 році становила 19% ринку [13].

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Аналіз теоретичних засад та основних світових тенденцій розвитку «зелених» інвестицій, дає можливість зробити висновок, що дане поняття не має універсального визначення своєї сутності. Завдяки множинності точок зору дослідників різних сфер діяльності та основних наукових інтересів, було досягнуто значного прогресу у розумінні сутності «зелених» інвестицій. Проте головною спільною ознакою у наукових працях різних вчених є те, що «зелені» інвестиції розглядаються в екологічному контексті, тобто їх ключовою ознакою виступає відновлення екосистеми та охорона довкілля. Аналіз останніх світових тенденцій, дає підстави зробити висновок, що озеленення економіки має в цілому позитивний характер. В тому числі, спостерігається приріст інвестиційної привабливості даного напрямку, однією з причин слугує розвиток технологій; зменшення ризиків;

державна підтримка, що в комплексі дає можливість залучення додаткового інвестування в капітал, що в свою чергу спонукає розвиток технологій. Таким чином, даний процес є циклічним, що в свою чергу сприяє розвитку як економіки окремо взятих країн, так і суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Investment. (2021). *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/terms/i/investment.asp#ixzz5LVfUJt3b>
2. Triodos Bank Annual Report 2020. URL: <https://www.triodos.com/press-releases/2021/annual-results-2020>
3. The 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
4. Green Investment. (2021). *World Green Economy Council*. URL: <http://wgeco.org/green-investment/>
5. Eyraud L., Wane A., Zhang C., Clements B. Who's Going Green and Why? Trends and Determinants of Green Investment. *IMF Working Paper*, WP/11/296. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11296.pdf>
6. R. D Croce, Ch. Kaminker, F. Stewart. The Role of Pension Funds in Financing Green Growth Initiatives. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, №10, p.11. URL: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/49016671.pdf>
7. Арестов С.В. Механізм підвищення економіко-екологічної ефективності природоохоронних інвестицій в екосистемні послуги : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». ОДЕУ. Одеса, 2008. С. 20.
8. Віхорт Ю.В. Управління фінансово-інвестиційним забезпеченням екологічних інновацій як одним із чинників їх ефективної реалізації в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/53.pdf
9. Пімоненко Т.В. Маркетинг і менеджмент зелених інвестицій : автореферат д-ра екон. наук, спец.: 08.00.04 – «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» Суми: СумДУ, 2019. С. 34.
10. Харічков С. «Зелені інвестиції» як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження. *Економіст*. 2010. № 12. С. 16–21.
11. Захарченко, Н.В. Механізми фінансування «зелених» інвестицій. *Економічний вісник*, 2019. №1. С. 166-180.
12. Фролов, А.Ю. Світовий досвід організації ринку зелених облігацій та можливості його запровадження в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. №5. С. 84-92.
13. World Investment Report 2021. URL: <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2021>

REFERENCES

1. Investment. (2021). *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/terms/i/investment.asp#ixzz5LVfUJt3b>
2. Triodos Bank Annual Report 2020. URL: <https://www.triodos.com/press-releases/2021/annual-results-2020>

3. The 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
4. Green Investment. (2021). *World Green Economy Council*. URL: <http://wgeco.org/green-investment/>
5. Eyraud L., Wane A., Zhang C., Clements B. Who's Going Green and Why? Trends and Determinants of Green Investment. *IMF Working Paper, WP/11/296*. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11296.pdf>
6. R. D Croce, Ch. Kaminker, F. Stewart. The Role of Pension Funds in Financing Green Growth Initiatives. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, №10, p.11. URL: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/49016671.pdf>
7. Arestov S.V. (2008) Механізм підвищення економіко-екологічної ефективності природоохоронних інвестицій в екосистемні послуги : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». ОДЕУ. Одеса. С. 20.
8. Vikhort Yu.V. (2018). Управління фінансово-інвестиційним забезпеченням екологічних інновацій як одним із чинників їхньої ефективної реалізації в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/53.pdf
9. Pimonenko T.V. (2019). Маркетинг і менеджмент зелених інвестицій : автореферат до ра екон. наук, спец.: 08.00.04 – «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» Суми: SumDU. С. 34.
10. Kharichkov S. (2010). «Зелені інвестиції» як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження. *Економіст*. 12. С. 16–21.
11. Zakharchenko, N.V. (2019) Механізми фінансування «зелених» інвестицій. *Економічні висновки*. №1. С. 166-180.
12. Frolov, A.Iu. (2019) Світові досвід організації ринку зелених облігатив та можливості його запровадження в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. №5. С. 84-92.
13. World Investment Report 2021. URL: <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2021>

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.5**УДК 338.43:636.5****JEL: F14, M31****Савченко М. В.**

д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-9063-3551
m_savchenko@donnu.edu.ua

Іванов В. М.

спеціаліст з виконання повітряних операцій Місії ООН в Південному Судані,
м. Малакал, П. Судан
ORCIDiD: 0000-0002-3006-6778
ivanovv@un.org

КОНКУРЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ВИХОДУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СВІТОВИЙ РИНОК

У роботі обґрунтовано, що інформаційне забезпечення є невід'ємною частиною успішного функціонування агропромислового підприємства. Прийняття стратегічних маркетингових рішень базується на засадах вичерпної, актуальної та достовірної інформації, яку можливо сформулювати на основах конкурентного аналізу ринку.

Виробництво курятини у Україні є важливою та потужною складовою експортного потенціалу країни та вирізняється надзвичайно високою динамікою росту та конкурентністю. У роботі досліджено стан ринку курятини у світі, здійснено аналіз його виробництва, експорту, імпорту та споживання за останні роки за регіональною ознакою, розглянуто світові тенденції його розвитку та ключові показники розвитку ринку курятини в Україні. За результатами аналізу, визначивши сучасний стан ринку виробництва курятини в Україні, було ідентифіковано виклики, з якими стикаються вітчизняні виробники у їх прагненні щодо збереження конкурентних переваг продукції в сучасних умовах розвитку світової економіки.

Доведено необхідність зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств шляхом дотримання обраної конкурентної стратегії, вибір якої залежить від типу поведінки підприємства: креативний тип, адаптивний тип та забезпечувальний тип. На основі матриці конкурентної поведінки підприємства визначено стратегії, що притриманні кожному типу. На основі аналізу показників оцінки ефективності діяльності найбільших експортерів курятини визначено їх конкурентні стратегії.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ринок курятини, агропромисловий комплекс, конкурентна перевага, аналіз, експорт, імпорт, оцінка конкурентоспроможності.

Рис. – 5, табл. – 5, літ. – 11.

Savchenko M.

Doctor of Economics, Head of the Department of International Economic Relations,
Vasyl Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-9063-3551
m_savchenko@donnu.edu.ua

Ivanov V.

UN Air Force Air Operations Specialist in South Sudan,
Malakal, P. Sudan
ORCIDiD: 0000-0002-3006-6778
ivanovv@un.org

**COMPETITIVE ANALYSIS AS A TOOL FOR THE FORMATION OF A
STRATEGY FOR DOMESTIC ENTERPRISES TO ENTER THE WORLD MARKET**

The paper substantiates that information support is an integral part of the successful operation of an agro-industrial enterprise. Strategic marketing decisions are based on comprehensive, up-to-date and reliable information that can be generated on the basis of competitive market analysis.

Chicken production in Ukraine is an important and powerful component of the country's export potential and is characterized by extremely high growth dynamics and competitiveness. The state of the chicken market in the world is studied, the analysis of its production, export, import and consumption for the last years on a regional basis is carried out, the world tendencies of its development and key indicators of development of the chicken market in Ukraine are considered. According to the results of the analysis, determining the current state of the chicken production market in Ukraine, the challenges faced by domestic producers in their efforts to maintain the competitive advantages of products in the current conditions of the world economy were identified.

The necessity of strengthening the competitiveness of domestic agro-industrial enterprises by adhering to the chosen competitive strategy, the choice of which depends on the type of enterprise behavior: creative type, adaptive type and supply type. Based on the matrix of competitive behavior of the enterprise identified strategies that are appropriate for each type. Based on the analysis of performance indicators of the largest exporters of chicken, their competitive strategies have been determined.

Key words: competitiveness, chicken market, agro-industrial complex, competitive advantage, analysis, export, import, competitiveness assessment.

Fig. - 5, Table. - 5, Ref. - 11.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України створює середовище для виробників курятини, яке характеризується високим рівнем конкуренції та пошуку нових ринків збуту продукції. В умовах такого економічного середовища особлива увага повинна приділятися підприємствами створенню стійких конкурентних переваг, що вимагає розробки дійових механізмів і підходів, які б дали змогу підвищити ефективність виробництва та забезпечити конкурентоспроможність продукції на споживчому ринку.

Ринок курятини в Україні має всі ознаки щодо його насичення, але продовжує своє стійке зростання. Водночас і споживчі ціни на курятину значно зросли за останні роки. Тому особливої ваги набуває завдання вибору правильної стратегії підприємства з виробництва курятини в Україні.

Створення конкурентних переваг вітчизняними виробниками курятини в межах жорсткої конкурентної боротьби та їх реалізація надасть можливість досягти відповідного рівня ефективності виробництва, отримати максимальний прибуток та зміцнити позиції підприємства як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідження проблем розвитку галузі птахівництва та конкурентного середовища на ринку курятини, знайшли відповідне відображення в наукових працях відомих учених-економістів: В.П. Бородай, О.М. Бевза, В.І. Бойка, М.П. Вітковського, Ю.Я. Гапусенко, І.А. Іонова, Г.М. Колесникова, К.І. Карюкіна, В.І. Фісініна, А.В. Шоміна, М.Ф. Шкляр, О.М. Шпичака, Ф.О. Ярошенко та інших вчених. Не зменшуючи важливості наукового доробку щодо дослідження ринку продукції птахівництва, проблема оцінювання конкурентного середовища підприємства залишається досить актуальною, що пов'язано з розробкою системи заходів для зміцнення позиції та ідентифікацію конкурентних позицій підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану та визначення тенденцій розвитку ринку курятини в світі та Україні з визначенням конкурентних стратегій вітчизняних експортерів курятини.

Виклад основного матеріалу. Успішна діяльність суб'єктів господарювання АПК залежить від їх реакції на зміни зовнішнього середовища [1].

Можна стверджувати, що в умовах євроінтеграції підвищується рівень конкурентоспроможності ринку від чого виграє споживач в першу чергу. Високий рівень конкурентоспроможності ринку дозволяє покупцеві отримати повне задоволення своїх потреб. Конкуренція змушує продавців постійно коригувати комплекс маркетингу, активно здійснювати інноваційну політику, благотворно діє на ціни і додаткові послуги, оживляє ринок.

Очевидно, що для уникнення втрати конкурентних переваг підприємство має своєчасно, тобто на одній із перших стадій життєвого циклу поточного виду діяльності, розпочати процес підготовки або трансформації теперішньої або формування нової профільної галузі.

Тож з метою розширення розуміння майбутніх перспектив вітчизняних виробників визначимо тенденції виробництва курятини в Україні та її місце на світовому ринку. З огляду на триваючу пандемію пов'язану з поширенням вірусної інфекції COVID-19 та відповідно її вплив на ринок агропромислової продукції, а також прогноз Всесвітньої організації здоров'я щодо можливого припинення розповсюдження COVID-19 у 2022 р.

Незважаючи на поширення в Україні та світі ідей вегетаріанства, м'ясо як і раніше залишається важливою частиною раціону більшості наших співвітчизників. Фахівці Продовольчої та агропромислової організації Об'єднаних Націй (FAO) прогнозують, що до 2050 р. один землянин споживатиме близько 52 кг м'яса на рік у порівнянні з 2000 р. середньостатистична людина з'їдала лише 37,4 кг м'ясопродуктів за рік. Особливо швидко зростає споживання м'яса птиці [2].

За даними Організації з продовольства і сільського господарства при Організації об'єднаних націй (FAO UN), в 2020 р. було вироблено 337,2 млн тонн м'яса всіх видів у забійній масі, що близько до показника попереднього року (табл. 1). З них було вироблено в Азії – 39,75%, Америці – 32,71%, Європі – 19,35%, Африці – 6,22%, Океанії – 1,96%.

У розрізі частки м'яса за видами на м'ясо птиці припало 39,52%, свинини – 32,30 %, яловичини – 21,17 %, баранини – 4,83%. У порівнянні із попереднім роком, частка

м'яса птиці зросла на 0,50%, натомість частка усіх інших видів зменшилася: свинини на 0,35%, яловичини на 0,30%, баранини на 0,02%.

Таблиця 1 – Світове виробництво, торгівля та споживання м'яса за видами у 2019-2020 рр., тис. тонн

Види мяса	Виробництво		Імпорт		Експорт		Споживання	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Птиця	131562	133266	12451	12501	14241	14226	129772	131541
Свинина	110095	109200	9101	11574	9553	11889	109643	108885
Яловичина	72410	71408	10627	10560	11335	11193	71702	70775
Баранина	16214	16276	1045	977	1049	981	16210	16272
Разом	330281	330150	33224	35612	36178	38289	327327	327473

Джерело: [3]

В Україні (за даними FAO) в 2020 р. було вироблено м'яса всіх видів 2567 тис. тонн (у 2019 р. 2521 тис. тонн), з них м'яса птиці – 1468 тис. тонн (у 2019 р. 1410 тис. тонн), свинини – 722 тис. тонн (у 2019 р. 708 тис. тонн), яловичини – 343 тис. тонн (у 2019 р. 370 тис. тонн). У 2020 р. було певне зменшення світового виробництва свинини та яловичини. Однак це зменшення майже повністю було компенсовано збільшенням виробництва м'яса птиці та баранини [4].

Світове виробництво м'яса птиці зросло в 2020 р. на 1,3% і досягло 133,3 млн тонн (табл. 1 та табл. 2), хоча цей приріст і був найменший, починаючи з 1960 р. Однак за складних умов внаслідок глобальної пандемії Covid-19 та спалахів пташиного грипу в багатьох країнах це досягнення.

Таблиця 2 – Світове виробництво, торгівля та споживання м'яса птиці за географічними регіонами й обраними країнами у 2019-2020 рр., тис. тонн

Регіон, країна	Виробництво		Імпорт		Експорт		Споживання	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Азія	49669	50367	6476	6836	2871	2739	53274	54464
Китай	21195	22321	1415	2189	655	583	21955	23927
Індія	4232	3821	0	0	6	3	4226	3818
Індонезія	3539	3150	0	0	2	2	3537	3148
Іран	2292	2326	5	1	55	20	2242	2307
Японія	2298	2360	1321	1239	10	10	3609	3589
Туреччина	2202	2266	44	45	536	572	1710	1739
Африка	6568	6758	1962	1872	117	114	8413	8516
ПАР	1816	1965	540	486	57	57	2299	2394
Центральна Америка	5280	5399	1873	1824	31	42	7122	7181
Мексика	3515	3617	1040	1001	11	12	4544	4606
Південна Америка	22030	22263	377	356	4588	4498	17819	18121
Аргентина	2248	2261	5	7	265	227	1988	2041
Бразилія	14137	14363	5	5	4133	4080	10009	10288
Північна Америка	24361	24592	344	370	3932	4086	20773	20876
Канада	1504	1460	197	211	166	173	1535	1498
США	22858	23131	147	159	3756	3914	19249	19376
Європа	22089	22289	1299	1156	2622	2675	20766	20770
ЄС	15156	15232	718	583	1774	1687	14100	14128
РФ	4606	4652	233	238	228	319	4611	4571
Україна	1410	1468	136	114	417	436	1129	1146
Океанія	1565	1598	120	107	80	72	1605	1633
Н.Зеландія	240	238	1	1	31	25	210	214
Австралія	1278	1313	11	3	48	45	1241	1271
Разом	131562	133266	12451	12501	14241	14226	129772	131541

Джерело: [3]

Приріст виробництва м'яса птиці, більший за середньосвітовий, спостерігали в Африці (2,27%), Океанії (2,04%) та Азії (1,41%), і водночас менший за середньосвітовий в Америці (1,13%) та Європі (0,91%). Всього на Азію в 2020 р. припало 37,79% світового виробництва м'яса птиці, на Америку – 39,21%, Європу – 16,73%, Африку – 5,07% і Океанію – 1,20% [4].

З-поміж великих виробників найбільший приріст виробництва м'яса птиці (5,31%) був у Китаю через високий внутрішній попит внаслідок порівняно низьких цін на цей продукт, дефіцитом свинини та значними інвестиціями, які надійшли останнім часом у цей сектор. Виробництво м'яса птиці в США зросло на 1,15% до 23 млн тонн. Приріст був забезпечений незначним збільшенням кількості птиці та її передзабійної маси. Цей сектор також отримав певну вигоду від державної «Програми продовольчої допомоги у зв'язку з коронавірусом» (CFAP), яка стимулювала попит [4].

Що стосується України, то спостерігається і збільшення обсягів виробництва, і обсягів споживання.

Саме ринок курятини в Україні є постачальником приблизно половини тваринного білка, що вживається середнім жителем країни протягом року (рис. 1).

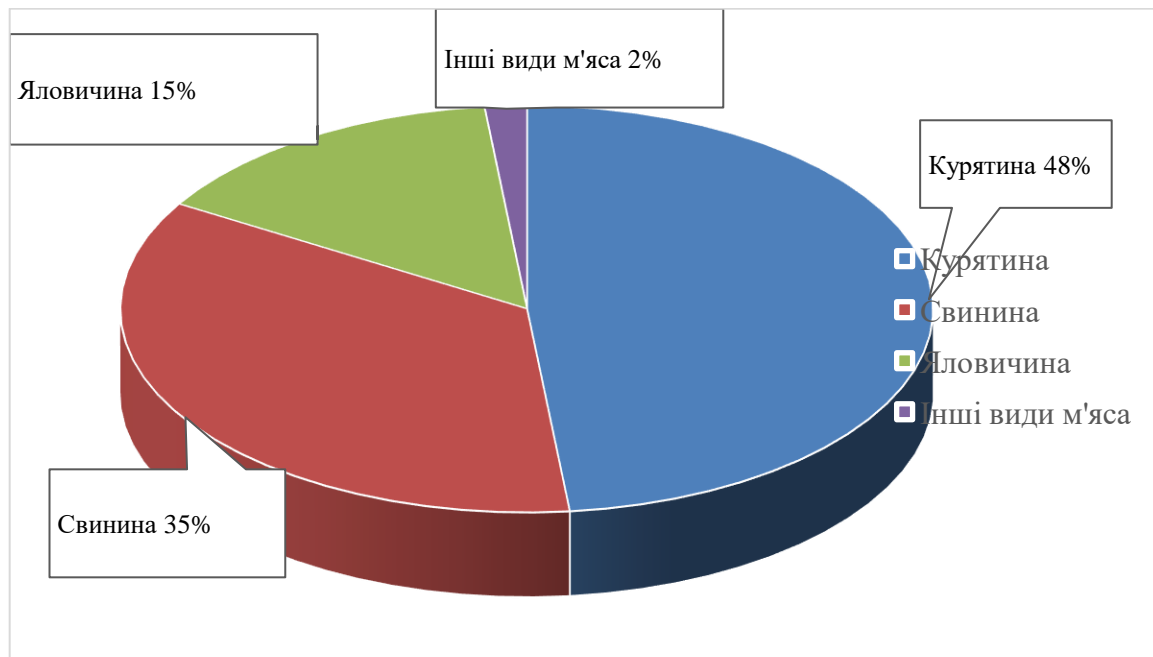

Рис. 1. Структура споживання м'яса на душу населення в Україні у 2020 р., %

Джерело: побудовано авторами на основі [5]

Так, моніторинг м'ясного ринку свідчить про те, що в 2020 р. на одного українця припадало споживання: 26 кг курятини, 19 кг свинини, 7,9 кг яловичини та 0,9 кг інших видів м'яса. З наведених даних видно, що ринок м'яса курки в Україні є найважливішою галуззю, яка забезпечує продовольчу безпеку країни.

Дослідження кон'юнктури внутрішнього ринку м'яса птиці засвідчило, що, згідно з балансовими розрахунками, протягом 2021 р. порівняно з відповідним періодом 2020 р. наповнюваність внутрішнього ринку м'ясом м'ясопродуктами майже на 0,3 % більша, збільшення на ринку м'яса птиці становило відповідно 0,8 % [5] (табл. 3).

Таблиця 3 – Баланс попиту й пропозиції м'яса та м'ясопродуктів в Україні у 2020-2021 рр., тис. т

	2021	в тому числі:			2020	в тому числі:		
		яловичина	свинина	м'ясо птиці		яловичина	свинина	м'ясо птиці
Попит на продукцію	2 725	305	820	1 550	2 718	328	808	1 538
Внутрішнього ринку - всього	2 225	275	810	1 100	2 230	288	801	1 107
в тому числі:								
фонд споживання	2 215	274	808	1 094	2 220	287	799	1 101
інше споживання	10	1	2	6	10	1	2	6
Зовнішнього ринку (експорт)	500	30	10	450	488	40	7	431
Пропозиція продукції	2 725	305	820	1 550	2 718	328	808	1 538
Внутрішнього ринку - всього	2 500	290	730	1 450	2 483	313	717	1 428
в тому числі:								
власне виробництво	2 500	290	730	1 450	2 483	313	717	1 428
зміна запасів	0	0	0	0	0	0	0	0
Зовнішнього ринку (імпорт)	225	15	90	100	235	15	91	110
<i>Споживання на особу, кг за рік</i>	<i>53,2</i>	<i>6,6</i>	<i>19,4</i>	<i>26,3</i>	<i>53,1</i>	<i>6,9</i>	<i>19,1</i>	<i>26,3</i>

Джерело: [6]

Аналіз ринку курятини в Україні дає підстави стверджувати про його насичення продукцією, при якому подальше збільшення виробництва та імпорту проблематичне. Для збереження ринкових позицій і забезпечення конкурентоспроможності в умовах, що склалися, оператори зосередилися на завданнях зниження собівартості виробництва, вирішення яких можливе шляхом модернізації обладнання, впровадження нових технологій вирощування птиці та приготування кормів.

Моніторинг ринку курячого м'яса в Україні показує, що протягом 2020 р. в країні забито 690,5 млн голів домашньої птиці, що на 5,7% більше аналогічного показника 2019 р. Пташине поголів'я на початок 2021 р. було на 9 % менше, ніж в цей же час роком раніше, і склало 200,7 млн голів.

За даними Державного комітету статистики України у 2020 р. було вирощено 1628,6 тис. тон птиці свійської, що на 2 % більше, ніж у попередньому році. Близько 30% виробленого м'яса птиці експортується. Майже весь експорт – це курятина. Разом з тим, не відстає внутрішнє споживання. «Частка м'яса птиці у споживанні всього м'яса в країні перевищить 47% - вперше за всю історію», - зауважує консультант FAO Андрій Панкратов [7].

У 2020 р. реалізовано на забій 1588 тис. тон птиці, що на 2,1 % більше за об'яги реалізації 2019 р., причому лідером з реалізації була Вінницька область (рис. 2).

Оскільки курятина преважає в м'ясному меню українців, карантинні обмеження через пандемію коронавірусу мало позначилися на рівні споживання на ринку курячого м'яса в Україні. При зниженні доходів вітчизняні споживачі схильні відмовлятися від більш дорогих яловичини і свинини, замінюючи їх м'ясом курки.

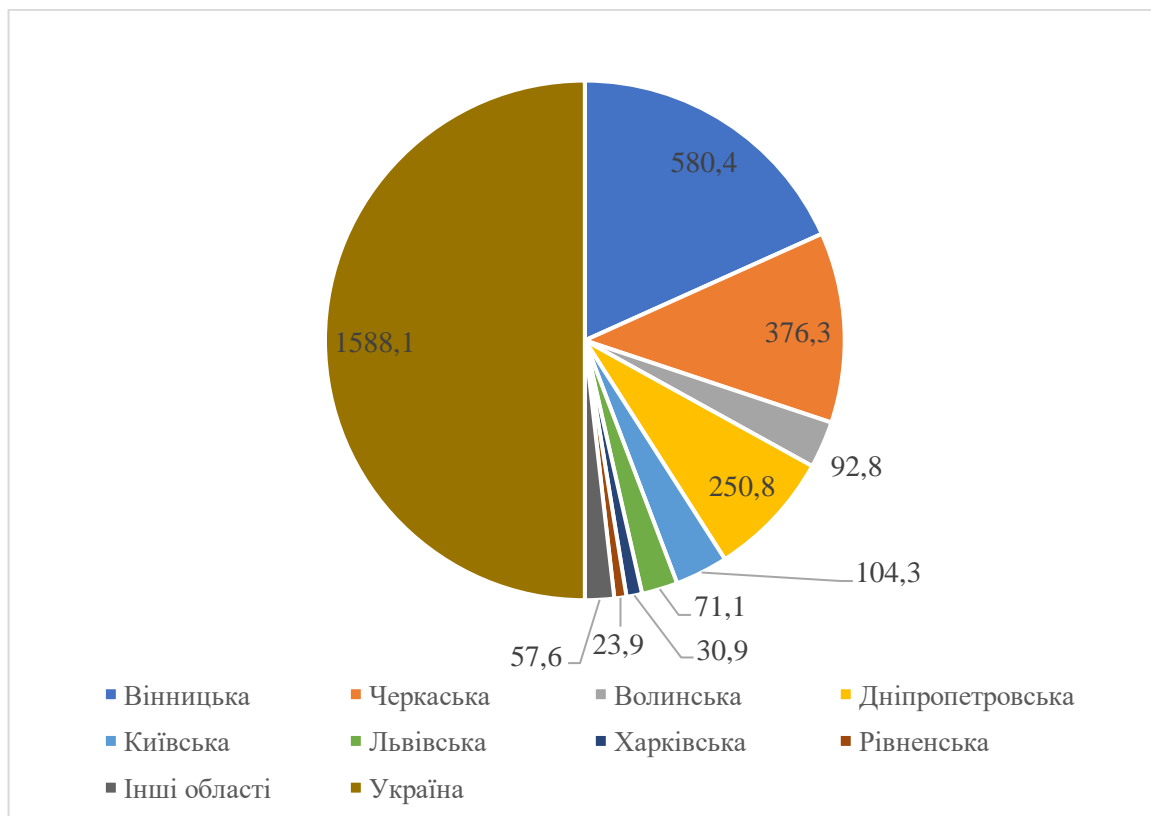

Рис. 2. Реалізація на забій птиці за регіонами України у 2020 р, %

Джерело: побудовано авторами на основі [6]

Фактором скорочення споживання на ринку курятини в Україні з'явився локдаун в ресторанно-готельній сфері, через канали якої здійснюється споживання близько 15% продукції даного ринку. Однак зниження закупівель курятини закладами HoReCa було компенсовано збільшенням реалізації в роздрібних торгових мережах.

Разом з тим, експертні опитування, проведені в ході аналізу ринку курятини в Україні, дозволяють стверджувати про наявність стійкої тенденції зростання цін на його продукцію (рис. 3).

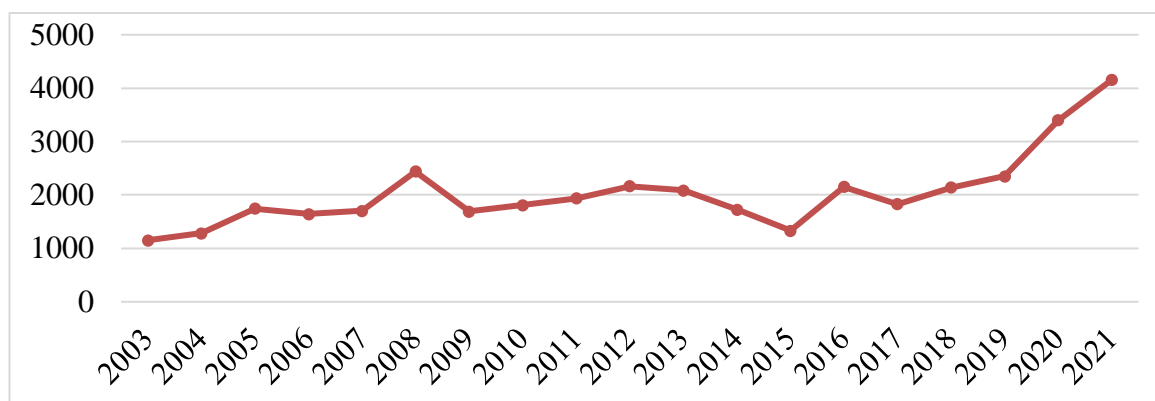

Рис. 3. Динаміка цін на курятину в Україні у 2003-2021 рр., дол. США за тону

Джерело: побудовано авторами на основі [6]

Основними ціновими факторами на ринку курятини в Україні є: збільшення вартості кормів через подорожчання сировини для їх виготовлення, частка яких у структурі собівартості продукції майже 70% та перманентне збільшення цін на енергоресурси.

За даними FAO, виробництво м'яса птиці у світі у 2016-2028 рр. збільшиться на 16,5%, а обсяги продажів зростуть на 18% за рахунок країн, що розвиваються (у розвинених державах цей показник збільшиться на 9%). Таким чином, світове споживання пташиного м'яса зросте на 16% або ж на 15 млн тонн. При цьому споживання м'яса птиці в країнах, що розвиваються, збільшиться до 88 млн тонн, що на 21% більше за аналогічний показник у 2016 р. Втім, експерти FAO прогнозують, що закупівельні ціни на пташине м'ясо знизяться з 900 до 860 доларів за тонну за рахунок насичення попиту та зменшення вартості фуражного зерна.

Сьогодні найбільшими споживачами м'яса птиці є Китай, США, Мексика. На ці країни припадає 40% світового споживання цієї продукції.

За даними порталу World's Top Exports, у 2020 р. світовий обсяг продажів свіжої курки становив 6,2 млрд дол., а вартість усієї реалізованої на планеті замороженої курятини оцінюється в 15,5 дол. млрд.

Україна входить до ТОП-10 країн-експортерів замороженої курятини у 2020 р. (рис. 4).

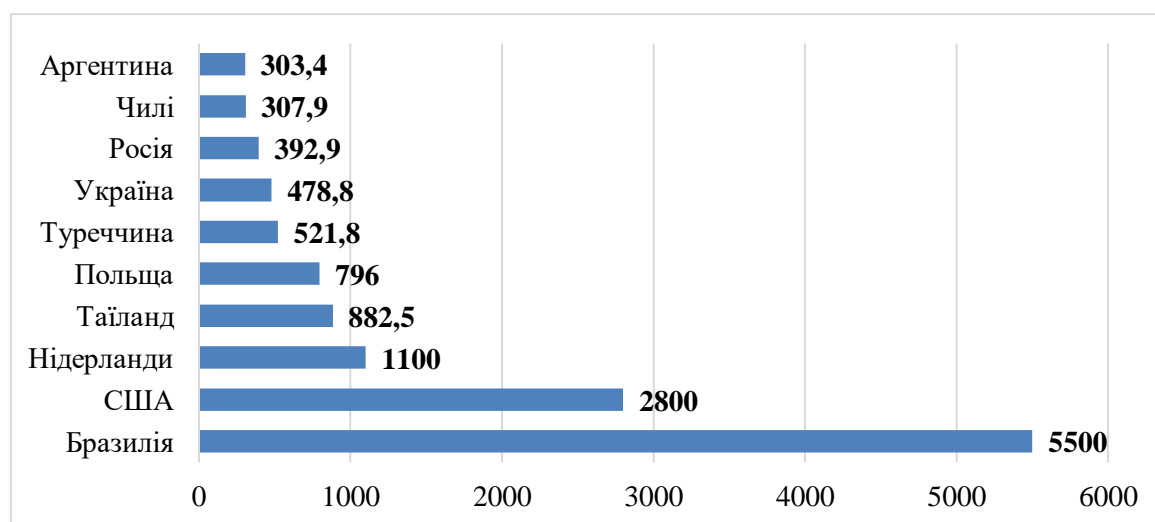

Рис. 4. ТОП-10 країн-експортерів світу замороженої курятини у 2020 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [8]

За минулий рік Україна посіла сьоме місце, залишивши позаду РФ, Чилі та Аргентину, експортувавши м'яса птиці на 478,8 млрд дол. Заступник директора ННЦ «Інститут аграрної економіки», академік НААН Микола Пугачов повідомив, що в 2020 р. Україна експортувала рекордні обсяги м'яса птиці – 431 тис. т. Утім, у зв'язку з здешевленням курятини на світових ринках сумарний виторг знизився [7].

За даними Союзу птахівників України основними споживачами даного виду продукції з України були Саудівська Аравія (84,3 тис. т), Нідерланди (53,5 тис. т), ОАЕ (33 тис. т), Ірак (23 тис. т), замикає п'ятірку лідерів, які завозять до себе українську курятину та інші продукти птахівництва – Казахстан (18,3 тис. т) [9].

Левову частку валюти для бюджету України у 2020 р. забезпечило підприємство ПрАТ «МХП» - 510,3 млн дол., експортувавши понад 386,6 тис. т

продукції (враховуючи субпродукти) та охопивши 90,9 % експортного ринку м'яса бройлерів (табл. 4).

Таблиця 4 – Найбільші експортери курятини з України у 2020 р.

Місце у тейтингу	Компанія	Експорт курятини у 2020 р.		Частка експортного ринку, %
		тис. тон	млн дол.	
1	ПрАТ «МХП»	386,6	510,3	90,9
2	ТОВ «ПК «Дніпровський»	15,4	20,9	3,6
3	ТОВ «Агро-Овен»	6,8	7,0	1,6
4	ТОВ «АПГ «Пан Курчак»	3,5	3,6	0,8
5	ТОВ «Західний торгівельний ресурс»	2,5	2,6	0,6
6	ПрАТ «Володимир-Волинська птахофабрика»	1,2	1,6	0,3
7	ТОВ «Агро-Рось»	1,3	1,5	0,3

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

За даними табл. 4 можна зробити висновки щодо високої концентрованості ринку курятини.

Зміцнення конкурентоспроможності агропромислових підприємств здійснюється шляхом формування їх конкурентної стратегії. Конкурентна стратегія являє собою сукупність основоположних правил і прийомів, що необхідні для прийняття обґрунтованих ефективних управлінських рішень, що дають змогу підприємству підтримувати дієві та розробити нові конкурентні переваги, визначаючи його ринкову поведінку в певному споживчому сегменті.

Формування конкурентної стратегії підприємства здійснюється з урахуванням трьох типів поведінки: *креативний тип* передбачає спрямованість заходів на створення й підтримку конкурентних переваг на базі тривалого процесу пошуку та оновлення; *адаптивний тип* відображає здатність підприємства до адаптації щодо дій конкурентів; *забезпечувальний тип* передбачає підтримку наявних значних конкурентних переваг у перспективі та формування умов для їх ефективної реалізації.

Залежно від певного типу поведінки конкретного підприємства визначається конкурентна стратегія (табл. 5). На основі аналізу показників оцінки ефективності діяльності найбільших експортерів курятини визначено їх місце в матриці (табл. 5).

За даними табл. 5 видно, що ПрАТ «МХП» продовжують зміцнювати свої не тільки на вітчизняному ринку, але й європейському, використовуючи стратегію росту. Стратегію помірної росту використовували ТОВ «Західний торгівельний ресурс» та ТОВ «АПГ «Пан Курчак», бо уже мають досить міцні позиції на ринку, тобто на ринок вони вийшли досить давно і змогли проявити свої конкурентні переваги. Комбінованої стратегії дотримувалося ТОВ «Агро-Овен», що активно функціонує у рослинництві та тваринництві. ТОВ «ПК «Дніпровський» та ТОВ «Агро-Рось» дотримувалися стратегії диференціації, що забезпечує можливість виробництва товару, який має привабливі для покупця властивості та відрізняється від товарів конкурентів. ПрАТ «Володимир-Волинська птахофабрика» дотримувалася стратегії фокусування, бо підприємство має можливість обслужити вузький сегмент ринку з його специфічними вимогами більш ефективно, ніж конкуренти, які зорієнтовані на ширший спектр потреб.

Таблиця 5 – Матриця конкурентної поведінки підприємства

Типи конкурентних стратегій		Типи конкурентної поведінки			Підприємства
		К	А	З	
Стратегія розвитку	Стратегія росту	+	+		ПрАТ «МХП»
	Стратегія помірному росту		+		ТОВ «Західний торговельний ресурс» ТОВ «АПГ «Пан Курчак»
	Стратегія скорочення росту		+	+	
	Комбінована стратегія	+	+	+	ТОВ «Агро-Овен»
Стратегія функціонування	Стратегія лідерства у витратах	+			
	Стратегія диференціації	+	+		ТОВ «ПК «Дніпровський» ТОВ «Агро-Рось»
	Стратегія фокусування	+			ПрАТ «Володимир-Волинська птахофабрика»

Джерело: побудовано авторами на основі [11]

До чинників, що визначають здатність агропромислових підприємств формувати та утримувати наведені переваги, слід віднести рівень інноваційного розвитку підприємства, доступ до найвигідніших каналів збуту, спроможність виготовляти продукцію із високою доданою вартістю, ризиковість бізнесу.

Стратегічні пріоритети забезпечення конкурентоспроможності агропромислових підприємств повинні базуватися передусім на вивченні основних ризиків, які очікують на дані підприємства з огляду на приєднання до зони вільної торгівлі із ЄС, і включати в себе тактичні засоби мінімізації цих ризиків, покращення конкурентних переваг вітчизняних виробників на національному та міжнародному ринках.

Висновки. Євроінтеграційні процеси стають невід’ємною ознакою та напрямком розвитку аграрного сектора економіки України. Можливості вітчизняних підприємств щодо реалізації своєї продукції розширюються хоча і в умовах жорсткої конкуренції.

Наявні потужності виробництва курятини в Україні в свою чергу дозволяють реалізовувати свою продукцію не тільки на вітчизняному ринку, а і за кордоном. Високий попит на продукцію, що надаються підприємствами, говорить про їх достатньо високу конкурентоспроможність та високу якість, оцінену як в Україні так і поза її межами.

Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку вітчизняних виробників курятини диктує необхідність створення підприємствами нових конкурентних переваг, дотримуючись означеної конкурентної стратегії. Саме від їх спроможності формувати, утримувати та реалізовувати конкурентні переваги, що створюють позитивні передумови для стійкого функціонування та розвитку підприємства під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища і буде залежати покращення показників діяльності та підвищення конкурентного статусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Olszewska B., Piwoni-Krzeszowska E., 2004, Partnerstwo z klientami szansą zwiększania konkurencyjności przedsiębiorstwa, [w:] Olesiński Z., Szplit A. (red.), Przedsiębiorstwo i region w zjednoczonej Europie, Akademia Świętokrzyska. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815052659>
2. Как заработать миллионы на производстве мяса и яиц птицы? URL: <https://inventure.com.ua/analytics/articles/kak-zarabotat-milliony-na-proizvodstve-myasa-i-yaic-pticy/>
3. Overview of global meat market developments in 2020, FAO UN, 2021.
4. Світовий ринок м'яса птиці. URL: <https://agrotimes.ua/article/svitoviy-rynok-myasa-ptyczi/>
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Баланс попиту і пропозиції м'яса і м'ясопродуктів. Економічний дискусійний клуб. URL: http://edclub.com.ua/sites/default/files/users/user431/12_2020_0.pdf.
7. Аграрний 2019-й: птиця утримує лідерство на ринку м'яса. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/agrarnij-2019-j-ptica-utrimue-liderstvo-na-rinku-masa/>
8. Офіційний сайт Продовольчої та агропромислової організації ООН. URL: <https://www.fao.org/faostat/ru/#data/PP/visualize>.
9. Союз птахівників України. URL: <http://www.poultryukraine.com>
10. Українські птахівники у 2020 році принесли Україні \$560 млн експортної виручки: аналіз компаній-експортерів та показників продукції 2021. URL: <https://agropolit.com/rating/ukrayinski-ptahivniki-u-2020-rotsi-prinesli-ukrayini-560-mln-eksportnoyi-viruchki-analiz-kompaniy-eksporteriv-ta-pokaznikov-produktsiyi>.
11. Алексич К. О. Стратегічний конкурентний аналіз як інструмент формування конкурентних переваг у системі забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 10. Ч. 1. С. 10-17.

REFERENCES

1. Olszewska B., Piwoni-Krzeszowska E. (2004). Partnerstwo z klientami szansą zwiększania konkurencyjności przedsiębiorstwa, [w:] Olesiński Z., Szplit A. (red.), Przedsiębiorstwo i region w zjednoczonej Europie, Akademia Świętokrzyska. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815052659>
2. Kak zarabotat millionyi na proizvodstve myasa i yaits ptitsyi? URL: <https://inventure.com.ua/analytics/articles/kak-zarabotat-milliony-na-proizvodstve-myasa-i-yaic-pticy/>
3. Overview of global meat market developments in 2020. (2021) FAO UN.
4. Svitovyi rynek miasa ptytsi. URL: <https://agrotimes.ua/article/svitoviy-rynok-myasa-ptyczi/>
5. Oficijny`j sajт Derzhavnogo komitetu staty`sty`ky` Ukrayiny`. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Balans popy`tu i propozy`ciyi m'yasa i m'yasoproduktiv. Ekonomichny`j dy`skusijny`j klub. URL: http://edclub.com.ua/sites/default/files/users/user431/12_2020_0.pdf.
7. Agrarniy 2019-y: ptitsya utrimuE llderstvo na rinku m'yasa. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/agrarnij-2019-j-ptica-utrimue-liderstvo-na-rinku-masa/>

8. Oficijny`j sayt Prodovol`choyi ta agropromy`slovoyi organizaciyi OON. URL: <https://www.fao.org/faostat/ru/#data/PP/visualize>.
9. Soyuz ptaxivny`kiv Ukrayiny`. URL: <http://www.poultryukraine.com>
10. Ukrayins`ki ptaxivny`ky` u 2020 roci pry`nesly` Ukrayini \$560 mln eksportnoyi vy`ruchky`: analiz kompanij-eksporteriv ta pokazny`kiv produkciyi 2021. URL: <https://agropolit.com/rating/ukrayinski-ptahivniki-u-2020-rotsi-prinesli-ukrayini-560-mln-eksportnoyi-viruchki-analiz-kompaniy-eksporteriv-ta-pokaznikiv-produktsiyi>
11. Aleksy`ch K.O. (2016) Strategichny`j konkurentny`j analiz yak instrument formuvannya konkurentny`x perevag u sy`stemi zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpry`yemstva. Naukovy`j visny`k Uzhgorods`kogo nacional`nogo universy`tetu. Vy`pusk 10. Ch. 1. S. 10-17.

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.6**УДК 338.48:316.28]:005.591.6****JEL: F00, O31, O33, Z10****Атаманчук Зорина Асланівна**

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних економічних відносин, докторант
Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна

ORCID: 0000-0002-6139-1653

z.atamanchuk@donnu.edu.ua

**ВПЛИВ КРОС-КУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ
НА ДИФУЗИЮ ІННОВАЦІЙ МІЖ КРАЇНАМИ**

Обґрунтовано роль національної культури як специфічної системи норм, цінностей, що відрізняє одне суспільство від іншого та сприяє його інтеграції, надаючи йому самобутності, яка водночас є основою для створення народом унікального туристичного продукту. Визначено зміст елементів культури, акцентовано увагу на моделях світової культури. Розглянуто інноваційні процеси у міжнародному туризмі. Обґрунтовано вплив крос-культурних комунікацій на поширення інновацій. Сформовано пропозиції щодо підвищення ефективності розвитку інновацій у міжнародному туризмі в умовах глобалізації і крос-культурної взаємодії.

Ключові слова: міжнародний туризм, культура, крос-культурні комунікації, інновації, дифузія інновацій.

Табл. – 3, Літ. – 11.

Atamanchuk Z.

PhD in Economics, Associate professor of international economic relations department,

Doctoral student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6139-1653

z.atamanchuk@donnu.edu.ua

**INFLUENCE OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATIONS IN INTERNATIONAL
TOURISM ON DIFFUSION OF INNOVATIONS BETWEEN COUNTRIES**

The role of national culture as a specific system of norms, values that distinguish one society from another and promotes its integration, giving the identity, which at the same time is the basis for creating a unique tourist product. The content of elements of culture is determined. Attention is emphasized on models of world culture. Innovative processes in international tourism are considered. The influence of cross-cultural communications on the spread of innovations is substantiated. Proposals for improving the development of innovations in international tourism in conditions of globalization and cross-cultural interaction are formed.

Key words: international tourism, culture, cross-cultural communication, innovation, diffusion of innovations.

Tab. – 3, Ref. – 11.

Постановка проблеми. Міжнародний туризм є важливою крос-культурною сферою людської діяльності, яка створює платформу для міжнародного бізнесу, безперешкодного пізнання світу представниками різних країн, культур.

Сприйняття країни іншими державами та їхніми громадянами залежить від того, як ця країна позиціонує себе у світі. Оцінюється не тільки дії керівництва держави на міжнародній арені, але й демократичність та відкритість процесів усередині країни, добробут її громадян, рівень культурного розвитку [1, с. 201] рівень розвитку інновацій, а також здійснюється обмін ними. Через пізнання культури народів світу відбувається обмін їхніми звичаями, традиціями, надбанням, чимось новим і цікавим.

Туризм вважається міжнародною діяльністю, оскільки він передбачає одночасну взаємодію декількох країн, у кожній з яких є своя національна культура.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню комунікативної складової міжнародного туризму, ціннісних орієнтацій в туризмі, його ролі у крос-культурній комунікації присвячені праці таких вітчизняних дослідників, як: В. Воронкової, О. Ляхович, Я. Любимого, Д. Мусієнко, Е. Слободенюк, С. Соляник, Ю. Столбової та ін. Серед зарубіжних вчених дана проблема стала об'єктом наукового пошуку К. Антонюк, Н. Березницької, С. Богданової, М. Бахтін, С. Волкової, С. Гантінгтон, Ю. Дудник, О. Мартиненко, О. Мошняги, В. Рогачової та ін. Займалися аналізом туризму і культури через призму позитивних та негативних сторін цієї взаємодії К. Кац, С. Гуттман, Г. Маршан, Р. Мелкін, М. Робінсон, Д. Уррі. Інноваційні процеси у світовій туристичній індустрії стали об'єктом наукового пошуку О. Давидової, М. Зуєвої, О. Кальченка, В. Корнілової, Г. Михайличенка, В. Новікова та багатьох інших. Проте відзначимо доцільність комплексного вивчення даної проблематики.

Метою публікації є дослідження впливу крос-культурних комунікацій у міжнародній туристичній діяльності на поширення інновацій між країнами.

Завдання:

- обґрунтування ролі національної культури як специфічної системи норм, цінностей, що відрізняє одне суспільство від іншого та сприяє його інтеграції, надаючи йому самобутності;
- розгляд моделей світової культури;
- вивчення видів інновацій у міжнародному туризмі;
- обґрунтування впливу поширення інновацій через крос-культурні комунікації;
- формування пропозицій щодо підвищення ефективності розвитку інновацій у туризмі в умовах глобалізації і крос-культурної взаємодії.

Виклад основного матеріалу.

Поняття «національна культура» і «культура» тісно пов'язані та неподільні в реальному житті. Національна культура визначає загальний рівень розвитку конкретного суспільства та виступає як специфічна система норм, цінностей, що відрізняє одне суспільство від іншого та сприяє його інтеграції, надаючи йому самобутності, а самобутність народу створює унікальний туристичний ресурс, який необхідно ефективно просувати та раціонально використовувати. У рамках єдиної національної культури можна говорити про економічну, політичну, побутову культуру даного етносу, що дає змогу розкрити національну специфіку різних сфер суспільного життя народу [1, с. 198-199]. Діалог культур є процесом взаємодії, взаємозбагачення і взаємопроникнення духовних надбань різних народів [2, с. 93].

Культура складається з таких ключових елементів, кожен з яких відіграє важливу роль у створенні культурного іміджу, туристичної привабливості будь-якої країни, а саме: концепти, відносини, цінності, правила та норми (табл. 1).

Таблиця 1 – Тлумачення основних елементів культури

№ з/п	Елементи культури	Визначення змісту елементів культури
1	Концепти	Концепти або поняття знаходять своє відображення у мові й завдяки їм стає можливим упорядковувати досвід людей
2	Відносини	Культури виділяють частини світу за допомогою понять та виявляють взаємозв'язок цих складових частин між собою на основі причинної обумовленості, за значенням, у часі та просторі
3	Цінності	Культурні цінності – це фундаментальні світоглядні засади життєдіяльності будь-яких людських спільнот та їхні історичні, інституційні форми й обсяги: від великих культур давнини і сучасності, від країн чи регіонів, носіїв цих культур до виокремлених у них осередків, етнічних, соціальних, релігійних груп і середовищ [3]
4	Правила та норми	Ці елементи регулюють поведінку людей відповідно до цінностей певної культури [4]

Джерело: сформовано автором за: [1; 3; 4]

У зв'язку з посиленням взаємозалежності бізнес-процесів організацій і глобалізації конкуренції на світових ринках локальні культури (національні, ділові, корпоративні) вступають між собою у певну взаємодію, внаслідок чого розмиваються межі між так званими своїми і чужими культурами.

Національна, ділова та корпоративна культура тісно пов'язані між собою. В організації міжнародного бізнесу проявляються культурні відмінності, тому менеджери туристичних фірм повинні розробити такі тактичні підходи до ведення справ і власної поведінки, щоб через взаємовигідне ділове спілкування, врахування культурних особливостей місцевого населення ефективно працювати в тій чи іншій країні світу [1, с. 200].

З появою у світ книги Є. Хола і Д. Трагера «Culture as Communication» («Культура як комунікація») авторами вперше було запропоновано термін «міжкультурна комунікація», що відбивала, на їхню думку, особливу галузь людських відносин [5, с. 33].

У сучасній науці й практиці крос-культурних комунікацій найбільш відомими є моделі світової ділової культури, розроблені голландськими менеджерами Фонса Тромпенаарсом і Гертом Хофстеде, а також модель британського фахівця у сфері міжкультурної комунікації – Річарда Льюїса (табл. 2), який систематизував класифікаційні ознаки ділових культур в міжнародному бізнесі. Окрім того, заслуговують на увагу дослідження й інших фахівців у цій площині. Зокрема, Трайандіс Г. першим розробив теорію, методологію та понятійно-категорійний апарат крос-культурної психології; у працях Беррі Дж. актуалізовано питання змісту методики крос-культурного аналізу на засадах компаративізму в сфері культурної варіативності. Наролл С. ввів поняття «культурної одиниці», як інструменту компаративістського аналізу, а Гестеланд Р. в цілому вивчав питання крос-культурної поведінки в бізнесі.

Дослідження з проблематики крос-культурного менеджменту Г. Хофстеде здійснювалися на основі обробки результатів анкетування 115 тис. працівників компанії «Ай-бі-ем» в 75 країнах світу. Надзвичайно популярна в крос-культурному менеджменті модель Г. Хофстеде слугує орієнтиром як для дослідників, так і для бізнесменів, які готуються до крос-культурної взаємодії. Водночас, Ф. Тромпенаарс, використовуючи досвід керівництва власною Консультаційною фірмою «Центр міжнародних досліджень бізнесу» та роботи для провідних бізнес-структур світу (IBM, BP, GM та ін.) на основі

узагальнення 50 тис. анкет менеджерів зі 100 країн одним з перших розробив модель світової ділової культури [6].

Таблиця 2 – Моделі світових ділових культур

№ з/п	Автор теорії	Основні характеристики типів культур
1.	Фонс Тромпенаарс	Досліджував відмінності корпоративних культур на основі національних, регламентуючи культуру за національними культурними уподобаннями керівників і працівників організації. На основі взаємовідносин між працівниками та організацією, ієрархічною структурою влади, загальних уявлень кожного співробітника про суспільну та економічну роль організації він виділяє різні типи корпоративних культур, а саме: культура, орієнтована на досягнення («інкубатор»); культура, орієнтована на мету («керована ракета»); культура, орієнтована на владу («сім'я»), культура, орієнтована на роль («Ейфелева вежа»)
2.	Гірд Хофстеде	Виділяє п'ять вимірів культури, згідно з якими можна оцінити диференційованість конкретних культур, серед яких: індивідуалізм – колективізм, дистанції влади, мужність – жіночність, неприйняття невизначеності, короткострокова – довгострокова орієнтація на майбутнє
3.	Річард Льюїс	На основі принципу організації діяльності суспільства в часі культури розподілено на три типи: моноактивні, що орієнтовані на планування та виконання завдань (американці, англійці, німці, шведи, швейцарці); поліактивні, що орієнтовані на людей (араби, бразильці, італійці, іспанці, португальці, французи), реактивні, що орієнтовані на збереження поваги (народи Східної та Південно-Східної Азії)

Джерело: сформовано автором за: [1; 6]

Саме культура головним чином зумовлює поведінку людини. Щоб розробляти нові товари, туристичні послуги, унікальні туристичні пропозиції туристичні компанії повинні працювати постійно над визначенням тенденцій змін у культурі, що дозволить у майбутньому задовольнити потреби споживачів через пристосування саме цих туристичних пропозицій до унікальних потреб ринків країн, де ці компанії представлені.

У цьому контексті велику роль відіграє вибір ефективної комунікативної стратегії, що розробляється згідно з ключовими цілями організації і яка дозволяє, в першу чергу, налагодити спілкування з клієнтами.

Комунікативні стратегії розвитку слід розуміти як систему заходів, організованих працівниками туристичної сфери, які спрямовані на потенційних споживачів туристичного продукту, через доведення й донесення інформації до свідомості останніх [7, с. 180-187].

Ефективно організована менеджерами система комунікацій є запорукою налагодження безперешкодного зв'язку з потенційними туристами на перспективу, запорукою взаєморозуміння, а внаслідок впливу факторів зовнішнього середовища – оперативного реагування на будь-які зміни у соціальному середовищі.

Успішні інноватори туризму своїм досвідом доводять, що створення і впровадження інновацій є запорукою виживання в найжорсткішій конкуренції в умовах сьогодення.

Застосування інновацій у туризмі спрямовано на розробку, створення нових туристичних пропозицій, маршрутів, проєктів із застосуванням досягнень науки, техніки, ІТ-технологій та передового досвіду в галузях управління і маркетингу, впровадження яких дозволить підвищити рівень зайнятості населення, забезпечити зростання його доходів, прискорити соціально-економічний розвиток і поліпшити туристичний імідж країни та регіонів [8, с. 65-69].

У табл. 3 представлені найбільш поширені у сучасній практиці міжнародного туризму види інновацій.

Таблиця 3 – Види інновацій у міжнародному туризмі

№ з/п	Види інновацій	Характеристика видів інновацій
1	Продуктові інновації	Створення нових туристичних товарів і послуг, туристичних пропозицій, маршрутів; залучення нових видів туристичних ресурсів; освоєння нових туристично-рекреаційних територій
2	Технологічні інновації	Застосування досягнень науки, техніки, ІТ-технологій, нових технологій при наданні традиційних туристичних послуг; розробка нових видів матеріально-технічного забезпечення обслуговування у міжнародній туристичній діяльності; екологізація технологій обслуговування; впровадження нових форм обліку та звітності суб'єктів туристичного бізнесу
3	Маркетингові інновації	Освоєння нових сегментів туристичного ринку; розробка новітніх моделей позиціонування і рекламування туристично привабливих територій, туристичного продукту
4	Логістичні інновації	Передбачають оптимізацію туристичних потоків у туризмі, підвищуючи якість надання туристичних послуг до світових стандартів, оптимізуючи використання інформаційних і матеріальних потоків, знижуючи витрати на виробництво та надання туристичних послуг
5	Інновації у сфері управління	Впровадження нових форм та методів організації та управління суб'єктів туристичного бізнесу; удосконалення системи міждержавного управління туристичною діяльністю та системи її інформаційного забезпечення
6	Інновації у сфері обслуговування	Розробка інноваційних моделей сервісного обслуговування туристів, з урахуванням звичаїв, традицій, культури країни перебування
7	Освітні інновації	Впровадження передових методів навчання, підготовки, перепідготовки кадрів у сфері міжнародного туризму, нові освітні пропозиції від закладів вищої освіти щодо створення сертифікатних освітніх програм підготовки фахівців з міжнародного туризму; підтримка та розвиток кластерної ініціативи у сфері туризму за активної співпраці закладів вищої освіти, представників влади та бізнесу. Особлива роль у поліпшенні економічних показників функціонуючих туристичних кластерів, в розвитку соціально-економічної сфери об'єднаних територій повинна належати саме закладам вищої освіти, важливим аспектом діяльності яких є надання якісних освітніх послуг шляхом навчання, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців у сфері туризму, з урахуванням потреб і перспектив розвитку регіонів, а також транскордонних територій [9, с. 96]

Продуктові інновації пов'язані, у першу чергу, з розвитком специфічних форм туризму (агротуризму, гастрономічного, спортивного, студентського, дитячо-юнацького, туризму для людей з особливими потребами та ін.), організацією турів у віддалені куточки світу, наприклад в Антарктиду, на нафтові площадки біля берегів Норвегії; вже оформлені такі нові види туризму, як: туризм місцями, пов'язаними з видатними особистостями; dark-туризм, об'єктами якого є місця, пов'язані з трагедіями, катастрофами; атомний туризм (відвідування музеїв на місцях атомних вибухів); фестивальний туризм (подорож з метою відвідування фестивалю чи свята), індустриальний туризм (відвідування покинутих об'єктів промислової інфраструктури).

Технологічні інновації представлені електронними системами бронювання в готелях, електронними системами продажу авіаквитків, зі створенням віртуальних турагентств, використанням мобільних систем. Сьогодні досить потужною є мобільна система в готельній індустрії – SPG Keyless, яку вперше запустила готельна мережа

Starwood Hotels & Resorts Worldwide і яка дає можливість гостям готелів отримати миттєвий доступ до свого номеру одним натисканням кнопки на своєму смартфоні [8, с. 28].

Значну популярність здобули туроператорські системи он-лайн бронювання, що підтверджується концентрацією часток ринку та фінансових потоків у компаніях: «Sabre», «Travelport», «Galileo» та «Amadeus», сфери впливу яких розташовані в межах мегарегіонів туристичного бізнесу [10, с. 60].

Прикладом маркетингових інновацій у туризмі є проведення різного роду акцій, наприклад, надання можливості безкоштовного проживання у чотиризірковому готелі клієнтові, який є активним користувачем однієї з популярних соціальних мереж, зокрема Facebook або Instagram [11, с. 29]. Виклик таксі з ресторану, бронювання столиків за телефоном, замовлення страв з доставкою додому; електронне меню, яке стало каналом зв'язку між клієнтами та рестораторами, даючи змогу адміністрації швидко оновлювати меню під вимоги клієнта – це найбільш поширені форми маркетингових інновацій у ресторанному бізнесі. Водночас, використання «Pull-системи», підходу «Just in Time» у логістиці туризму, що ґрунтується на інноваційній моделі сталого розвитку туризму є яскравим прикладом маркетингових інновацій. Саме застосування цього підходу дозволить координувати туристичні потоки із можливостями та туристичним потенціалом певної країни, регіону, враховуючи матеріально-технічну базу регіону та країни загалом і, при цьому, не погіршуючи екологічний стан та якість надання туристичних послуг.

Висновки. В умовах сучасних викликів та загроз, глобалізаційних і міграційних процесів, що відбуваються в сучасному світі, одним із значущих засобів потужних позитивних змін виступає крос-культурна взаємодія, яка сприяє появі нових елементів і форм культурної активності, коригує ціннісні орієнтири, моделі поведінки і способи життя, виступає головним чинником встановлення консенсусу і налагодження взаємодії в полікультурному суспільстві.

Міжнародний туризм як своєрідний засіб інкультурації є джерелом безпосереднього контактування представників різних культур, пізнання ними соціальних процесів освоєння іншомовного буття і менталітету, природи, культури, економіки, політики, у результаті якого кардинально змінюється свідомість та самоусвідомлення людини.

Поширення технологічних, маркетингових, управлінських, логістичних, освітніх інновацій через комунікації в міжнародному туризмі сприятиме розробці, створенню нових туристичних пропозицій, маршрутів, модерних форм туристичної діяльності, проєктів із застосуванням нових технологічних можливостей, досягнень науки, техніки, ІТ-технологій та передового досвіду в галузях управління і маркетингу, впровадження яких дозволить підвищити рівень зайнятості населення, забезпечити зростання його доходів, прискорити соціально-економічний поступ і поліпшити туристичний імідж як України, так і інших країн світу.

Втім для більш ефективного розвитку інновацій у туризмі в умовах глобалізації і крос-культурної комунікації необхідна підтримка з боку органів держави, націлена на удосконалення туристичного законодавства як основи регулювання туристичної діяльності; створення відповідних умов для розвитку туроператорської діяльності, яка за визначенням є посередницькою і спрямована на розвиток галузі в цілому; прийняття конкретних заходів щодо підсилення соціальної спрямованості туризму; розвитку міжнародного туризму на засадах сталості; сприяння постійному науковому диспуту з проблем туризму й активному залученню світового наукового співтовариства до

вирішення питань, пов'язаних з необхідністю підвищення конкурентоспроможності сектора, підвищення стандартів туристичної діяльності; сприяння інтеграції міжнародного науково-туристичного потенціалу в освітню діяльність; активізації і різноманітності форм взаємодії бізнес-структур, держави і суспільних організацій та об'єднань у сфері туризму. Особливу увагу доцільно приділяти факторам безпеки міжнародного туризму як найважливішої проблеми інноваційного підвищення його надійності, якості і безпечного туристичного процесу на територіях країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алдошина М. В., Брусильцева Г. М. Крос-культурні комунікації в туризмі в умовах глобалізації. *Бізнес інформ*. 2014. № 3. С. 197-202.
2. Іванов О. К., Іванова В. Л. Крос-культурна комунікація в контексті мистецької діяльності. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2020. № 1(68). С. 90-95.
3. Енциклопедія сучасної України. URL: <http://esu.com.ua/> (дата звернення: 03.08.2021)
4. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: підручник / Н. Я. Горбач, С. Д. Гелей, З. П. Російська та ін. Львів : Каменяр, 1992. 166 с.
5. Овсіюк М. О. Міжкультурна комунікація як вияв соціальної взаємодії. Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємовідносин : матеріали III Міжнародної наукової конференції для студентів, аспірантів, науковців. Суми: СОІППО, Том II, Секції: №3 (сесії 3.3-3.5). 2010. №4. 368 с.
6. Глінковська Б., Чеботарьов Є., Чеботарьов В. Крос-культурні підприємницькі комунікації : навчально-методичний посібник для магістрантів ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2018. 120 с.
7. Тишевська-Шапошник О. В. Комунікативні стратегії як основа розвитку туристичної діяльності. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 35. С. 180-187.
8. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвиток туристичної галузі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Економіка. 2015. № 7(172). С. 65-69.
9. Атаманчук З. А. Роль освіти у формуванні кластерної ініціативи в міжнародному туризмі. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. Серія «Економіка». Маріуполь: ДонДУУ, 2018. Т. XIX. Вип. 308. С. 91-97.
10. Атаманчук З. А. Формування мережевої туристичної індустрії як форма глобальної інтеграції країн. *Збірник наукових праць «Економічний простір»*. Дніпро, 2019. № 141. С. 49-64.
11. Корнілова В. В. Практичний аспект застосування інновацій у туристичному бізнесі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7. С. 25-30.

REFERENCES

1. Aldoshina M., & Brusiltseva G. (2014). Cross-cultural communications in tourism in the conditions of globalization. *Business Inform*, 3. 197-202.
2. Ivanov O., & Ivanova V. (2020). Cross-cultural communication in the context of artistic activity. *Scientific Bulletin of MNU named after V. Sukhomlinsky*. Pedagogical sciences, 1(68), 90-95.
3. Encyclopedia of modern Ukraine URL: <http://esu.com.ua/>

4. Theory and history of world and domestic culture: Textbook / Gorbach N., & Geley S. Lviv: Kamenyar, 1992, 166 p.
5. Ovsyuk M. (2010). Intercultural communication as a manifestation of social interaction. Innovative development of society under cross-cultural relations: materials of the 3-rd International Scientific Conference for Students, Postgraduates, Scientists. Sumy: SOIPPO, 3, (3.3-3.5), 4. 368 p.
6. Glinkovska B., & Chebotarev E., & Chebotarev V. (2018). Cross-cultural entrepreneurial communications: Educational and methodical manual for magistrates. Starobelsk. 120 p.
7. Tyshevska-Shaposhnik O. (2012). Communicative strategies as a basis for the development of tourism activity. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, 35, 180-187.
8. Davydova O. (2015). Features of the application of innovations in the development of the tourism industry of Ukraine. *Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University. Economy*, 7(172), 65-69.
9. Atamanchuk Z. (2018). The role of education in the formation of a cluster initiative in international tourism. *Collection of scientific works of Donetsk State University of Management*. Mariupol, 308, 91-97.
10. Atamanchuk Z. (2019). Formation of a network tourist industry as a form of global integration of countries. *Collection of scientific works «Economic Space»*. Dnipro, 141, 49-64.
11. Kornilova V. (2018). Practical aspects of the application of innovations in the tourism business. *Investments: Practice and Experience*, 7, 25-30.

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.7

УДК: 378.147.016

JEL: A1, C1, C5, C6, C8

Burkina Natalia

Associate Professor. Department of Economic and Management Analytics, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnitsa, Ukraine, n.burkina@donnu.edu.ua,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2993-5128>

Popovskiy Yurii

Associate Professor. Department of Economic and Management Analytics, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnitsa, Ukraine, ju.popovskiy@donnu.edu.ua,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9446-5287>

ju.popovskiy@donnu.edu.ua

IDENTIFYING TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE BY VISUAL ANALYTICS

The article analyzes the development trends of higher education institutions of Ukraine, scientific priorities of profile specialties and the principles and criteria of their rating by specialty are substantiated. Taking into account the changes in the economy in the direction of digitalization, a retrospective analysis of the labor market was conducted. The priorities of entrants in choosing modern specialties are outlined.

As part of the study was found, that the number of institutions of higher education, operating on the territory of Ukraine, as well as the number of students, who learn from them, dynamically decreasing. At the same time, there is a decrease in the use of public funds, with a simultaneous increase in the use of funds of individuals and local budgets. The work is noted, that number of students, who will receive education at all levels, significantly decreases. Moreover, there is a quantitative advantage of men in obtaining preschool, primary, secondary and post-secondary non-higher education, as well as a short cycle of higher education. However, at the level of bachelor's, master's and doctoral programs, a significant quantitative advantage of women has been revealed, which has recently tended to decrease, especially at the doctoral level.

Information flow of registered entrants of the unified state electronic database of education for 2018-2020. developed by Microsoft Power BI big data processing software, which made it possible to quickly and efficiently obtain analytical data from the submission of documents to the enrollment order.

Thus, according to research in Ukraine, specialties have been identified, which border on information technology and are in demand in the labor market. It should also be added, that there are directions in the study, which should be reviewed and upgraded, or combined to improve their effectiveness.

It also became obvious that the quality of higher education services provided primarily meets the requirements of the modern information market, especially during the pandemic.

Educational programs, which provide for dual forms of learning, carry out its internal evaluation, that is, provide a set of measures and procedures, which guarantee the quality of the offered educational services that meet modern market criteria.

Keywords: higher education in Ukraine, visual analytics, Power BI, education analytics, ranking of specialties, labor market

Fig. 7. Ref. 13.

Introduction. With the development of modern information technology, minimization and reduction of microcomputers, the need for relevant specialists has also increased immeasurably. As is well known, the labor market and educational institutions are linked by common areas of activity, introduction of new technologies and methods of their use. Particular attention is paid to such qualities of employees as professional mobility, ability to learn quickly and acquire new knowledge, think creatively and others.

A new stage in the development of human civilization significantly changes the idea of human formation, priorities of her personal qualities, life guidelines, values. Qualitatively new requirements are put forward to the education system, through which almost the entire younger generation comes to life [1].

Research company "Grand View Research" draws attention, that the growing proliferation of e-learning technologies, such as mobile learning devices, information systems for students, collection of lectures and learning management systems (LMS), allowed the education sector to have easy access to vast chunks of data on teaching and learning practices [2].

Company specialists Grand View Research identified and forecast, that the volume of the global education and training analytics market is estimated at 17,01 billion. US dollars in 2018 year, and expected, that it will grow with compound annual growth rates (CAGR) 17,4% with 2019 on 2025 year. [2]

Research analysts point to that, that methods, models that are studied and researched in educational institutions, and later used to increase the productivity of professional abilities of students. Such specialists are in demand in the labor market as much as entrepreneurial activity converts the acquired knowledge to optimize and increase its capacity. The use of methods, algorithms in the enterprise sector is growing as a way to strategically set goals and track the performance of employees in various organizations [2].

It is well known, that any research is enshrined in practice, which is sometimes difficult to create in the laboratory, so the introduction of existing conditions is nothing more than fulfilling the role of education in the new system of social relations: a socially oriented market economy.

The versatility of scientific methods, algorithms, the study of new technologies is a complex body consisting of a huge number of different production, commercial, financial, information and educational structures. Modern technologies allow to process large data sets, which has a positive effect on the interaction within the business law network and are united under the general concept of "market". In modern social and economic conditions, vocational education has become one of the key social institutions and has formed a rather complex structure.

The category "vocational education" means as a system of institutions, providing educational services and the actual acquisition of a profession with certification in addition to the forms, process and technologies of training. The complexity of this category is also determined by the fact that it covers a variety of human activities, including collective social

work, which becomes even more complex and consumer due to advances in science and technology [3]

The professional qualification of a specialist has become decisive for quality goods and modern services. That is why a high level of vocational education is a major factor in the country's economic incentives and competitiveness around the world, but economic criteria are not the only indicator of vocational education performance. This is an important factor in social and personal development, forming active attitudes of both social groups and individuals; in other words, it is a means of self-actualization of both social groups and individuals.

The social and personal significance of vocational education (as well as its functions in society) is determined culturally and historically, which requires constant study and conceptualization to bring it into line with the pedagogical system, especially at critical stages of social development. In times of changing economic environment and new forms of production, where there is a significant abundance of labor, vocational education is becoming an important way to reduce social tensions.

The modern system of higher education operates on the basis of fierce competition. The conditions for the formation of demand for educational services of higher education institutions are influenced by many factors, and one of the main is the contingent of applicants. In recent years, Ukraine has seen a negative trend in the number of applicants, due to both objective reasons, including the deteriorating demographic situation in the country, and subjective - the decline in attractiveness of higher education due to difficulties in further employment of graduates and the transformation of the modern labor market. digitalization processes. Fig.1 demonstrates a dynamic decrease in both the number of higher education institutions operating in Ukraine and the number of students studying there. The relevance and social significance of the analysis and consideration of the number of potential entrants to higher education institutions, as well as their applicants for higher education, requires special attention, as it is a priority for reforming the higher education system in a country affected by the demographic crisis global financial and economic crisis and the pandemic situation.

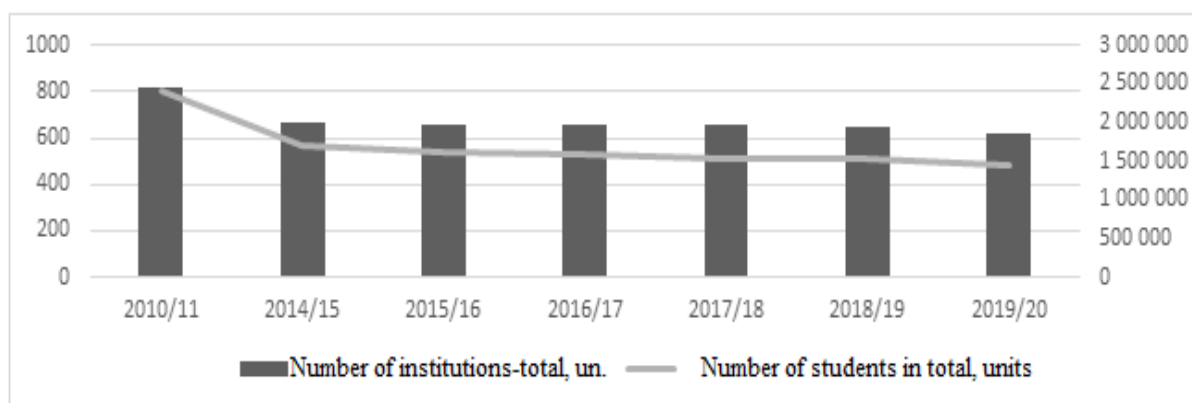

Fig. 1 - Number of higher education institutions and students

Author's development on the basis of [4]

Carrying out a retrospective analysis of the higher education sector, it can be noted that since 1991, the market of educational services in Ukraine has developed intensively and dynamically. The network of higher education institutions expanded from 149 institutions in 1991 to 353 institutions in 2008, which marked the peak of the extensive expansion of the market for educational services. Thus, in 18 years the number of higher education institutions has increased 2.37 times. At the same time during this period there was an increase in the

number of students by 2.38 times, ie from 881.3 thousand people. in 1990 to 2364.5 thousand people. in 2008. The largest number of students was in the period 2006-2009. However, in the 2008-2009 academic year there was a turning point, which can be characterized by the following trends: a decrease in the number of universities, the number of applicants and graduation. The objective reasons for this are primarily the demographic decline of the early 90s of the twentieth century and public awareness that education must meet the requirements of the modern labor market. The current state, as shown in Figure 1, continues to show a steady downward trend in both the number of higher education institutions and students enrolled in them.

Analysis of the share of students studying at the expense of different types of funds shows a steady trend to reduce the use of public funds, while increasing the use of funds of individuals and local budgets (Fig. 2). A significant reduction in public procurement for higher education seekers further reduces the attractiveness of higher education for the modern entrant.

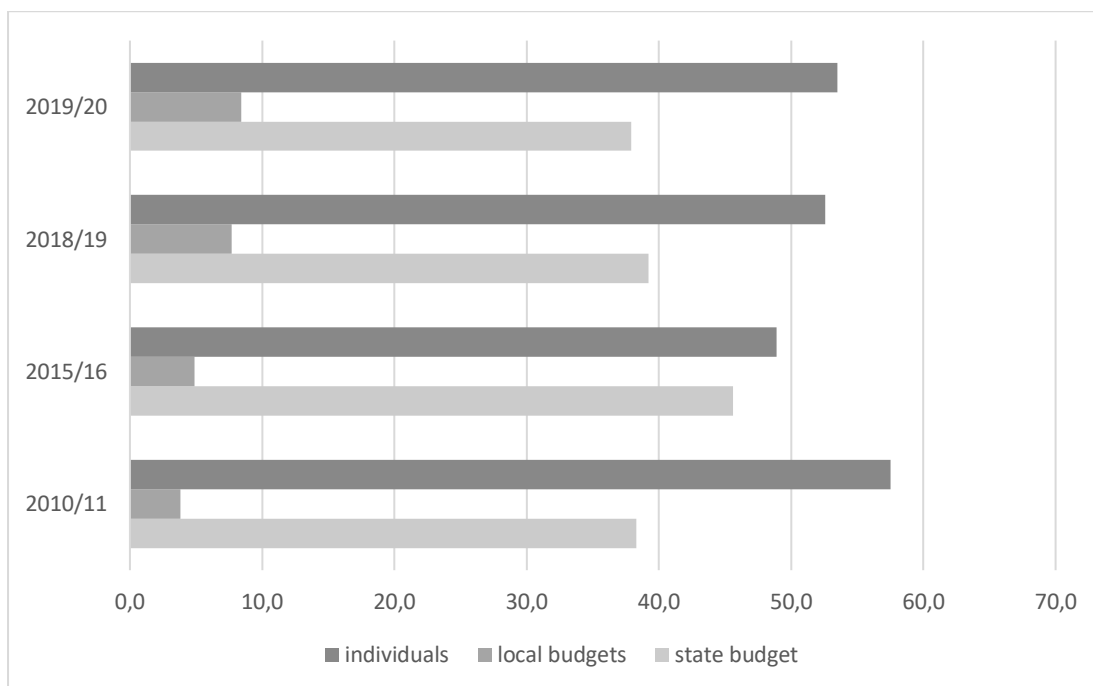

Fig. 2 - The share of students (%) who study at the expense of individuals, local budgets and the state budget

Author's development on the basis of [4]

The distribution of the number of applicants for higher education in Ukraine according to the International Standard Classification of Education ISCED 2011 (Fig. 3) shows a decrease in the number of students who will receive education at all levels. Most of all, the declining trend has affected the bachelor's degree, in which the decline in the number of entrants is the fastest. Only in the last four years there has been a gradual increase in the number of entrants, which, unfortunately, has not yet reached the level of 2011.

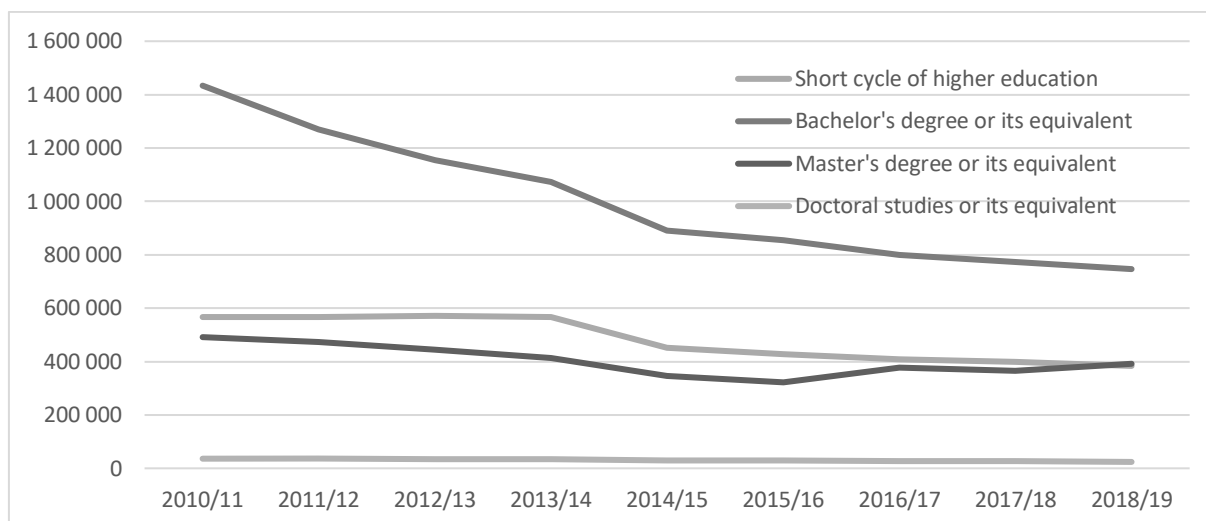

Fig. 3 - Distribution of the number of students of educational institutions of Ukraine according to the International Standard Classification of Education ISCED 2011.

Author's development on the basis of [4]

The gender distribution of participants in the educational process is noteworthy. Thus, the indices of gender parity among pupils, students and students of educational institutions of Ukraine, which are calculated as the ratio of the number of females to the number of males according to UNESCO (Fig. 2), emphasize the quantitative advantage of men at the initial stage of education. , secondary and post-secondary non-higher education, as well as a short cycle of higher education). However, at the bachelor's, master's and doctoral levels, there is a significant quantitative predominance of women, which has recently been declining, especially at the doctoral level.

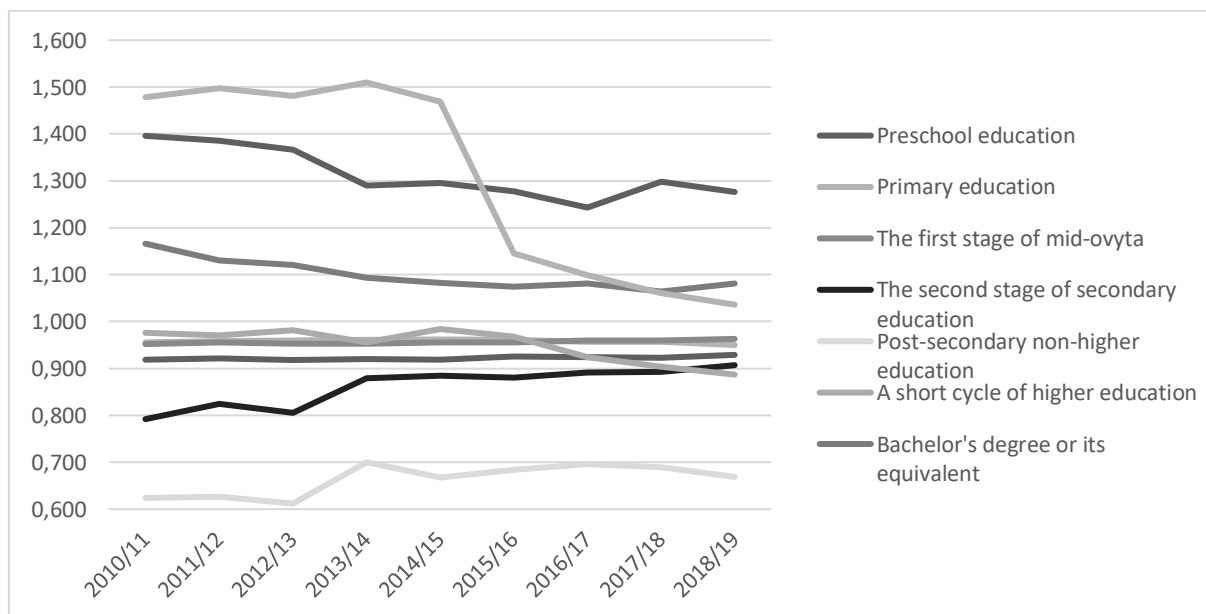

Fig. 4 - Indices of gender parity among pupils, students and students of educational institutions of Ukraine

Author's development on the basis of [4]

Does not add attractiveness to modern education and the rapid trend to change the top areas of study. Specialties that were in trend yesterday may not only cease to be in demand in the dynamically renewed labor market, but may also disappear or transform into others. Given the period of education at the bachelor's level - 4 years, and at the master's level - 5 years, these risks are becoming increasingly relevant and threatening.

In order to further study the specialties in demand, we turned to the "Unified State Electronic Database on Education" [7] and received a database containing more than four million records.

The database was processed by means of MS Power BI, which allowed to quickly and efficiently obtain analytical data shown in Fig.5. Thus, according to research in Ukraine, the most popular are specialties of economic and legal nature, which are practically based on modern network computer technologies. Accordingly, the theory of adapting vocational education to the new realities of the market is confirmed.

To process statistical data and give the appearance of visual analytics for ease of perception, we have built a Dash-board using Ms Power BI in which information is transformed into a graphical dynamic representation. The results of data processing were combined into relevant tables of facts and dimensions, which were summarized and grouped.

Based on the processed data, it is determined that in the organization of education, work, students are actively mastering specialties that use information technology in their activities. The spheres of the market in which the acquired theoretical and practical skills of students find implementation and creative approach were analyzed. Thus, the expectations of entrants for the future profession and learning outcomes described graphically are shown in Figure 5 and Figure 6, that the quality of higher education services meet primarily the requirements of the modern information market, especially during the pandemic.

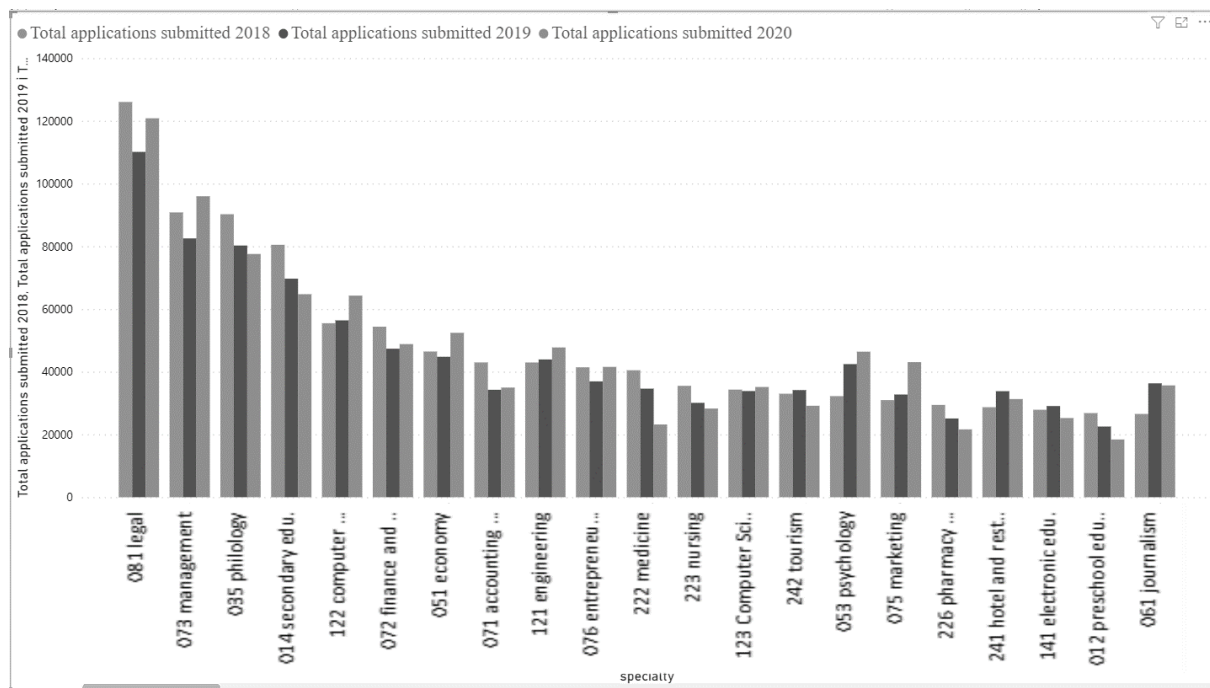

Fig.5 - Number of submitted applications (persons) for admission to universities of Ukraine in specialties for 2018-2020

Author's development on the basis of [7]

With the emergence of new market needs, the master's level and mastery of educational programs of professional junior bachelor remain stable, which is confirmed by comparing the data in Fig.6. for 2018-2020.

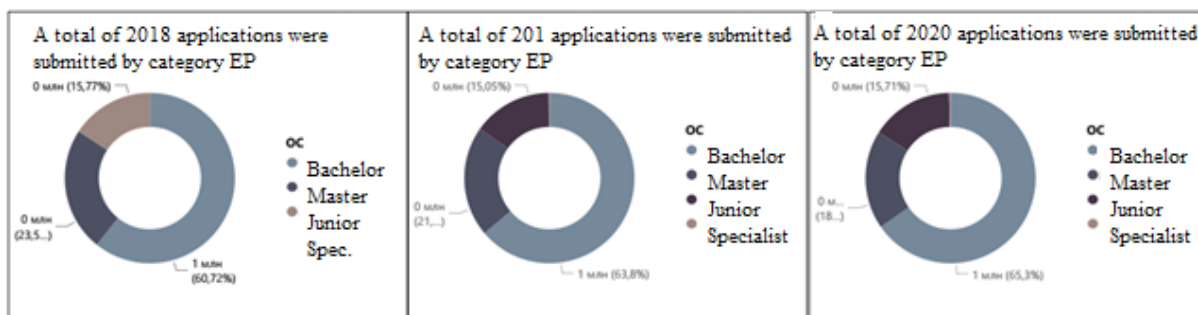

Fig.6 - Proportion of applications submitted to Ukrainian universities for education levels of 2018-2020

Author's development on the basis of [7]

The results of the introductory campaign maintain a stable trend in the ranking of popular professions 2019-2020 and have an increase compared to 2018, as shown in Fig. 7.

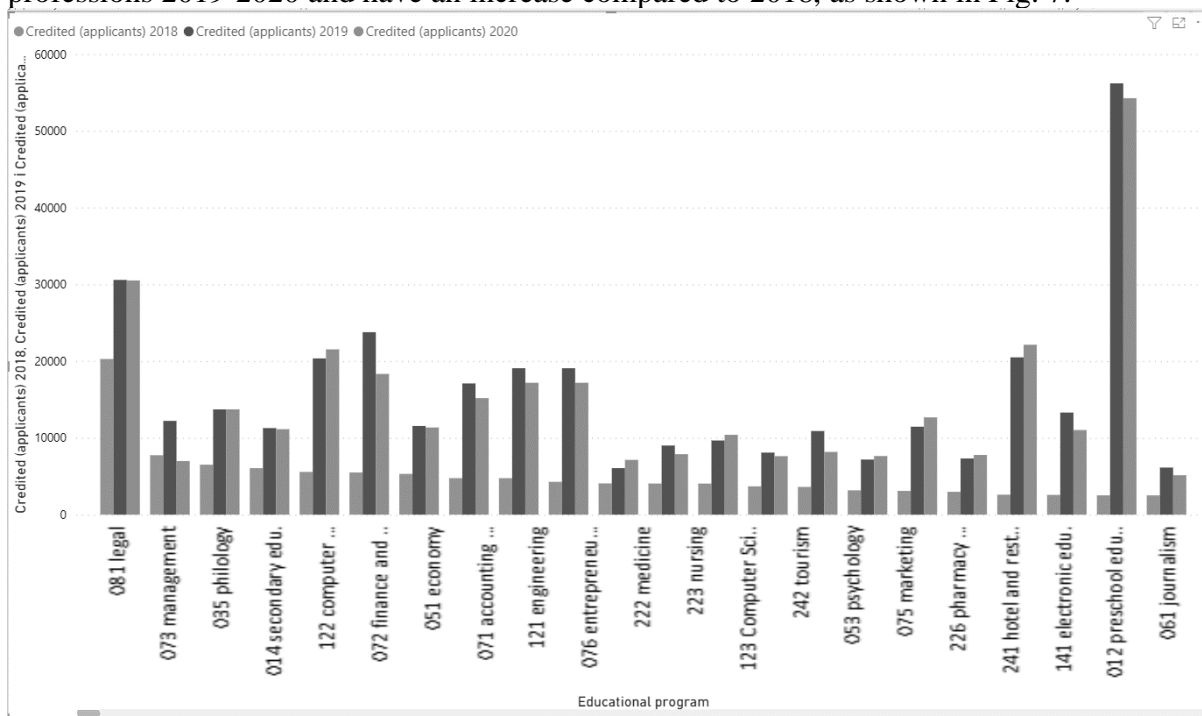

Fig.7 - Rating of specialties according to the indicator of enrolled persons in universities of Ukraine for 2018-2020

Author's development on the basis of [7]

Conclusions. The general conclusion of the study is that in today's conditions due to the introduction of artificial intelligence, the active use of modern technologies in all sectors of the economy, much of the labor market or refocused on high-tech professions, or gradually took the vector to destroy many areas. which train specialists in modern higher education institutions. This problem is especially relevant at the bachelor's level, where for four years of study

traditional areas of training become obsolete and transform into innovative ones. That is why the demand for undergraduate admission is low. Moreover, the tendency to reduce the number of entrants to bachelor's programs is becoming more and more relevant, as it affects not only the reduction of higher education students, but also the reduction in the number of higher education institutions that prepare them.

The solution to this problem should be the change of traditional educational programs in the direction of digitalization with the active introduction of disciplines in the educational process with the use of modern technologies at all levels: user, programmer, data scientist, designer and web designer, big data specialist. The main components of STEM education should be included in all existing educational programs to ensure longer retention in the labor market. Also one of the relevant components for educational programs in any field should be Soft Skills to gain teamwork skills, a high degree of creativity, flexibility, self-management skills and the ability to learn throughout life. Because today the modern labor market needs not narrow specialists, but well-known specialists who will be able to work on a computer, search and find up-to-date information, analyze data, present them to the team and make optimal management decisions at their level. The Department of Economic and Management Analytics of Donetsk National University from 2020-2021 academic year has developed and implemented a modern educational program Business Economics, which provides applicants with three popular professions that will be relevant in the future: manager, economist (economics), analyst (data scientist) [13]. Graduates of the Business Economics educational program are universal specialists in the modern labor market in the field of economics and business environment. They believe that the large amount of data provided by the modern digital economy is a huge advantage of a competent manager and they successfully use it to obtain information at every step of decision making: customer analytics, product analytics, HR analytics, marketing analytics, visual analytics, systems decision making, risk management. And this is just the tip of the iceberg, which provides analytical skills to the graduate of Business Economics. Because through the acquisition of competencies at three levels: management, business economics and analysts, they are focused on making optimal management decisions at the level of analysis of the enterprise to improve its efficiency, optimize financial flows, develop quality marketing strategy, work effectively with staff. They know how to work in a team and masterfully manage it.

Thus, the opening of new competitive educational programs will allow to maintain the desired position of educational programs in the modern, incredibly dynamic labor market, and should be one of the important factors influencing the negative dynamics of higher education and reducing the number of both entrants and higher education institutions. As a result, it should help raise the profile of Ukrainian higher education in the world and attract foreign applicants, which is an extremely important issue in a pandemic, at a time when Ukrainian higher education institutions have almost left foreign students.

REFERENCES

1. Nehoda S. (2015) Suchasni osvita u nairozvynenishykh krainakh svitu. Elektronnyi zhurnal. URL: https://terra0432.blogspot.com/2015/04/blog-post_44.html
2. Education & Learning Analytics Market Size, Share & Trends Analysis Report By Type (Descriptive, Predictive, Prescriptive), By Deployment, By Component, By End-use, By Region, And Segment Forecasts, 2019 – 2025. Grand View Research. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/education-learning-analytics-market>.
3. Research in Post-Compulsory Education. Taylor & Francis (Routledge). URL: <https://www.researchgate.net/journal/Research-in-Post-Compulsory-Education-1747-5112>

4. Derzhavna statystyka Ukrainy. [URL: ukrstat.gov.ua](http://ukrstat.gov.ua)
5. Koretskyi A.I. (2017) *Priorytety innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy: naukometrychnyi aspekt : monohrafiia*. Kyiv : TOV «DKS tsentr». 160 c.
6. Kyzym M.O., Khaustova V.Ye., Reshetniak O.I. (2020). Problemy vyboru priorytetnykh napriamiv rozvytku nauky ta tekhniky v Ukraini. *Biznes-inform*. № 7. С. 50–58. [URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-7_0-pages-50_58.pdf](http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-7_0-pages-50_58.pdf)
7. Derzhavne pidpriemstvo «Inforesurs» (State Enterprise «Inforesurs») <https://www.inforesurs.gov.ua/appeals/public-information/>
8. Reitynh universytetiv Ukrainy za pokaznykamy Scopus. Tsentr mizhnarodnykh proiektiv «Ievroosvita» : [URL: http://www.euroosvita.net/](http://www.euroosvita.net/).
9. Konsolidovanyi reitynh vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy. [URL: http://osvita.ua/vnz/rating/51741](http://osvita.ua/vnz/rating/51741).
10. Reitynh zakladiv vyshchoi osvity «TOP-200 Ukraina». [URL: http://www.euroosvita.net/reyt/](http://www.euroosvita.net/reyt/).
11. QA in Europe. EQAR. [URL: https://www.eqar.eu/kb/external-qa-activities/](https://www.eqar.eu/kb/external-qa-activities/) (Accessed 20.11.2020).
12. Policy Brief (2020). External Quality Assurance Activities within and beyond the EHEA. (2020, June). EQAR. [URL: https://www.eqar.eu/assets/uploads/2020/07/PolicyBrief_EQA_ WithinandBeyondEHEA.pdf](https://www.eqar.eu/assets/uploads/2020/07/PolicyBrief_EQA_WithinandBeyondEHEA.pdf) (Accessed 20.11.2020).
13. Ofitsiinyi sait Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Ekonomichnyi fakultet. Kafedra ekonomichnoi ta upravlinskoi analityky. [URL: https://ec.donnu.edu.ua/biznes-ekonomika/?et_fb=1&PageSpeed=off](https://ec.donnu.edu.ua/biznes-ekonomika/?et_fb=1&PageSpeed=off)

*DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.8***УДК 338.27****JEL: A13, J32, D61, C52****Везденецький С.В.**

директор департаменту розподільчих мереж АТ «Хмельницькобленерго»,
vezdenetskyi.s@donnu.edu.ua

МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ ЕФЕКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено дослідженню особливостям моделювання управління соціально-економічною ефективністю підприємства АТ «Хмельницькобленерго». У роботі надано аналіз основних показників діяльності та побудовано динаміку темпів зростання/падіння основних фінансових результатів АТ «Хмельницькобленерго» у період 2017-2020 років. У дослідженні проводиться моделювання соціально-економічної ефективності підприємства в основі якого лежать три фактори впливу - витрати на оплату праці (X1), відрахування на соціальні заходи (X2), витрати на амортизацію (X3), та результативний показник - чистий прибуток (Y). В результаті проведення кореляційно-регресійного аналізу була отримана модель лінійної залежності чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» від витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи, витрат на амортизацію. Економічний сенс отриманого рівняння наступний: збільшення величини витрат на оплату праці на 1 грн. призведе до зменшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 0,304 тис. грн.; збільшення розмірів відрахувань на соціальні заходи на 1 грн. призведе до збільшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 2,7145 тис. грн.; збільшення витрат на амортизацію на 1 грн. призведе до збільшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 0,3232 тис. грн. На основі моделювання було визначено, що в 2021 році значення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» буде змінюватися в інтервалі від 109761,8 до 157949,9 тис. грн з ймовірністю 95%. Внаслідок проведеного дослідження можна стверджувати, що інвестиції у зарплату, соціальні заходи та амортизацію призведуть до збільшення показників чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго».

Ключові слова: соціально-економічна ефективність підприємства, управління витратами, кореляційно-регресійний аналіз, фінансові результати діяльності, моделювання.

Рис. 12, Таб. 5. Літ. 8.

Vezenetsky S.

Director of the Distribution Networks Department of Khmelnytskoblennerho JSC
vezdenetskyi.s@donnu.edu.ua

MODELING OF ENTERPRISE SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY MANAGEMENT

The article is devoted to the research of the peculiarities of modeling the management of social and economic efficiency of the enterprise JSC "Khmelnitskoblennerho". The paper

provides an analysis of the main performance indicators and constructs the dynamics of growth / decline of the main financial results of JSC "Khmelnytskoblenenergo" in the period 2017-2020. The study simulates the socio-economic efficiency of the enterprise based on three factors of influence - labor costs (X1), social security contributions (X2), depreciation costs (X3), and the performance indicator - net profit (Y). As a result of correlation-regression analysis, a model of the linear dependence of the net profit of JSC "Khmelnytskoblenenergo" on labor costs, deductions for social activities, depreciation costs was obtained. The economic meaning of the obtained equation is as follows: increase in labor costs by UAH 1. will reduce the net profit of JSC "Khmelnytskoblenenergo" by UAH 0.304 thousand; increase in the amount of contributions to social activities by UAH 1. will increase the net profit of JSC "Khmelnytskoblenenergo" by 2.7145 thousand UAH; increase in depreciation costs by UAH 1. will increase the net profit of JSC "Khmelnytskoblenenergo" by 0.3232 thousand UAH. Based on the modeling, it was determined that in 2021 the value of the net profit of JSC "Khmelnytskoblenenergo" will change in the range from 109761.8 to 157949.9 thousand UAH with a probability of 95%. As a result of the study, it can be argued that investments in salaries, social activities and depreciation will lead to an increase in net profit of JSC "Khmelnytskoblenenergo".

Keywords: socio-economic efficiency of the enterprise, cost management, correlation and regression analysis, financial performance, modeling.

Fig. 12, Tab. 5. Ref. 8.

Постановка проблеми. Економічні перетворення, які на сьогоднішній день відбуваються в Україні, не можуть не відобразитися на діяльності такого важливого суб'єкта ринкової економіки, як промислового підприємства. Важливість високого рівня розвитку підприємств реального сектора економіки України, особливо в енергетичному секторі, пояснюється його стратегічною значущістю та домінуючою роллю в спеціалізації нашої країни.

Ключовим фактором виживання підприємства в конкурентній боротьбі є вміння ефективно господарювати. В умовах самоокупності та самофінансування для підприємств головними цілями стають максимізація прибутку та підвищення ефективності виробництва. Під впливом кризових умов, за умовами договорів та з багатьох інших причин для збереження купівельноспроможного попиту на продукцію підприємства необхідною є фіксація ціни на певному рівні. У такому випадку для збереження рівня рентабельності та досягнення високих показників діяльності підприємства необхідною стає система ефективного управління витратами на виробництво та реалізацію продукції.

АТ «Хмельницькобленерго» — одна з небагатьох компаній галузі, що має науково-виробничу базу і, крім традиційних для обленерго видів діяльності, випускає під своєю маркою мобільні та стаціонарні лабораторії для перевірки вимірювальних трансформаторів струму та напруги, лабораторії для енергоаудиту розподільчих мереж, інше обладнання та вимірювальні засоби. Окремим напрямком в роботі науково-виробничої лабораторії є розробка нової концепції перевірки трансформаторів струму і трансформаторів напруги в процесі їх експлуатації. Метою діяльності Товариства є одержання прибутку на основі здійснення виробничої, комерційної, посередницької та іншої діяльності.

Задля кращого забезпечення подальшого сталого розвитку АТ «Хмельницькобленерго» слід провести моделювання управління соціально-економічною ефективністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження ефективності діяльності підприємств зробили такі вітчизняні вчені В.А. Власенко, Л.М. Шимановська-Діанич [1], І.В. Перевозова, Х.В. Обельницька, Н.А. Даляк [2], А.І. Хоронжий [3], В. В. Гончаренко, А.І. Мілька [4]. Проте, зважаючи на суттєві зміни, що відбулися у вітчизняній економіці під впливом пандемії COVID-19, поширення діджиталізації та галузеві трансформації дослідження стає актуальним.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є проведення моделювання управління соціально-економічною ефективністю підприємства АТ «Хмельницькобленерго».

Виклад основного матеріалу. Перш, ніж переходити, до моделювання соціально-економічної ефективності АТ «Хмельницькобленерго» слід надати характеристику актуальному стану підприємства. Проаналізуємо основні показники діяльності АТ «Хмельницькобленерго» у 2017-2020 рр. (табл. 1)

Таблиця 1 - Основні показники діяльності АТ «Хмельницькобленерго» у 2017-2020 рр. [5-8]

ПОКАЗНИКИ	2017	2018	2019	2020
Чистий дохід від реалізації продукції /тис.грн./	2 458 723	2 780 317	1 383 911	1 731 437
Собівартість реалізованої продукції /тис.грн./	2 348 641	2 722 289	1 296 316	1 666 261
Валовий прибуток	110082	58028	87595	65176
Інші операційні доходи	98654	104963	155362	278000
Адміністративні витрати	61777	74246	90077	105313
Фінансовий результат від операційної діяльності	81826	31985	91348	173158
Фінансовий результат до оподаткування	58604	50664	102910	179374
Чистий прибуток /тис.грн./	43631	42 812	85 711	146038

З таблиці 1 можна зробити висновок, що усі показники фінансової діяльності АТ «Хмельницькобленерго» мали тенденцію до збільшення, проте дохідна частина збільшувалася швидше, що призвело до збільшення показнику прибутку.

На рисунку 1 представлено динаміку темпів зростання/падіння основних фінансових результатів АТ «Хмельницькобленерго».

Найвищий темп зростання фінансового результату від операційної діяльності спостерігався у 2019 році порівняно з 2018 роком, у 2020 році також спостерігався приріст цього показника по відношенню до попереднього року на 90%. Зростання чистого прибутку відповідно також спостерігалось найвище у 2019 році, у 2020 році – на рівні +70%.

У 2019 році спостерігалось падіння чистого доходу від реалізації продукції на рівні -50%, собівартість реалізованої продукції знизилась на нижчий рівень -52%, відповідно спостерігалось зростання валового прибутку на 51%, а також зростання у порівнянні із попереднім роком інших операційних доходів +48%.

У 2020 році чистий дохід зріс на 25%, собівартість реалізованої продукції мала вищий рівень зростання +29%. Відповідно темп зростання валового прибутку впав у порівнянні із 2019 роком до -26%. Проте, значне зростання інших операційних доходів за рахунок зростання доходів від перехідно-стимулюючого тарифоутворення (чистий дохід), збільшення обсягів робіт по приєднанню нових електроустановок і збільшення

плати за сумісний підвіз оптоволоконних кабелів на мережі АТ «Хмельницькобленерго» (на + 79%) дало можливість приростити чистий прибуток на +70%.

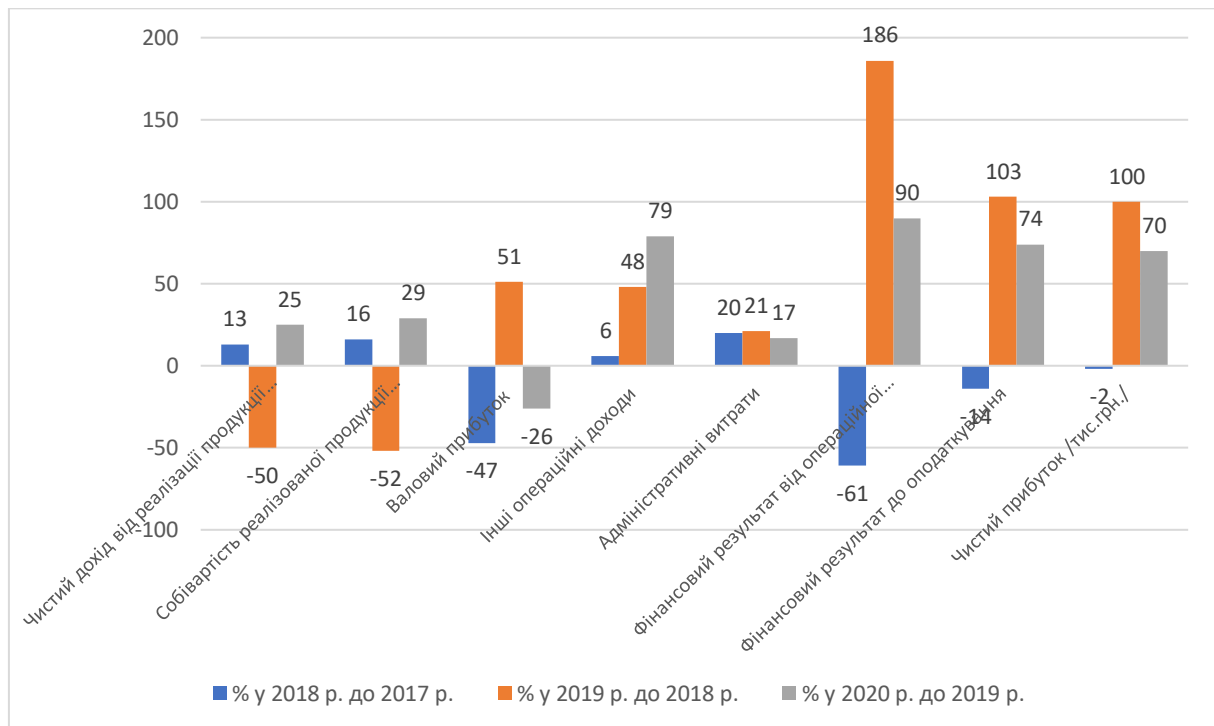

Рисунок 1 - Динаміка темпів зростання/падіння основних фінансових результатів АТ «Хмельницькобленерго» [5-8]

В цілому динаміка основних соціально-економічних показників АТ «Хмельницькобленерго» свідчить про відносне покращення ситуації на підприємстві у порівнянні із попередніми роками.

Грунтуючись на даних річної звітності АТ «Хмельницькобленерго» проаналізуємо вплив різних чинників на формування чистого прибутку (Y). Використовуючи кореляційно-регресійний аналіз, серед основних чинників виділили наступні: витрати на оплату праці (X1), відрахування на соціальні заходи (X2), витрати на амортизацію (X3). Аналіз проведемо використовуючи дані за період 2012-2020 рр..

Припустимо, що між даними величинами існує лінійний взаємозв'язок, визначимо коефіцієнти рівняння регресії. Для цього скористаємося ППП «Gretl».

Лінійне рівняння множинної регресії має вигляд (рис. 2).

Тут x_1 — витрати на оплату праці (тис. грн.),

x_2 — відрахування на соціальні заходи (тис. грн.),

x_3 — витрати на амортизацію (тис. грн.)

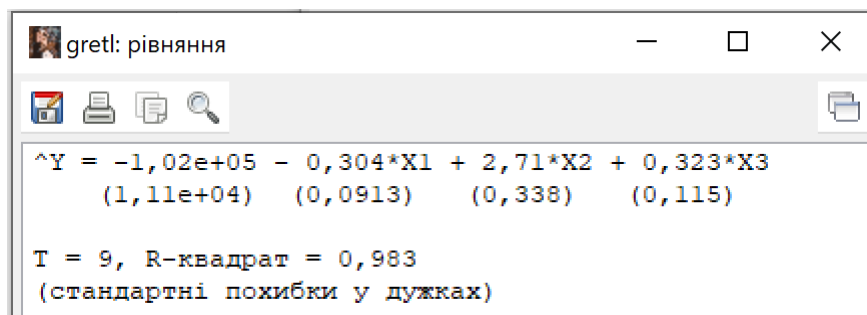

Рисунок 2 - Лінійне рівняння множинної регресії впливу факторів на формування чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго»

Основні результати моделювання представлені на рис. 3.

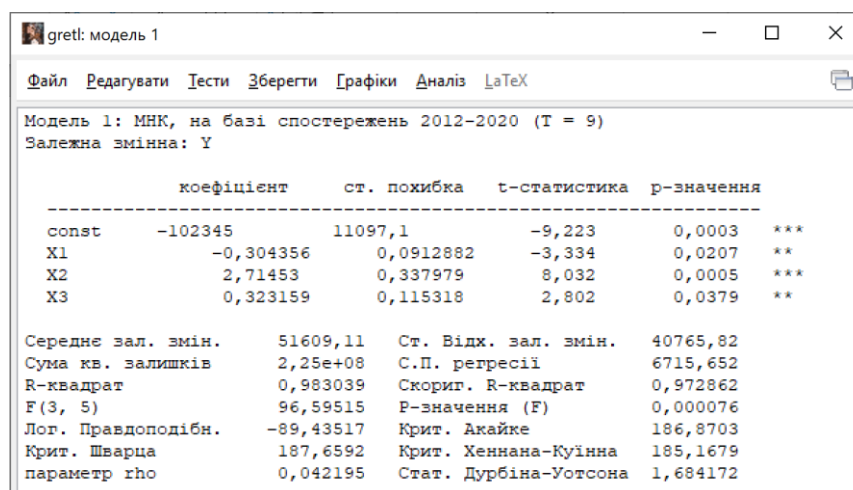

Рисунок 3 - Модель формування чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго»

Множинний коефіцієнт детермінації дорівнює: $R^2 = 0,983039$. Це означає, що дисперсія результативної ознаки Y , пояснюється на 98,3% впливом змінних x_1, x_2, x_3 . Тобто, дисперсія чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 98,3% пояснюється впливом витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи, витрат на амортизацію, а 1,7% дисперсії Y пояснюється впливом інших, не врахованих у моделі факторів. Множинний коефіцієнт кореляції дорівнює $R = 0,991483$. Близькість даних коефіцієнтів до 1 говорить про досить тісний зв'язок між результативною ознакою і змінними моделі. З рис. 3 знаходимо p -значення для F -критерія Фішера: $0,000076 < 0,05$. Це свідчить про те, що нульова гіпотеза про статистичну незначущість рівняння регресії в цілому не може бути прийнята і визнається значущість рівняння. Для всіх p -значень оцінок коефіцієнтів регресії також виконується така нерівність, тому нульова гіпотеза про статистичну незначущість коефіцієнтів рівняння регресії також відхиляється і визнається значущість всіх коефіцієнтів з надійністю не менше 95%. Отже, алгоритм регресійного аналізу привів нас до економетричної моделі, що містить максимальне число значущих коефіцієнтів регресії.

Аналіз моделі показав, що гіпотезу про нормальний розподіл залишків можна прийняти з ймовірністю 95%, оскільки p -значення $0,63 > 0,05$ (рис. 4).

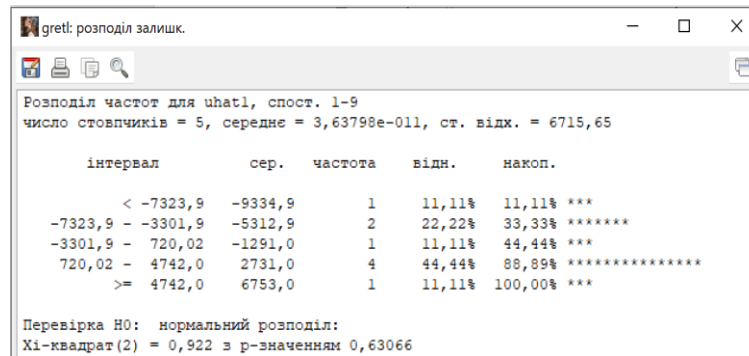

Рисунок 4 - Результати перевірки моделі на нормальність розподілу залишків

Тест Бройша-Годфрі підтвердив відсутність в моделі автокореляції залишків першого порядку (рис. 5). Оскільки p -значення для тестової статистики значно більше ніж 0,05, то нульову гіпотезу про відсутність автокореляції можна прийняти з ймовірністю 95%. Аналогічно підтверджено відсутність в моделі автокореляції другого порядку.

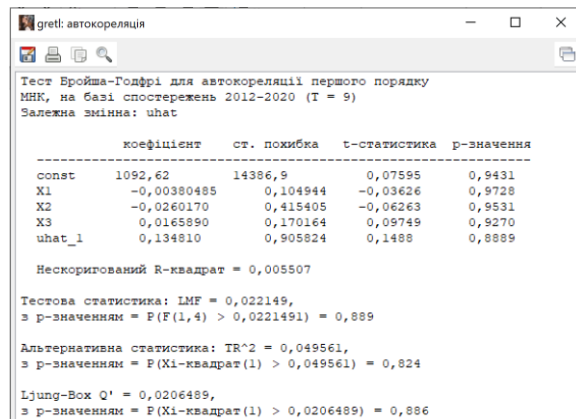

Рисунок 5 - LM тест для автокореляції першого порядку

Перевіримо отриману модель на гомоскедастичність залишків за допомогою двох тестів: тесту Вайта і тесту Бройша-Пейгана. Тест Вайта на відсутність в моделі гетероскедастичності підтвердив можливість прийняття нульової гіпотези про гомоскедастичність (рис. 6).

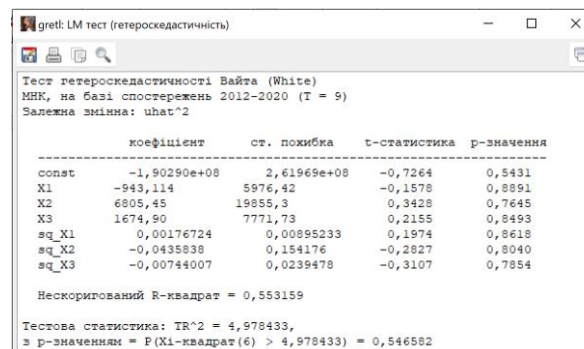

Рисунок 6 - Результати перевірки моделі на гомоскедастичність

Результати тесту Бройша-Пейгана також показали відсутність в моделі гетероскедастичності залишків (рис. 7), оскільки p -значення тестової статистики значно більше за 0,05.

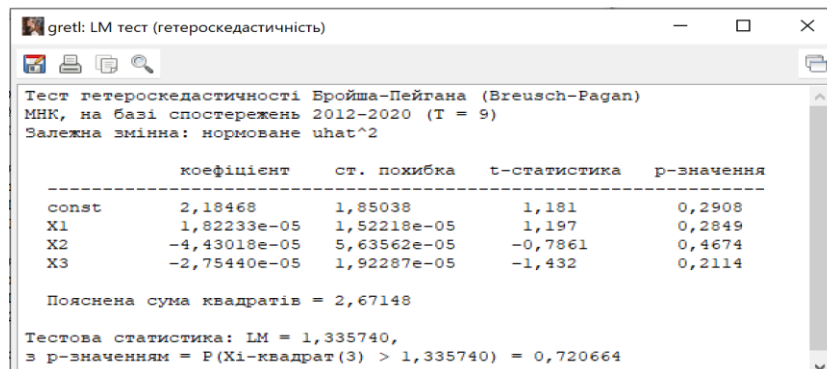

Рисунок 7 - Результати тесту Бройша-Пейгана на відсутність гетероскедастичності

Перевіримо модель на мультиколінеарність за допомогою VIF-тесту. Результати перевірки свідчать про те, що в моделі відсутня суттєва мультиколінеарність показників (рис. 8).

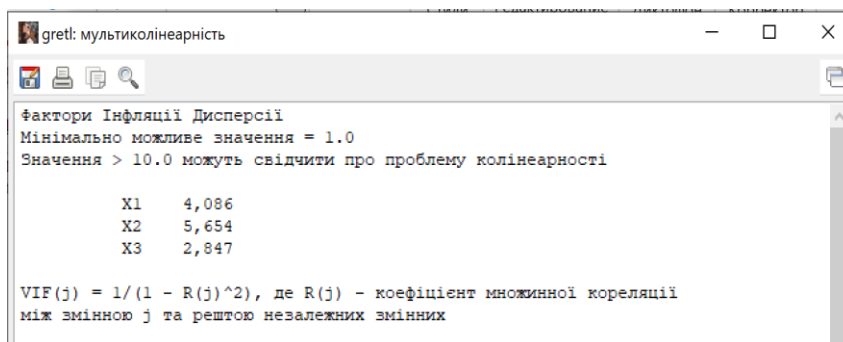

Рисунок 8 - Перевірка на мультиколінеарність факторів моделі

Таким чином, в результаті кореляційно-регресійного аналізу була отримана модель лінійної залежності чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» від витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи, витрат на амортизацію, для якої підтверджено виконання всіх умов теореми Гауса-Маркова. Отже, модель може бути використана для аналізу та прогнозу. Економічний сенс отриманого рівняння наступний: збільшення величини витрат на оплату праці на 1 грн. призведе до зменшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 0,304 тис. грн. Збільшення розмірів відрахувань на соціальні заходи на 1 грн. призведе до збільшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 2,7145 тис. грн. Збільшення витрат на амортизацію на 1 грн. призведе до збільшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 0,3232 тис. грн.

Побудуємо прогноз чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 4 роки.

Для цього, спочатку проаналізуємо поведінку факторів, що впливають на обсяг чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго», за період з 2012 по 2020 роки і зробимо прогноз значень на 2021-2024 роки. Зобразимо на кореляційному полі наявні дані, побудуємо лінійні тренди, які наближають поведінку даних показників, і зробимо відповідні висновки (рис. 9-11).

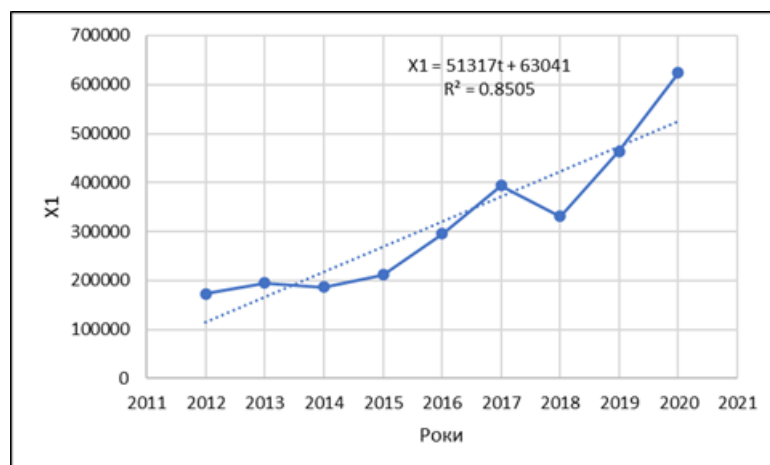

Рисунок 9 - Витрати на оплату праці АТ «Хмельницькобленерго»

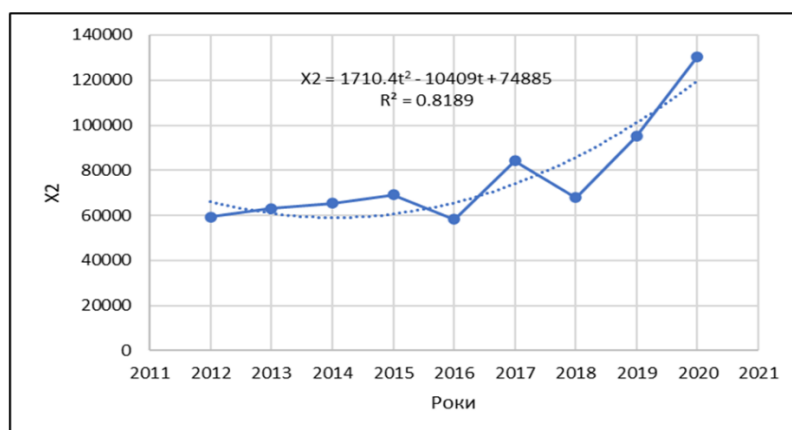

Рисунок 10 - Відрахування на соціальні заходи АТ «Хмельницькобленерго»

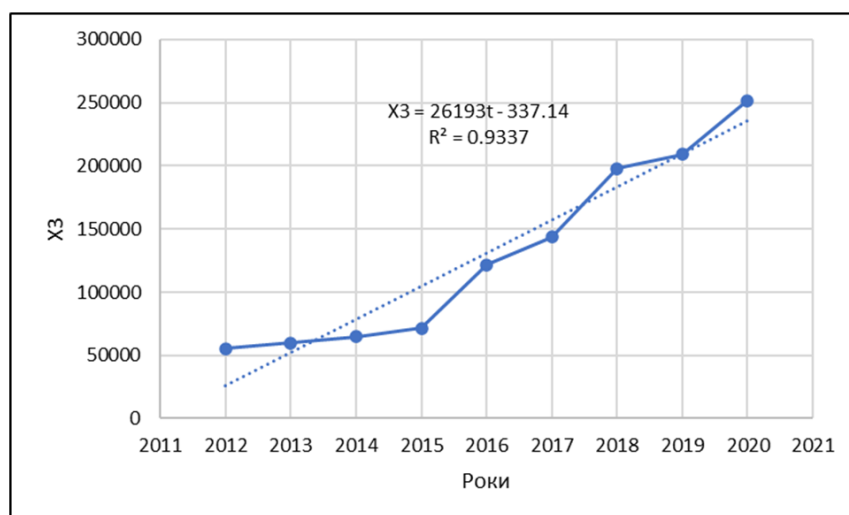

Рисунок 11 - Витрати на амортизацію АТ «Хмельницькобленерго»

Аналізуючи поведінку факторів, що впливають на розмір обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго», були отримані наступні рівняння, що відображають динаміку зміни цих факторів у часі.

Таблиця 2 - Рівняння регресії факторів обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго»

<i>Фактори</i>	<i>Рівняння регресії</i>
Витрати на оплату праці	$X_1 = 51317t + 63041$
Відрахування на соціальні заходи	$X_2 = 1710.4t^2 - 10409t + 74885$
Витрати на амортизацію	$X_3 = 26193t - 337.14$

Згідно з отриманими рівняннями регресії прогноз значень показників на 2021-2024 роки виглядає таким чином (таблиця 3).

Таблиця 3 -Прогнозовані значення параметрів на 2021-2024 роки

<i>Показники</i>	<i>Період</i>			
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Витрати на оплату праці	576211	627528	678845	730162
Відрахування на соціальні заходи	120472	139166.4	147860.8	156555.2
Витрати на амортизацію	261592.86	287785.86	313978.86	340171.9

Вище було отримано рівняння, що пов'язує величину обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» з даними факторами. Підставивши в це рівняння прогнозовані значення відповідних факторів отримаємо точковий прогноз планованого обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» в 2021-2024 роках.

Таблиця 4 - Прогноз значення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 2021-2024 роки (тис. грн.)

<i>Показник</i>	<i>Період</i>			
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Обсяг чистого прибутку	133855.9	177449.034	193897.1778	210345.3218

Для побудови інтервального прогнозу на 2021 рік скористаємося наступною формулою:

$$\hat{Y}_{pr} - \Delta \hat{Y}_{pr} \leq Y \leq \hat{Y}_{pr} + \Delta \hat{Y}_{pr}.$$

Величина відхилення на 2021 рік буде складати $\Delta \hat{Y}_{pr1} = 24094.06$.

Таким чином, в 2021 році значення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» буде змінюватися в інтервалі від 109761,8 до 157949,9 тис. грн з ймовірністю 95%. Аналогічним чином отримаємо інтервальний прогноз для 2022-2024 років. Результати представимо в таблиці (табл. 5) і зобразимо на графіку (рис. 12).

Таблиця 5 - Інтервальний прогноз значення обсягу чистого прибутку підприємства на 2021-2024 роки (тис. грн.)

	<i>Період</i>			
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Оптимістичний прогноз	157949.9	209389.9	228798.7	248207.5
Песимістичний прогноз	109761.8	145508.2	158995.7	172483.2

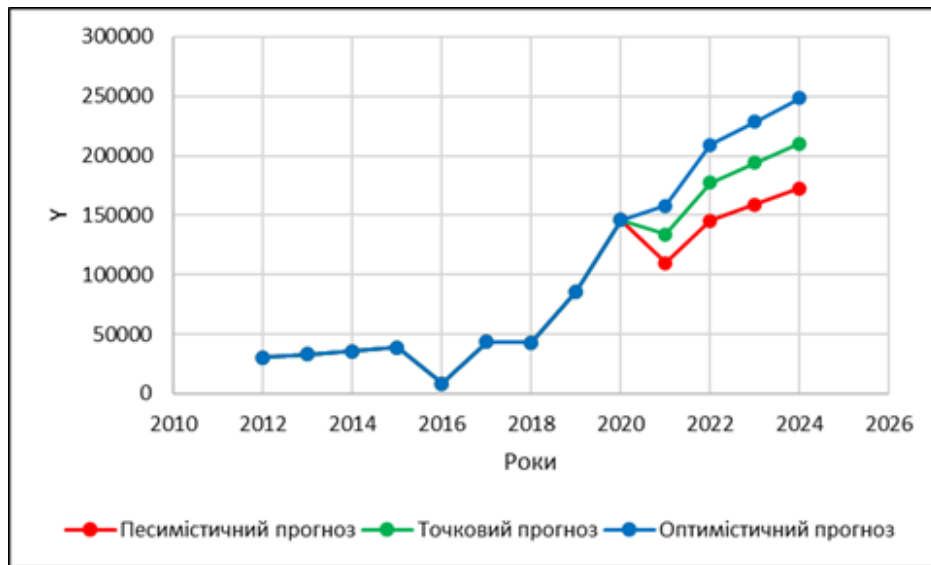

Рисунок 12 - Прогнозована поведінка обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 2021-2024 рр.

Дані прогнози носять досить приблизний характер, оскільки економічна ситуація нестабільна. І стверджувати про достовірність даних висновків можна з певною часткою ймовірності.

Висновки. АТ «Хмельницькобленерго» є прибутковим підприємством, фінансові показники діяльності якого з кожним роком стають кращими - порівняно з 2019 роком у 2020 році було отримано на 25 % більше чистого доходу від надання послуг з розподілу електричної енергії.

З метою здійснення моделювання соціально-економічної ефективності підприємства було проаналізуємо вплив різних чинників на формування чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго». Використовуючи кореляційно-регресійний аналіз, серед основних чинників було виокремлено наступні витрати на оплату праці (X1), відрахування на соціальні заходи (X2), витрати на амортизацію (X3), а показник чистого прибутку - залежна змінна (Y).

В результаті проведення кореляційно-регресійного аналізу була отримана модель лінійної залежності чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» від витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи, витрат на амортизацію. Економічний сенс отриманого рівняння наступний: збільшення величини витрат на оплату праці на 1 грн. призведе до зменшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 0,304 тис. грн. Збільшення розмірів відрахувань на соціальні заходи на 1 грн. призведе до збільшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 2,7145 тис. грн. Збільшення витрат на амортизацію на 1 грн. призведе до збільшення обсягу чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго» на 0,3232 тис. грн.

Таким чином, на основі моделювання можна стверджувати, що інвестиції у зарплату, соціальні заходи та амортизацію призведуть до збільшення показників чистого прибутку АТ «Хмельницькобленерго».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шимановська-Діанич Л.М., Власенко В.А. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств та організацій споживчої кооперації України : монографія. Полтава :РВВ ПУЕТ, 2010 р. 341 с.

2. Перевозова І. В., Обельницька Х. В., Даляк Н. А. Методика оцінювання соціально-економічної ефективності системи корпоративного управління нафтогазовими підприємствами. Економіка та управління в нафтогазовому комплексі України: актуальні проблеми, реалії та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21 – 23 вересня 2016 р. Івано-Франківськ, 2016. С. 183 – 186.
3. Хоронжий А.І., Проць У.І. Соціально-економічна ефективність діяльності торговельного підприємства, резерви і шляхи її підвищення. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_1/136_Chorunzyj_20_1.pdf
4. Гончаренко В. В., Мілька А. І. Соціально-економічна ефективність кооперативних підприємств та національних кооперативних систем (нові теоретико-методологічні підходи) //Науковий вісник PUET: Economic Sciences. 2019. №. 2 (74). URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1392>
5. Річна інформація емітента цінних паперів за 2017 рік. URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2018/04/file20180427103437044.pdf>
6. Річна інформація емітента цінних паперів за 2018 рік. URL: https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2019/04/Zvit_emitenta_2018.pdf
7. Річна інформація емітента цінних паперів за 2019 рік. URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2020/05/file20200508123736267.pdf>
8. Річна інформація емітента цінних паперів за 2020 рік. URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2021/04/file20210429105240063.pdf>

REFERENCES

1. Shymanovska-Dianych L.M., Vlasenko V.A. (2010). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstv ta orhanizatsii spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy : monografiia. Poltava :RVV PUET, 2010 r. 341 s.
2. Perevozova I. V., Obelnytska Kh. V., Daljak N. A. (2016). Metodyka ocinjuvannja socialjno-ekonomichnoji efektyvnosti systemy korporatyvnogho upravlinnja naftoghazovymy pidprijemstvamy. [Methodology for assessing the socio-economic efficiency of the corporate governance system of oil and gas enterprises] Proceedings of the Ekonomika ta upravlinnja v naftoghazovomu kompleksi Ukrainy: aktualjni problemy, realiji ta perspektyvy : materialy Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji, (Ukraine, Ivano-Frankivsk, September 21-23, 2016), Ivano-Frankivsk, pp. 183-186.
3. Khoronzhyi A.I., Prots U.I. Sotsialno-ekonomichna efektyvnist diialnosti torhovelnogo pidpriemstva, rezervy i shliakhy yii pidvyshchennia. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_1/136_Chorunzyj_20_1.pdf
4. Honcharenko V.V., Milka A.I. (2019) Sotsialno-ekonomichna efektyvnist kooperatyvnykh pidpriemstv ta natsionalnykh kooperatyvnykh system (novi teoretyko-metodolohichni pidkhody) //Naukovyi visnyk PUET: Economic Sciences. №. 2 (74). URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1392>
5. Richna informatsiia emitenta tsinnykh paperiv za 2017 rik. URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2018/04/file20180427103437044.pdf>
6. Richna informatsiia emitenta tsinnykh paperiv za 2018 rik. URL: https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2019/04/Zvit_emitenta_2018.pdf
7. Richna informatsiia emitenta tsinnykh paperiv za 2019 rik. URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2020/05/file20200508123736267.pdf>
8. Richna informatsiia emitenta tsinnykh paperiv za 2020 rik. URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2021/04/file20210429105240063.pdf>

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.9**УДК 331.103.6****JEL: M12, M14, O15****Гуцал С.А.**

директор департаменту високовольтних електромереж АТ «Хмельницькобленерго»,
hutsal.s@donnu.edu.ua

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА АТ «ХМЕЛЬНИЦЬКОБЛЕНЕРГО»

Статтю присвячено аналіз ефективності політики управління людськими ресурсами підприємства АТ «Хмельницькобленерго». У роботі наводиться суб'єкти та об'єкти управління людським потенціалом підприємства. В статті розкриваються особливості нормативно-правового забезпечення системи управління персоналом АТ «Хмельницькобленерго», що представлено документами зовнішнього (законодавчо-нормативні акти держави) та внутрішнього (нормативні акти Товариства) характеру. В ході дослідження проаналізовано основні внутрішні нормативні документи - Колективний договір підприємства від 19.07.2019 року та Кодекс корпоративної етики ПАТ «Хмельницькобленерго» від 10.02.2017 року. Проведений у дослідженні аналіз показників, що характеризують ефективність управління людськими ресурсами АТ «Хмельницькобленерго» у період 2018-2020 років показав, що продуктивність праці підприємства в динаміці не була стабільною – в 2019 році спостерігалась її його суттєве зниження. Показник продуктивності персоналу в 2020 році стрімко впав (майже на 60%), що потребує оптимізації витрат на персонал в майбутніх періодах. У дослідженні пропонується покращення процесу управління людськими ресурсами АТ «Хмельницькобленерго» шляхом проведення тренінгів.

Ключові слова: управління людськими ресурсами, управління персоналом, корпоративна культура, нормативно-правове забезпечення, продуктивність праці.

Таб. 1. Літ. 10.

Gutsal S.

Director of the High Voltage Networks Department of Khmelnytskoblennerho JSC
hutsal.s@donnu.edu.ua

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF THE HUMAN RESOURCES MANAGEMENT POLICY AT JSC "KHMELNITSKOBLENERGO"

The article is devoted to the analysis of the effectiveness of the human resources management policy of the enterprise JSC "Khmelnytskoblennergo". The paper presents the subjects and objects of human resources management of the enterprise. The article reveals the features of regulatory and legal support of the personnel management system of JSC "Khmelnytskoblennergo", which is represented by documents of external (legislative and regulatory acts of the state) and internal (regulatory acts of the Company) nature. During the study, the main internal regulations were analyzed - the Collective Agreement of the company from 07/19/2019 and the Code of Corporate Ethics of PJSC "Khmelnytskoblennergo" from

02/10/2017. The analysis of indicators characterizing the efficiency of human resources management of JSC "Khmelnytskoblenenergo" in the period 2018-2020 showed that the productivity of the enterprise in the dynamics was not stable - in 2019 there was a significant decrease. Personnel productivity in 2020 fell sharply (almost 60%), which requires optimization of personnel costs in future periods. The study proposes to improve the process of human resources management of JSC "Khmelnytskenergozbut" by conducting trainings.

Keywords: human resources management, personnel management, corporate culture, regulatory support, labor productivity.

Tab. 1. Ref. 10.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку ринкових відносин в Україні характеризується загостренням конкурентної боротьби між господарюючими суб'єктами. Подібні тенденції змушують підприємства різних організаційних форм окрім фінансових ресурсів, шукати й інші ефективні методи підвищення конкурентоспроможності, у тому числі і через підвищення ефективності управління людським потенціалом працівників.

Аналіз та оцінка ефективності управління персоналом необхідні не тільки для того, щоб отримати уявлення про те добре чи погано працює кадрова служба, але й знайти шляхи вирішення існуючих проблем управління, підвищивши тим самим його якість. Аудит управління персоналом необхідний як підприємства, яке розпочало свою виробничу діяльність, так того, яке вже давно відоме на ринку товарів і послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних науковців тематикою управління людськими ресурсами можна виділити О. П. Тищенко, Т. О. Королюк [1], Л.І. Безтелесна [2], Л. Ліпич Л., О. Хілуха О., М. Кушнір М. [3], Т.О. Горецька [4], В.Я. Брич, М.Б. Нагара [5]. Проте, слід зазначити, що, зважаючи на прикладний характер дослідження, тобто розгляд особливостей конкретного підприємства, робота має високу актуальність.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є здійснення аналізу ефективності політики управління персоналом на АТ «Хмельницькобленерго» та надання пропозицій, щодо її поліпшення.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктом управління в системі менеджменту персоналу АТ «Хмельницькобленерго» є топ-менеджмент (керівники Дирекції), лінійні керівники структурних підрозділів апарату Дирекції, керівники РЕМів, Директор з управління персоналом та юридичних питань, якому підпорядковані заступник директора з управління персоналом, заступник директора з безпеки бізнесу, заступник директора з юридичних питань, начальник та персонал відділу управління персоналом, директор та персонал навчально-курсного комбінату, директор лікувального комплексу санаторія-профілакторія "Яблуневий сад" [6].

Об'єктом управління є штатні та нештатні працівники апарату дирекції Товариства та його філій.

Проаналізуємо компоненти забезпечення функціонування системи управління персоналом.

Нормативно-правове забезпечення системи управління персоналом представлено документами зовнішнього (законодавчо-нормативні акти держави) та внутрішнього (нормативні акти Товариства) характеру.

Зовнішнє нормативно-правове забезпечення представлено:

- Конституцією України
- Кодексом законів про працю України

- Законами України «Про охорону праці», «Про відпустки», «Про колективні договори та угоди», «Про професійний розвиток працівників», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про зайнятість населення», «Про загально-обов'язкове соціальне страхування», «Про пенсійне забезпечення», тощо;

- підзаконними нормативними актами держави, наприклад:

Наказ «Про затвердження Типового положення про службу охорони праці»;

Постанова «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру»;

Наказ «Про введення Особливих умов безпечного виконання робіт на підприємствах електроенергетики»

Наказ «Про затвердження Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту». тощо

Внутрішнє нормативно-правове забезпечення системи управління персоналом представлено:

1. Колективним договором, схваленим Конференцією трудового колективу 05 червня 2019 року та зареєстрованим за №119 / 19 від 19.07.2019 року. [7]

2. Кодексом корпоративної етики ПАТ «Хмельницькобленерго», затвердженого рішенням Координаційної ради, протокол №11 від 10.02.2017. [8]

3. Правилами внутрішнього трудового розпорядку

Науково-методичне забезпечення системи управління персоналу, крім наукових та методичних праць з управління персоналом, включає також нормативи з праці, які носять рекомендаційний характер, наприклад:

СОУ-Н ЕЕ 05.838:2006 Норми часу на ремонт і технічне обслуговування електричних мереж. Пристрої релейного захисту та автоматики. Том 9, затверджений наказом Мінпаливенерго України від 18 грудня 2006 року №492

СОУ-Н ЕЕ 05.839:2007 Норми часу на ремонт і технічне обслуговування електричних мереж. Пристрої релейного захисту і автоматики типових схем приєднань. Том 10, затверджений наказом Мінпаливенерго України від 28 квітня 2007 року №220

Міжгалузеві нормативи чисельності працівників, зайнятих доборою, розстановкою, підвищенням кваліфікації (перепідготовкою) та обліком кадрів, затверджені наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 18 грудня 2003 р. №341, тощо.

Організаційно-кадрове забезпечення системи управління персоналом включає посади Директора з управління персоналом та юридичних питань, заступника директора з управління персоналом, відділ управління персоналом в складі начальника відділу та трьох інспекторів з кадрів, а також навчально-курсогового комбінату.

Сучасна структура служби управління персоналом сформувалася, виходячи з політики стратегії та місії енергопостачальної Компанії, а саме: бути високоефективною, підсумковою ланкою паливно-енергетичного комплексу України. Ще 2014 році в структурі служби персоналу було задіяно 30 спеціалістів, більшість яких виконувала облікові функції кадрового адміністрування. Значна оптимізація служби управління персоналу була отримана в результаті значної автоматизації по наступних розділах програмного продукту “Бухгалтерія для України”: “Відгули”, “Заява на відкликання з відпустки”, “Повернення з довготривалої відпустки”, “Покладання обов'язків”, “Заохочення та стягнення”, “Табель обліку робочого часу”, а також проведена робота по внесенню в базу даних по освіті персоналу, сімейному стану (членів сім'ї). Це дозволило підвищити ефективність управління. На сьогоднішній день більшість HR-функцій (підбір персоналу, адаптацію, оцінювання діяльності, мотивація праці) виконують

начальники РЕМів, що відповідає сучасній концепції управління людськими ресурсами, згідно до якої лінійний менеджмент задіяний в усі процеси з управління персоналом.

Функції з розвитку персоналу та оцінювання персоналу з питань знання норм охорони праці та промислової безпеки виконує Навчально-курсний комбінат (далі за текстом – НКК), який не тільки здійснює навчання працівників для власних потреб Товариства, але й надає послуги з навчання керівників, посадових осіб та робітників підприємств різних галузей з питань охорони праці, а також професійно-технічне навчання робітників за ліцензованими професіями галузі електроенергетики на договірних засадах для інших підприємств.

Фінансово-матеріальне забезпечення системи управління персоналом характеризується сукупністю витрат на персонал за напрямками діяльності.

Інформаційно-технологічне забезпечення системи управління персоналом АТ «Хмельницькобленерго» представлено комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням з обліку персоналу «1С Бухгалтерія», модулю «1С: Управління персоналом».

Проаналізуємо організацію виконання функцій з управління персоналом. Планування персоналу здійснюється штатно-номенклатурним методом, виходячи з затверджених штатних розписів структурних підрозділів.

Кадрова стратегія компанії не формалізована, але спрямована на забезпечення ефективної та прибуткової діяльності.

Кадрова політика відображається в Кодексі корпоративної етики, який проголошує найвищою цінністю Споживача та для найкращого задоволення його потреб надає власним працівникам можливості для самореалізації та професійного зростання. Кодекс визначає морально-етичні принципи поведінки працівників Товариства. Компанія сприяє створенню атмосфери довіри, в якій помилки, проблеми чи інциденти обговорюються відкрито, кожен працівник має право висловлювати свою позицію чи надавати пропозиції з вдосконалення своєї роботи відповідно до його функціональних обов'язків. Також, Кодекс проголошує пріоритет внутрішніх кандидатів над зовнішніми при виникненні вакансії. [8] Виходячи з цього, кадрову політику Товариства можна визначити як закриту та демократичну.

Підбір персоналу має децентралізований характер та здійснюється на підставі кваліфікаційних вимог, що містяться в посадових інструкціях чи кваліфікаційних характеристик професій робітників з Випуску 62. Виробництво та розподілення електроенергії ДКХП.

Підсистема управління охороною праці добре формалізована у внутрішніх нормативних актах та відповідним організаційно-кадровим забезпеченням та передбачає не тільки виконання всіх вимог законодавства стосовно охорони праці, але й систематичну роботу, спрямовану на створення безпечних та нешкідливих умов праці, недопущення виробничого травматизму, спрямовуючи на ці цілі не менше ніж 0,5% фонду оплати праці та контролюючи використання цих коштів. Всі заходи, пов'язані із охороною праці, розслідуванням нещасних випадків на виробництві, каліцтв та професійних захворювань, здійснюються за обов'язкової участі представників Профспілки.

Адаптацію персоналу здійснює лінійний керівник нового працівника. Обов'язковою умовою початку роботи є навчання з питань охорони праці, та правилам роботи на об'єктах підвищеної небезпеки, яке здійснює НКК.

Навчально-курсний комбінат АТ «Хмельницькобленерго» також проводить професійно-технічне навчання робітників за такими спеціальностями: електромонтер з

експлуатації розподільчих мереж; електромонтер з обслуговування підстанцій; електромонтер з ремонту приладів обліку; електромонтер оперативно-виїзної бригади; стропальник; контролер; машиніст автовишки та автогідропідіймача.

Діяльність навчально-курсового комбінату АТ «Хмельницькобленерго» є ліцензованою, що підтверджено ліцензією № 458089 на надання освітніх послуг навчальними закладами, пов'язаними з одержанням професійної освіти на рівні кваліфікаційних вимог до професійно-технічного навчання, підвищення кваліфікації.

Навчально-курсовий комбінат АТ «Хмельницькобленерго» пропонує послуги з навчання керівників, посадових осіб та робітників підприємств різних галузей з питань охорони праці, а також професійно-технічне навчання робітників за такими спеціальностями:

- електромонтер з експлуатації розподільчих мереж;
- електромонтер з обслуговування підстанцій;
- електромонтер з ремонту приладів обліку;
- електромонтер оперативно-виїзної бригади;
- стропальник;
- контролер;
- машиніст автовишки та автогідропідіймача.

Діяльність навчально-курсового комбінату АТ «Хмельницькобленерго» є ліцензованою, що підтверджено ліцензією № 458089 на надання освітніх послуг навчальними закладами, пов'язаними з одержанням професійної освіти на рівні кваліфікаційних вимог до професійно-технічного навчання, підвищення кваліфікації.

Кваліфіковані викладачі навчально-курсового комбінату забезпечують ефективне викладення навчального матеріалу, професійний супровід та консультування після закінчення навчання, у випадку необхідності.

Розвинута матеріально-технічна база є запорукою отримання практичних навичок та досвіду, необхідного у професійній діяльності.

Як повідомляє відділ управління якістю, відповідність системи управління ПАТ «Хмельницькобленерго» вимогам міжнародних стандартів ISO 9001:2015, BS OHSAS 18001:2007, ISO 14001:2015 підтверджено.

До речі, міжнародні сертифікати надійшли до ПАТ «Хмельницькобленерго» у двох варіантах — в системах DQS та IQNet.

Нагадаємо, IQNet — це Міжнародна Мережа Сертифікації, створена відповідно до законодавства Швейцарії, зі штаб-квартирою в Берні (Швейцарія). Вона об'єднує 37 провідних органів з сертифікації країн Європи, Америки і Південно-Східної Азії. Однією з головних цілей IQNet є визнання і просування сертифікатів відповідності систем менеджменту, виданих членами IQNet у всьому світі.

Роботу з формування та розвитку кадрового резерву керівників здійснює відділ управління персоналом. Середній термін перебування в кадровому резерві становить 3-6 місяців.

Атестація персоналу на знання нормативних вимог щодо охорони праці здійснюється НКК після проведення відповідного навчання. Водночас, щорічне оцінювання працівників не формалізоване та не регламентовано внутрішніми документами.

Підсистема управління трудовими відносинами, що включає раціональну розстановку кадрів, управління зайнятістю персоналу є зоною відповідальності лінійного керівництва та здійснюється у відповідності до трудового законодавства та положень Колективного договору, який гарантує, що у випадку відсутності фронту робіт

для певної посади (професії), Адміністрація розглядатиме можливість переведення таких працівників за їх згодою на іншу посаду (професію) або покладання на них інших обов'язків для попередження звільнень чи простоїв. Всі можливі зміни в організації виробництва та праці, що можуть спричинити масові звільнення, будуть проводитись за умов попередніх (за 3 місяці) консультацій з Профспілкою.

Підсистема управління мотивацію праці представлена системами оплати праці та преміювання. Згідно до положень Колективного договору, в Товаристві запроваджено три системи оплати праці: тарифна; відрядна; грейдова. [7]

Основною системою оплати праці є тарифна система. Вона охоплює більшу частину персоналу. Діапазон тарифної сітки для основних робітників I–VI розрядів за середніми значеннями тарифних коефіцієнтів становить 1,2 : 2,28; та 1,25 : 2,7 за абсолютними значеннями, що свідчить про достатню (рекомендоване значення не менше 1 : 1,6) диференціацію рівнів оплати праці в залежності від рівня кваліфікації та наявності стимулів до його підвищення.

Згідно до положень Колективного договору, в Товаристві існує 10 видів регулярних та одна річна винагорода, які нараховуються:

- за підсумками роботи за місяць;
- за викриття безоблікового споживання електроенергії, прихованої потужності, перевищення граничних норм споживання;
- за сприяння погашенню заборгованості споживачів;
- за залучення додаткових коштів;
- за отримання державних нагород;
- за інноваційну діяльність;
- за ефективність роботи в умовах неповного штату;
- за високі досягнення у роботі, тощо. [7]

Колективним договором передбачені умови зниження премії чи депреміювання за встановлені факти порушення трудової дисципліни, несвоєчасне подання чи перекручування даних різних форм звітності, невиконання розпоряджень керівника, невжиття заходів, що виключають можливість аварій, відмов в роботі чи псування устаткування, нещасних випадків на роботі, неуспішне проходження атестації, непроходження медоглядів у встановленні терміни без поважних причин, порушення вимог нормативних актів з охорони праці, техніки безпеки, тощо.

Оплата праці членів Дирекції регулюється Положенням про винагороду членів Дирекції АТ «Хмельницькобленерго», затвердженого 24.06.2019 протоколом №29 засідання Наглядової ради, з метою більшого стимулювання досягнення прибутковості діяльності Товариства. З членами дирекції укладаються контракти, які передбачають [9]:

особливі умови міжпосадових співвідношень фіксованих окладів,

відшкодування із зарплати збитків завданих діяльністю (бездіяльністю) члена/членів Дирекції, в т.ч. Генерального директора, Товариству заподіяно негативні фінансові наслідки (матеріальні збитки) та/або нанесено шкоду його діловій репутації;

нарахування квартальних премій – поставлено в умови: 1) прибутковості діяльності Товариства, 2) відсутності заборгованості з виплати заробітної плати; 3) здійснення працівникам товариства мотиваційних виплат (премій, винагород) обов'язкового характеру згідно до Колективного договору; 4) достатності фонду оплати праці для виплати в майбутніх періодах мотиваційних виплат (премій, винагород) обов'язкового характеру; 5) відсутність випадків погіршення якості роботи Товариства, невиконання умов контрактів членами Дирекції, порушення трудової дисципліни членами Дирекції; 6) успішне затвердження та погодження річного фінансового плану.

нарахування річної премії має додаткові умови нарахування – 100-відсоткове виконання річного фінансового плану; виконання інвестиційної програми (програми розвитку виробництва, стратегічного плану розвитку) не менш ніж на 90%; виконання плану капітальних ремонтів менш ніж на 90%.

матеріальної винагороди за ефективне управління майном (Товариством) за рахунок частини чистого прибутку, що залишається в розпорядженні Товариства. [9]

Таким чином, система мотивації топ-менеджменту Товариства підвищує відповідальність керівництва за результати діяльності компанії та створює стимули для забезпечення прибуткового та одночасно сталого розвитку АТ «Хмельницькобленерго».

Підсистема управління соціальним розвитком передбачає надання працівникам Товариства для їх соціального захисту наступних додаткових соціальних пільг та гарантій, крім передбачених законодавством:

- забезпечення підготовки, перенавчання та підвищення кваліфікації на базі Товариства чи в інших визначених Адміністрацією навчальних закладах за рахунок роботодавця;

- надання працівникам для власних потреб транспортних засобів (автотранспортних послуг) не більше 2-х разів на рік з 50-відсотковою оплатою вартості таких послуг;

- надання матеріальної допомоги на поховання працівника або пенсіонера, останнім місцем роботи якого було Товариство, близьких родичів працівника (у розмірі витрат, але не більше встановленого в колективному договорі ліміту);

- надання подарунків для дітей працівників на Новорічні свята, працівникам – до Дня енергетика виходячи і фінансових можливостей Товариства;

- спеціальне медичне обстеження та обов'язкове страхування за рахунок Товариства персоналу з обслуговування енергетичних установок, який перебуває в зоні впливу радіаційного, теплового і електромагнітного випромінювання, інших шкідливих та небезпечних факторів.

Суттєвою перевагою соціального розвитку є наявність можливостей організації оздоровлення та відпочинку працівників на власному НЛК СП «Яблуневий сад» та дітей працівників в ДОЦ «Джерельце» повністю за рахунок Товариства або з частковим фінансуванням путівки.

Житлово-побутове та медичне обслуговування працівників включає також:

- можливість проживання в гуртожитку Товариства;

- можливість харчуватися в корпоративній їдальні за пільговими цінами, доставкою обідів на робочі місця за заявкою працівників;

- компенсацію витрат по найму житла для особливо цінним працівникам або запрошеним молодим спеціалістам профільних професій за наявності фінансових можливостей;

- можливість виховання дітей працівників в корпоративному ДНЗ «Сонечко»;

- можливість добровільного соціального страхування з компенсацією підприємством 50% вартості страхового полісу.

Для проведення культурно-масової, фізкультурної та оздоровчої роботи, роботи з дітьми, Адміністрація зобов'язалась відраховувати Профспілці кошти в розмірі не менше ніж 0,3% фонду оплати праці.

Інтегральні показники ефективності системи управління персоналом підприємства представлено у таблиці 1.

Таблиця 1 - Значення показників, що характеризують ефективність управління людськими ресурсами АТ «Хмельницькобленерго» за 2018-2020 рр. [10]

Показники забезпечення ефективності управління	2018	2019	2020
спискова чисельність працівників, чол.	3030	3090	3138
кількість прийнятих працівників, чол.	334	415	255
кількісна укомплектованість штату співробітників, %	89,4	92,2	93,7
середній тарифний розряд працівників	3	3	3
кількість працівників з вищою освітою в загальній чисельності працівників, чол.	1859	1905	1862
кількість працівників, що здали атестацію, по відношенню до загальної чисельності працівників, чол.	2	3	-
фонд основної заробітної плати, тис. грн	210130,3	274033,7	398025,7
фонд додаткової заробітної плати, тис. грн	124170,4	132025,6	180185,8
заохочувальні виплати та компенсації, тис. грн	31907,2	40384,5	33761,7
премії і винагороди, тис. грн	71049,7	71272,4	92765,9
надбавки і доплати до тарифних ставок і посадових окладів, тис. грн	19394,7	23786,7	33690,1
рівень професійних захворювань і травматизму, %	0,19	0,06	0,09
кількість працівників працюють в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, %	25,8	24,1	23,8
фонд робочого часу співробітників, чол-годину	5621684	5267915	5182668
витрати на автоматизацію виробничих процесів, тис. грн	1511	3414	2608
витрати на інформаційне забезпечення працівників, тис. грн	90	115	115
витрати на перенавчання і підвищення кваліфікації працівників, тис. грн	1470	2260	2500
витрати на освіту працівників в навчальних закладах тис. грн	0	15	65
кількість працівників, прийнятих на роботу без досвіду роботи, чол.	25	37	18
кількість звільнених працівників за власним бажанням, чол.	363	239	119
суми компенсаційних виплат при звільненні тис. грн	5735	3893	1914
кількість звільнених за скороченням штату, чол.	-	-	1

Як видно з даних, наведених в таблиці 1, продуктивність праці в динаміці не була стабільною – в 2019 році спостерігалась її його суттєве зниження, що пов'язано з реформуванням галузі та виділенням зі структури підприємства з постачання електричної енергії АТ «Хмельницькобленергозбут». Показник продуктивності персоналу в останній рік стрімко впав (майже на 60%), що потребує оптимізації витрат на персонал в майбутніх періодах.

На основі проведеного аналізу управління людськими ресурсами АТ «Хмельницькобленерго» можна визначити, що керівництву підприємства слід внести певні зміни у діяльність установи.

В «Хмельницькобленерго» розпочато проект з забезпечення відокремлення та незалежності діяльності з передачі енергії місцевими (локальними) електричними мережами та з постачання електричної енергії за регульованим тарифом.

В рамках реалізації даного проекту важливим аспектом є саме проведення тренінгу організаційних змін для персоналу Товариства. Варто зауважити, що принцип проведення тренінгів значно відрізняється від класичних семінарів та навчань. Можливість жвавого спілкування, активний обмін досвідом, виконання цікавих практичних завдань дають змогу персоналу відкрити нові якості, оволодіти тими здібностями, які раніше здавались не досяжні та звичайно вивчити нові теми, напрямки для удосконалення власної діяльності.

Особливу цікавість персоналу викликала тема емоційного інтелекту, тобто здатність людини до сприйняття, усвідомлення, корекції власного емоційного стану та емоційних станів інших людей. Відповідні поради лектора та практичне заняття щодо управління власними емоціями були надзвичайно важливими та допомогли створити атмосферу не вимушеності та відкритого спілкування під час тренінгу.

Питання лідерства, що були розглянуті під час тренінгу були актуальними та своєчасними. Звичайно, що в «Хмельницькобленерго» темою лідерства переймаються досить давно, в тому числі в рамках впровадження Європейської Моделі Ділової Досконалості та функціонування системи менеджменту Товариства. Але тренінг дав можливість систематизувати знання та поняття стосовно лідерства, особливо з точки зору того, що лідери – є агентами змін. Цікаві обговорення та дискусії відбулись під час тренінгу щодо логічних рівнів формування лідерства та лідерських стилів, способів поведінки. Інформація стосовно негативних характеристик керівника, класифікації персоналу за рівнем ставлення до поставлених задач допоможуть лідерам у правильній організації діяльності підпорядкованих підрозділів.

Ефективна комунікація із підлеглим персоналом, а саме питання міжособистісного спілкування, стратегії переконання персоналу, техніка «метафоричного впливу» є запорукою успішного досягнення поставлених цілей та реалізації бізнес-процесів. Отже, міжособистісне спілкування можна визначити як будь-яку вербальну чи невербальну поведінку, яка сприймається іншим учасником спілкування.

Щодо переконання персоналу, то важливими аспектами є довіра персоналу, логічна обґрунтованість та емоційні послання. В цілому, переконання залишає людям свободу дій, але тільки після того, як їм представлять аргументи на користь того чи іншого рішення. Питання свободи особистості, поваги до потреб оточуючих, відповідальності щодо взятих на себе зобов'язань, демонстрації особистої цілісності, чесності є пріоритетними при побудові довірливих відносин із персоналом.

Висновки. Проведення аналізу показників, що характеризують ефективність управління людськими ресурсами АТ «Хмельницькобленерго» у період 2018-2020 років показало, що продуктивність праці підприємства в динаміці не була стабільною – в 2019 році спостерігалась її його суттєве зниження, що пов'язано з реформуванням галузі та виділенням зі структури підприємства з постачання електричної енергії АТ «Хмельницькенергозбут». Показник продуктивності персоналу в 2020 році стрімко впав (майже на 60%), що потребує оптимізації витрат на персонал в майбутніх періодах.

Одним з способів покращення процесу управління людськими ресурсами АТ «Хмельницькенергозбут» можна вважати проведення тренінгів. Варто зауважити, що принцип проведення тренінгів значно відрізняється від класичних семінарів та навчань. Можливість жвавого спілкування, активний обмін досвідом, виконання цікавих практичних завдань дають змогу персоналу відкрити нові якості, оволодіти тими здібностями, які раніше здавались не досяжні та звичайно вивчити нові теми, напрямки для удосконалення власної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тищенко О.П., Корольок Т.О. Реформування моделі управління людськими ресурсами державної служби. *Університетські наукові записки*. 2017. № 1. С. 343-355
2. Безтелесна Л. І. Ротація як результат реалізації ефективного управління компетенцією людських ресурсів. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2018. №. 4 (84). С. 24-31.

3. Ліпич Л., Хілуха О., Кушнір М. Компетентності та управління людськими ресурсами. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2019. № 4. С. 55-61.

4. Горецька Т.О. Європейський досвід підвищення ефективності управління людськими ресурсами на державній службі в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук ... спец. 25.00.03. Київ, 2014. 20 с.

5. Брич В.Я., Нагара М.Б. Коучинг в системі управління людськими ресурсами: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 188 с.

6. Офіційний сайт АТ «Хмельницькобленерго». URL: <https://hoe.com.ua/>

7. Колективний договір АТ «Хмельницькобленерго», схвалений Конференцією трудового колективу 05 червня 2019 року та зареєстрований за №119 / 19 від 19.07.2019 року

8. Кодекс корпоративної етики ПАТ «Хмельницькобленерго». URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/kodeks/Kodeks%20корпоративної%20етики.pdf>

9. Положення про винагороду членів Дирекції АТ «Хмельницькобленерго», затвердженого 24.06.2019 протоколом №29 засідання Наглядової ради. URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2019/04/PolVynagorNR-0419E.pdf>

10. Регулярна (річна та квартальна) інформація. URL: <https://hoe.com.ua/page/reguljarna-informatsija>

REFERENCES

1. Tyshchenko O.P., Koroliuk T.O. (2017) Reformuvannia modeli upravlinnia liudskymy resursamy derzhavnoi sluzhby. Universytetski naukovi zapysky. № 1. S. 343-355

2. Beztelesna L.I. (2019) Rotatsiia yak rezultat realizatsii efektyvnoho upravlinnia kompetentsiieiu liudskykh resursiv. Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. №. 4 (84). S. 24-31.

3. Lipych L., Khilukha O., Kushnir M. (2019) Kompetentnosti ta upravlinnia liudskymy resursamy. Ekonomichni chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. 2019. S. 55-61.

4. Horetska T.O. (2014) Yevropeyskyi dosvid pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia liudskymy resursamy na derzhavni sluzhbi v Ukraini : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk ... spets. 25.00.03. Kyiv. 20 s.

5. Brych V.Ia., Nahara M.B. (2018). Kouchynh v systemi upravlinnia liudskymy resursamy: monohrafiia. Ternopil: TNEU. 188 s.

6. Ofitsiinyi sait AT «Khmelnyskoblenerno». URL: <https://hoe.com.ua/>

7. Kolektyvnyi dohovir AT «Khmelnyskoblenerno», skhvalenyi Konferentsiieiu trudovoho kolektyvu 05 chervnia 2019 roku ta zareiestrovanyi za №119 / 19 vid 19.07.2019 roku

8. Kodeks korporativnoi etyky PAT «Khmelnyskoblenerno». URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/kodeks/Kodeks%20korporativnoi%20etyky.pdf>

9. Polozhennia pro vynahorodu chleniv Dyrektzii AT «Khmelnyskoblenerno», zatverdzenoho 24.06.2019 protokolom №29 zasidannia Nahliadovoi rady. URL: <https://hoe.com.ua/Content/Uploads/2019/04/PolVynagorNR-0419E.pdf>

10. Rehuliarna (richna ta kvartalna) informatsiia. URL: <https://hoe.com.ua/page/reguljarna-informatsija>

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.10**УДК 330.55****JEL:H63; O11; O19****Соколовська О. М.**

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Центральноукраїнський національний технічний університет (м. Кропивницький)

<https://orcid.org/0000-0003-2368-4102>

olenahalahan@yahoo.com

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО БОРГУ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено динаміку та структуру зовнішнього державного боргу України за період 2009-2020 рр. Проаналізовано здатність України розраховуватися за зовнішніми зобов'язаннями на основі зіставлення темпів зростання ВВП та темпів зростання зовнішнього державного боргу. Вивчено динаміку та структуру платежів з погашення та обслуговування державного боргу України. На основі узагальнення динамічних та структурних характеристик зовнішнього державного боргу сформульовано гіпотезу про позитивний вплив зовнішніх запозичень на економіку України. Моделювання економічних процесів за допомогою лінійної регресії дозволило підтвердити позитивний вплив динаміки зовнішнього боргу на економічне зростання України упродовж 2009-2020 рр. За результатами регресійного аналізу виявлено міцний безпосередній зв'язок між обсягами ВВП у фактичних цінах та обсягами зовнішнього боргу. Встановлено, що збільшення обсягів зовнішнього державного боргу України обумовлює зростання обсягів ВВП на одного мешканця. Виявлено слабку обернену залежність індексу фізичного обсягу ВВП України від збільшення обсягів зовнішнього державного боргу.

Ключові слова: зовнішній державний борг, економічне зростання, регресійний аналіз

Рис. - 5, Табл. - 1, Літ. – 15

Sokolovska O.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of International
Economic Relations, Central Ukrainian National Technical University (Kropyvnytskyi)

<https://orcid.org/0000-0003-2368-4102>

olenahalahan@yahoo.com

THE IMPACT OF EXTERNAL DEBT ON UKRAINE'S ECONOMIC GROWTH

The article examines the dynamics and structure of Ukraine's external public debt for the period 2009-2020. Ukraine's ability to settle external liabilities based on a comparison of GDP growth rates and external public debt growth rates is analyzed. The dynamics and structure of payments for repayment and servicing of public debt of Ukraine are studied. Based on the generalization of dynamic and structural characteristics of external public debt, a hypothesis about the positive impact of external borrowing on the economy of Ukraine is formulated.

Modeling of economic processes using linear regression confirmed the positive impact of external debt dynamics on Ukraine's economic growth during 2009-2020. The results of regression analysis revealed a strong direct relationship between GDP in actual prices and external debt. It is established that the increase in Ukraine's external public debt causes an increase in GDP per capita. The weak inverse dependence of the index of the physical volume of Ukraine's GDP on the increase in the external public debt was revealed.

Key words: external public debt, economic growth, regression analysis

Fig. - 5, Table. - 1, Ref. – 15

Постановка проблеми. Міжнародний борг вважається глобальною проблемою і стосується значної кількості країн світу, у тому числі й України. Протягом багатьох років розмір і динаміка зовнішнього боргу нашої країни перебуває під впливом низки зовнішніх чинників, які обумовлені світовою фінансовою кризою та зниженням економічної активності в світі внаслідок пандемії COVID-19. Водночас, низка внутрішніх загроз, таких як недостатність інвестицій та дефіцит державного бюджету, стримує процеси трансформації економіки України. Зниження впливу цих загроз упродовж останніх 10 років залежить від зовнішнього фінансування нашої країни.

В такій ситуації актуалізуються проблеми, пов'язані з управлінням сектором державних фінансів в умовах надмірного бюджетного дефіциту і високого рівня зовнішнього боргу, які своєю чергою призводять до зниження довіри інвесторів та погіршення кредитного рейтингу держави. При цьому, зовнішній борг є важливою складовою фінансової системи України, оскільки виконує функції макроекономічного регулювання, збалансування державного бюджету та інструменту реалізації стратегій соціально-економічного розвитку, але може стати джерелом загроз для економічного розвитку у випадку нераціонального використання коштів та призвести до посилення зовнішнього впливу на формування внутрішньої політики держави. Перманентна фінансово-економічна криза в Україні та негативна динаміка обсягів промислового виробництва обумовлюють щорічне прийняття дефіцитного державного бюджету, що потребує залучення додаткових внутрішніх і зовнішніх ресурсів для його фінансування.

Вивчення структурно-динамічних характеристик заборгованості України є необхідною передумовою оцінки ступеня залежності економіки від зовнішніх чинників, зокрема боргової залежності від міжнародних кредиторів, що значною мірою впливає на можливості економічного розвитку нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку національної економіки, які виникають під впливом збільшення зовнішнього боргу, присвячені праці багатьох вітчизняних вчених. Серед основних загроз економічному розвитку країн Луцишин З. та Южаніна Н. виділяють труднощі в обслуговуванні зовнішнього боргу в країнах, що розвивається, погіршення соціально-економічної ситуації та різке сповільнення темпу економічного зростання, збільшення фінансового тягара [1].

Стащук О. та Боричевська І. проаналізували стан зовнішньої заборгованості України, визначили основні тенденції зміни його частки у валовому внутрішньому продукті та здійснили структурний аналіз зовнішнього державного боргу України у 2013 – 2019 роках за джерелами походження та термінами погашення [2].

Фурдичко Л. та Піхоцька О.М. дослідили основні тенденції формування та зростання державному боргу, проаналізували стан боргової політики України [3] та визначили причини зростання боргового навантаження і наслідки скорочення обсягів зовнішнього державного боргу для економіки України [4].

Баженова О. та Черниш Ю. проаналізували вплив зовнішньої заборгованості на економіку України на основі динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги, а також визначено вплив на основні макроекономічні показники таких економічних шоків, як шок реального попиту на гроші, технологічний шок, шок попиту на іноземні облігації, шок валютного курсу [5].

У наукових публікаціях зростання зовнішнього державного боргу розглядається переважно з позицій негативних наслідків для економіки України. Проте, недостатньо уваги приділяється оцінюванню впливу зовнішнього боргу на економічне зростання та економетричному підтвердженню такого взаємозв'язку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення впливу зовнішнього державного боргу на економічне зростання України. Відповідно до мети поставлені наступні завдання: аналіз динаміки та структури державного боргу України за період 2009-2020 рр.; вивчення динамічних та структурних характеристик зовнішнього державного боргу України за 2009-2020 рр. та платежів з його погашення; регресійне оцінювання впливу зовнішнього боргу на економічне зростання України у 2009-2020 рр.

Виклад основного матеріалу. Загальні обсяги державного боргу України упродовж 2009-2020 рр. характеризувалися зростаючою динамікою (рис. 1). Збільшення обсягів загального державного боргу у період 2009-2013 рр. відбувалося відносно повільними темпами і було обумовлене запровадженням та фінансуванням заходів для подолання наслідків фінансово-економічної кризи, яка вплинула й на Україну. Обсяги державного боргу збільшилися майже в 2 рази – з 316,9 млрд грн у 2009 р. до 584,1 млрд грн у 2013 р. При цьому найбільші щорічні темпи зростання за вказаний період спостерігалися саме у кризовому 2010 р. і становили 36,4%.

Найбільше за досліджуваний період збільшення загального боргу держави відбулося у 2014 р. (на 88% порівняно з 2013 р.), коли в Україні загострилася економічна криза внаслідок економічного спаду через анексію Криму та військової агресії Російської Федерації на сході нашої країни. За період 2013-2020 рр. загальний державний борг України збільшився у 4,3 рази, з 584,1 млрд грн до 2551,9 млрд грн.

У структурі загального державного боргу України переважає зовнішній борг. Хоча частка зовнішніх запозичень у загальних обсягах державного боргу зменшилася з 66,8% у 2009 р. до 59,5% у 2020 р., зовнішній борг становить основу формування державної заборгованості нашої країни.

Упродовж останніх 10 років Україна активно здійснює зовнішні запозичення. За даними Міністерства фінансів України, станом на вересень 2021 р. загальний зовнішній борг та гарантований державою борг становив 1413,4 млрд грн [6]. Необхідність вирішення проблем економічної кризи та подолання наслідків пандемії COVID-19 обумовила поглиблення співпраці з міжнародними фінансово-кредитними інституціями у 2020-2021 рр. з приводу подальшого кредитування України для забезпечення відновлення економіки.

Загалом за період 2009-2020 рр. обсяги зовнішнього боргу України збільшилися з 211,7 млрд грн до 1518,9 млрд грн (рис. 2). Після істотного зростання зовнішнього боргу у 2015-2018 рр. відбулося зменшення зовнішніх запозичень у 2019 р. Проте, погіршення внутрішньої економічної ситуації під впливом обмежувальних карантинних заходів у 2020 р. обумовило збільшення обсягів залучення зовнішніх коштів. Як видно з рис. 2, динаміка ВВП значною мірою залежить від динаміки зовнішнього боргу. Можемо припустити, що високі темпи зростання зовнішнього боргу у 2014 р. та 2015 р. (відповідно 203,9% та 170,5% до попереднього року) обумовили відносно високі темпи зростання ВВП у 2015 р. та 2016 р. – відповідно 126,3% та 120,4%.

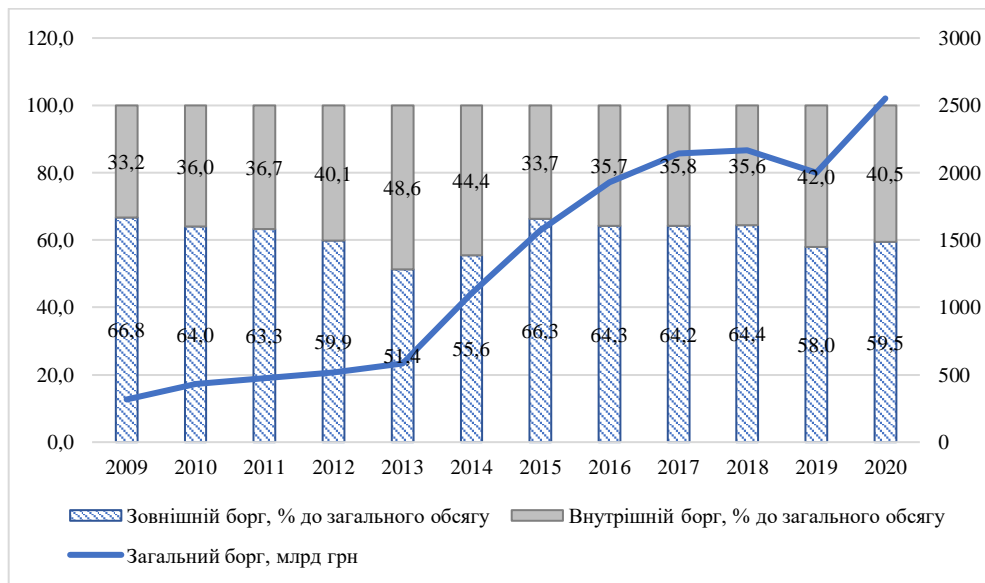

Рис. 1 - Динаміка та структура державного боргу України у 2009-2020 рр.

Джерело: розраховано і побудовано за [6]

При цьому звернемо увагу, що здатність держави розраховуватися за борговими зобов'язаннями забезпечується, якщо темпи зростання ВВП перевищують темпи зростання зовнішнього боргу. Саме така тенденція спостерігалася у 2017-2019 рр., коли темпи зростання ВВП становили 125,1%, 119,3% та 111,7% відповідно при темпах зростання зовнішнього боргу – 110,9%, 101,6% та 82,9%. Покращення ситуації в цей період обумовлене реалізацією активної боргової політики відповідно до завдань Стратегії управління державним боргом, що дозволило зменшити боргове навантаження (відношення державного боргу до ВВП становило 50,3% [8]).

Крім цього, у 2017 р. на виконання зазначеної Стратегії було проведено «активну операцію з управління державним боргом, яка знизил ризик рефінансування державного боргу наступних двох років та створила можливості для майбутніх правочинів з метою подальшого вирівнювання графіка погашення державного зовнішнього боргу України, а також сприяла стимулюванню попиту інвесторів на облігації зовнішньої державної позики (ОЗДП)» [8]. Це дозволило знову розпочати емісію ОЗДП після перерви 2015-2017 рр., пов'язаної з реструктуризацією державного боргу. У вересні 2017 р. було випущено ОЗДП на суму 3,0 млрд дол. США, у 2018 р. – дві емісії на загальну суму 2,35 млрд дол. США, у 2019 р. – на 1 млрд дол. США, у 2020 р. – 3,85 млрд дол. США [9].

Проте у 2020 р. темпи економічного зростання були загрозливо низькими (105,5% порівняно з 2019 р.) при істотному збільшенні обсягу зовнішнього боргу (на 31% порівняно з 2019 р.). Це стало наслідком загострення кризи в Україні, спричиненої обмеженням економічної активності в рамках заходів боротьби з поширенням пандемії. Зниження макроекономічних показників та збільшення дефіциту державного бюджету призвело до зростання зовнішніх запозичень.

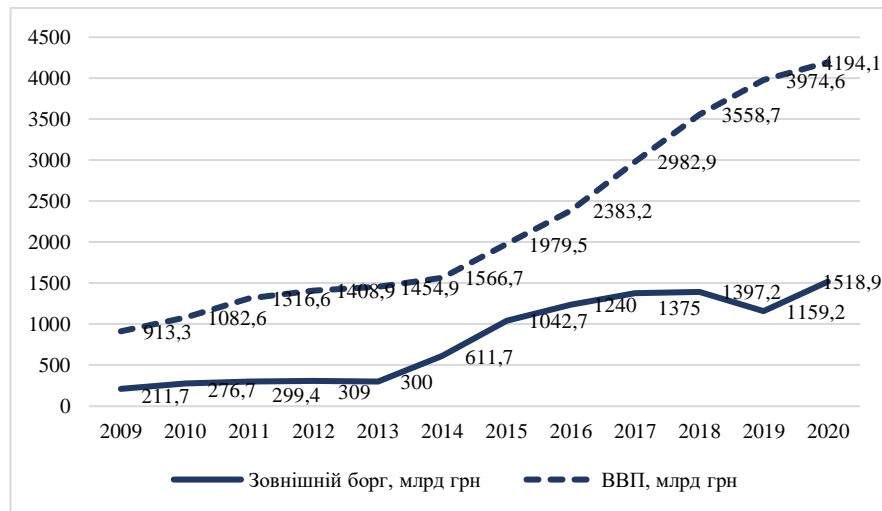

Рис. 2 - Динаміка зовнішнього боргу та ВВП України у 2009-2020 рр.

Джерело: розраховано і побудовано за [6; 7]

У загальній сумі зовнішнього боргу України найбільшу частку становить заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку – 59% (23,62 млрд дол. США), удвічі меншою є заборгованість перед міжнародними фінансовими організаціями - 30% або 12,18 млрд дол. США (рис. 3).

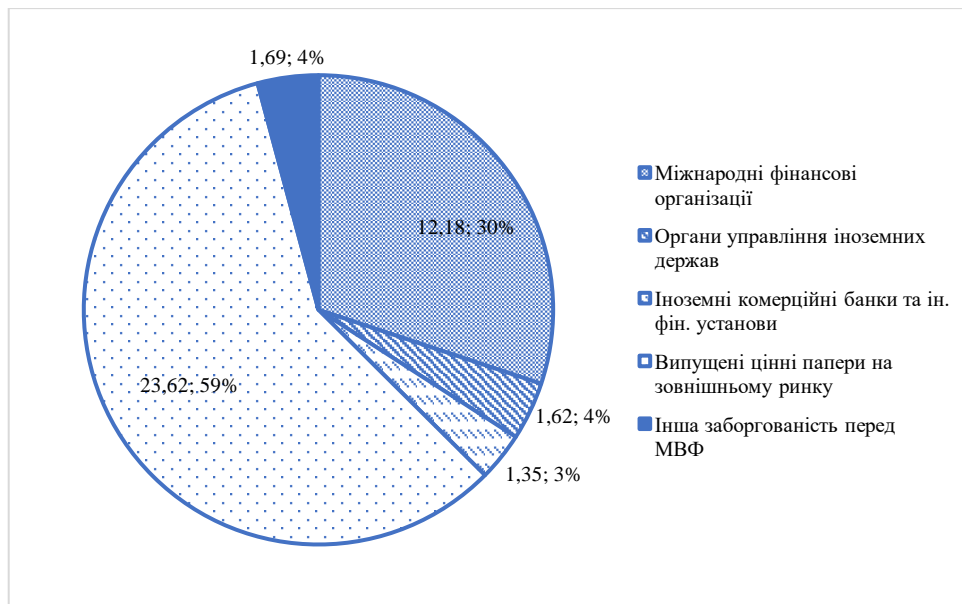

Рис. 3 - Структура зовнішнього державного боргу України у 2020 р., млрд дол. США

Джерело: побудовано за [10]

Серед міжнародних фінансових організацій (МФО) найбільшими кредиторами України станом на лютий 2020 р. були: Міжнародний банк реконструкції та розвитку – 4,86 млрд дол. США, Європейське Співтовариство – 3,63 млрд дол. США, Міжнародний валютний фонд – 2,41 млрд дол. США [9]. Найбільшим був розмір офіційних позик Україні від урядів таких держав: Російська Федерація (0,61 млрд дол. США), Японія (0,56 млрд дол. США), Німеччина (0,27 млрд дол. США), Канада (0,15 млрд дол. США) [9].

У структурі зовнішньої заборгованості України найбільшу частку складають довгострокові зобов'язання (83,9%), що є продовженням стійкої тенденції попередніх років (рис. 4). Переважання довгострокових запозичень є менш обтяжливим для економіки України, оскільки, на думку фахівців, не створює додаткового навантаження із погашення боргу у короткострокових періодах [2].

Серед іноземних комерційних банків та фінансових установ Україна найбільше заборгувала Central Storage Safety Project Trust (США) – 150 млн дол., Deutsche Bank AG London (Німеччина) – 30 млн дол., UniCredit Bank Austria AG (Австрія) – 10 млн дол., Державному банку розвитку КНР – 20 млн дол., Експортно-імпортному банку КНР – 1,13 млрд дол., Експортно-імпортному банку Кореї – 30 млн дол. [10].

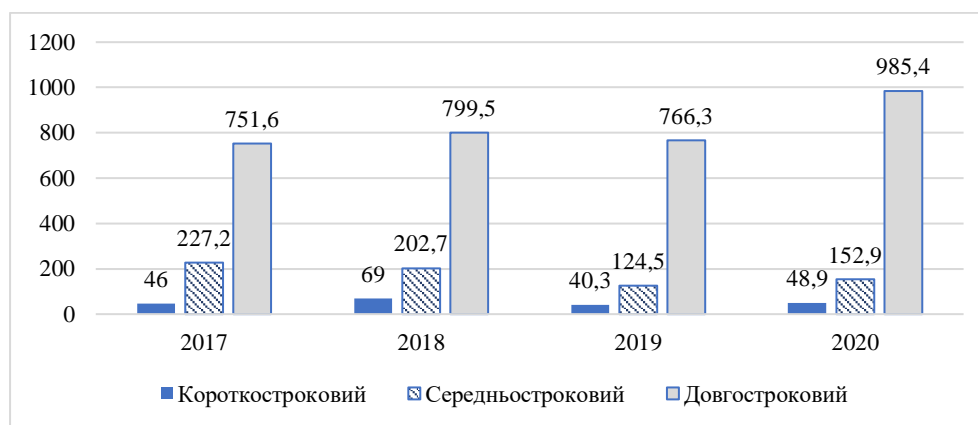

Рис. 4 - Структура зовнішнього боргу України за термінами погашення позик у 2017-2020 рр., млрд грн.

Джерело: [11]

У 2018-2021 рр. платежі на погашення та обслуговування внутрішнього боргу України у кілька разів перевищують суму платежів за зовнішнім державним боргом (рис. 5). Станом на листопад 2021 р. платежі на погашення та обслуговування зовнішнього боргу становили 25,1% усіх видатків, пов'язаних із заборгованістю України. За прогнозними даними, у 2022 р. платежі за зовнішнім боргом України становитимуть 125,8 млрд грн, що у 2,6 раза менше платежів за внутрішнім державним боргом (330,6 млрд грн) [12]. У 2023 р. згідно прогнозу Міністерства фінансів України, сумарні видатки на погашення та обслуговування зовнішнього боргу плануються приблизно на рівні 156,9 млрд грн, а внутрішнього боргу дещо більше – 188,2 млрд грн [Там же].

Таким чином, загальні виплати за державним боргом України у 2021 р. склали 593,9 млрд грн, що на 33,16 млрд грн менше, ніж планувалося виплатити згідно Закону України «Про державний бюджет України на 2021 рік» [13], що насамперед обумовлено подорожчанням національної грошової одиниці. Відповідно була меншою й сума платежів за внутрішнім державним боргом - на 23,9 млрд грн та зовнішнім державним боргом – на 9,2 млрд грн.

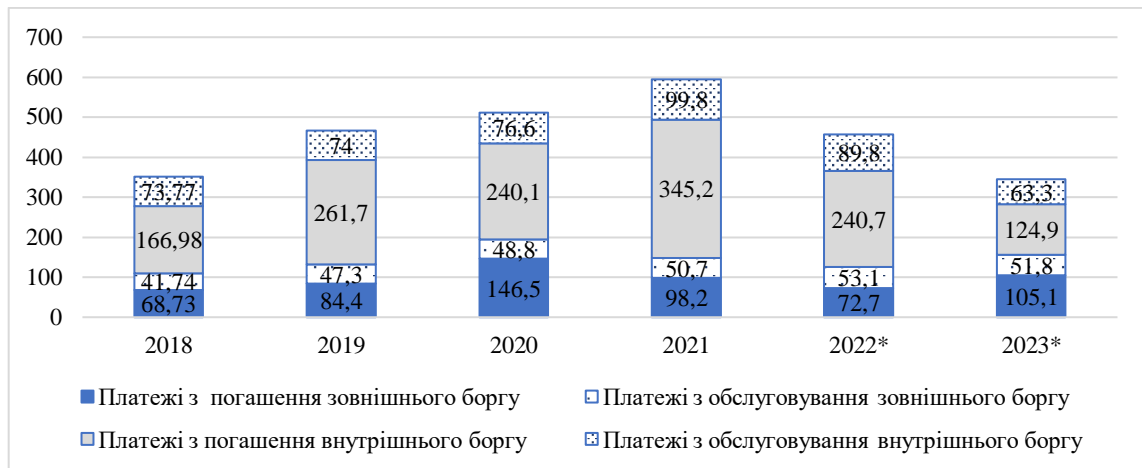

Рис. 5 - Структура платежів з погашення та обслуговування державного боргу України у 2018-2021 рр. та прогнозовані дані на 2022-2023 рр., млрд грн
Джерело: розраховано і побудовано за [12]

У загальній структурі платежів за обслуговування зовнішнього боргу у 2021 р. переважали виплати за комерційними позиками (87,1 % або 44,18 млрд грн), а платежі за обслуговування позик, наданих МФО, становили 10,8% (5,5 млрд грн) [14]. У загальній сумі погашення зовнішнього боргу України найбільшою була частка виплат за комерційними позиками – 70,2% або 68,95 млрд грн, а виплати за позиками від МФО складала 27,86% (27,35 млрд грн) [Там же]. Пік платежів за обслуговування та погашення зовнішнього боргу спостерігався у першому та третьому кварталах 2021 р. За даними Міністерства фінансів України, найбільші платежі за державним зовнішнім боргом припадають: за ОЗДП – на вересень 2021 року у сумі 1970 млн дол. США, за кредитами МВФ – на березень та вересень 2021 року у загальній сумі близько 160 млн ХДР (або 100 млн дол. США) [13].

Використовуючи статистичні дані про обсяги зовнішнього державного боргу, обсяги ВВП у фактичних цінах, обсяги ВВП у розрахунку на одну особу, індекс фізичного обсягу ВВП (% до 2016 р.) за період 2009-2020 рр. проведемо регресійний аналіз залежності економічного зростання України від зміни обсягів зовнішньої заборгованості. За результатами лінійної регресії виявлено істотну позитивну залежність між обсягами ВВП у фактичних цінах та зміною зовнішнього боргу (табл. 1), про що свідчить високе значення коефіцієнта кореляції ($R=0,928$), а коефіцієнт детермінації підтверджує щільність цього зв'язку ($R^2=0,862$). Розрахункове значення критерія Фішера перевищує табличне ($F(1,10)=62,883$) і свідчить про наявність міцного зв'язку між залежною та незалежною змінними.

Отже, збільшення обсягу зовнішнього боргу на 1% забезпечує зростання ВВП у фактичних цінах приблизно на 0,63% за інших рівних умов. Позитивний вплив зовнішнього боргу на ВВП можемо пояснити тим, що залучення відносно недорогих зовнішніх кредитів (порівняно з вартістю внутрішніх запозичень) для фінансування дефіциту державного бюджету дозволяє запобігти збільшенню податкового навантаження, що може розглядатися як альтернатива зовнішнім запозиченням. Крім цього, як зазначають Кириленко О. Стащук О., в умовах зростання дефіциту та загострення економічної кризи зовнішні запозичення на пільгових умовах дають можливість державі уникнути ризику дефолту, а також уникнути секвестру бюджету в розрізі видатків на соціальну сферу [15].

Таблиця 1- Результати регресійного оцінювання впливу зовнішнього боргу на економічне зростання України у 2009-2020 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна		
	ВВП	ВВП на одну особу	Індекс фізичного обсягу ВВП
Кількість спостережень	12	12	12
Постійна величина	3,545*** (0,513)	6,553*** (0,527)	5,024*** (0,101)
Зовнішній борг	0,626*** (0,078)	0,648*** (0,081)	-0,053** (0,015)
R	0,928	0,929	0,735
R ²	0,862	0,864	0,541
F-критерій	F(1,10)=62,883	F(1,10)=63,796	F(1,10)=11,807

* - рівень статистичної помилки 10%;

** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором за [6; 7]

Як видно з таблиці 1, важливим результатом регресійного аналізу, який підтверджує описаний вище взаємозв'язок між залежною та незалежною змінними, є виявлена пряма залежність обсягів ВВП на одну особу від зміни обсягів зовнішнього державного боргу за досліджуваний період. За нашими розрахунками з високою ймовірністю ($R^2=0,864$) можемо стверджувати, що при збільшенні обсягу зовнішнього боргу на 1% відбувається зростання ВВП у розрахунку на одну особу приблизно на 0,65% за інших рівних умов. Розрахункове значення критерія Фішера перевищує табличне ($F(1,10)=63,796$) і підтверджує міцність зв'язку між залежною та незалежною змінними. Водночас, в результаті дослідження виявлена дещо слабша обернена залежність ($R=0,735$) між індексом фізичного обсягу ВВП (% до 2016 р.) та зміною зовнішнього державного боргу України. Розрахункове значення критерія Фішера незначно перевищує табличне ($F(1,10)=11,807$) і свідчить про наявність слабого зв'язку між залежною та незалежною змінними. Коефіцієнт детермінації ($R^2=0,541$) показує, що 54% варіації індексу фізичного обсягу ВВП України упродовж 2009-2020 рр. пояснюється зміною обсягу зовнішнього державного боргу: збільшення незалежної змінної на 1% обумовлює зменшення залежної змінної на 0,053% за інших рівних умов. Такий результат можемо пояснити такими негативними наслідками зростання боргового навантаження, як необхідність погашення зовнішнього боргу та виплата платежів за його обслуговування, що впливає на економічне зростання України з певним часовим лагом.

Висновки. У структурі державного боргу України переважає зовнішній борг, а за період 2009-2020 рр. відбулося збільшення обсягів зовнішніх запозичень більше ніж у 7 разів. У структурі зовнішнього державного боргу найбільшу частку (близько 60%) становлять запозичення, що здійснюються через розміщення цінних паперів на зовнішньому ринку. Кошти міжнародних фінансових організацій, що переважно спрямовуються на покриття дефіциту державного бюджету, становлять 30% від загального обсягу зовнішнього боргу. Позитивною характеристикою структури зовнішнього боргу України є істотне переважання довгострокових кредитів над короткостроковими, що дозволяє уникнути додаткового боргового навантаження у короткостроковому періоді. Попри істотне збільшення обсягів зовнішнього боргу України, що загалом вважається негативною тенденцією через посилення зовнішньої залежності країни та необхідність додаткових витрат з державного бюджету на обслуговування боргу, в результаті проведеного дослідження виявлено позитивний

вплив збільшення зовнішньої заборгованості на економічне зростання України упродовж 2009-2020 рр. Моделювання, здійснене за допомогою лінійної регресії, підтверджує наявність істотної безпосередньої залежності показників, що характеризують економічне зростання (обсяг ВВП у фактичних цінах; обсяг ВВП на одного мешканця), від збільшення обсягів зовнішнього боргу України. Водночас, виявлено слабку обернену залежність індексу фізичного обсягу ВВП України від збільшення обсягів зовнішнього державного боргу. Отже, залучення зовнішніх запозичень має неоднозначний вплив на економічне зростання України. У зв'язку з цим серед напрямів подальших досліджень важливим є удосконалення заходів з управління зовнішнім державним боргом та формування оптимальної його структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Луцишин З.О., Южаніна Н.П. Економічні ефекти зовнішньої заборгованості для національних економік. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 6 (128). С. 163-168.
2. Стащук О.В., Боричевська І.Г. Зовнішній державний борг України: сучасні тенденції та особливості обслуговування. Ефективна економіка. 2021. №2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/13.pdf.
3. Фурдичко Л.Є., Піхоцька О.М. Причини зростання державного боргу, його управління і обслуговування, оптимізація боргової політики України. Економіка та держава. 2018. №11. С. 45-49.
4. Фурдичко Л.Є., Піхоцька О.М. Стан зовнішнього державного боргу в економічних реаліях України: його аналіз, причини і наслідки. Економіка та держава. 2019. №11. С. 25-29.
5. Баженова О.В., Черниш Ю.М. Зовнішня державна заборгованість: ризики для економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 5. С.26-33.
6. Державний та гарантований державою борг України з 2009 по 2020 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov>.
7. Валовий внутрішній продукт України (1990-2020). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/arh_vvp_rik_90-18u.htm.
8. Стратегія та програма управління державним боргом. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/osnovna-informacija>.
9. Боргова статистика: ОЗДП. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/borgova-politika>.
10. Кому та скільки заборгувала Україна: динаміка зовнішнього й гарантованого державою боргів. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/23/infografika/finansy/komu-ta-skilky-zaborhuvala-ukrayina-dynamika-zovnishnoho-harantovanoho-derzhavoyu-borhiv?gclid>.
11. Державний борг та гарантований державою борг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg-osn-inf>.
12. Платежі з погашення та обслуговування державного боргу у 2018-2045 роках (млрд грн). URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi>.
13. Програма управління державним боргом на 2021 рік. Наказ Міністерства фінансів України 29 січня 2021 року № 47. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files>.
14. Прогнозні платежі за державним боргом у 2021-2046 роках за діючими угодами станом на 01.11.2021. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi>.
15. Кириленко О., Стащук О. Оцінювання макроекономічних чинників формування фінансової безпеки України. Світ фінансів. 2017. Вип. 2 (51). С. 1-16.

REFERENCES

1. Lutsyshyn Z., Yuzhanina N. (2017). Economic effects of external debt on national economies. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Vol. 6 (128). P. 163-168.
2. Stashchuk, O. and Borychevska, I. (2021). External public debt of Ukraine: current trends and features of service. *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8679>. doi: 10.32702/2307-2105-2021.2.11.
3. Furdychko, L., Pihotska, O. (2018). Causes of development of the public debt, its management and service, optimization of Ukraine's foreign policy. *Economy and state*. Vol. 11. 45-49. doi:10.32702/2306-6806.2018.11.45.
4. Furdychko, L. Pikhotska, O. (2019). The state of external public debt in the economic realities of Ukraine: its analysis, causes and consequences. *Ekonomika ta derzhava*. Vol. 11, 25-29. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.11.25
5. Bazhenova, O., Chernysh, Y. (2017). External public debt: risks for Ukraine's economy. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*. Vol. 5. 26-33.
6. Derzhavnyi ta harantovanyi derzhavoiu borh Ukrainy 2009-2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov>.
7. Valovyi vnutrishnii produkt Ukrainy (1990-2020). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/arh_vvp_rik_90-18u.htm.
8. Stratehiia ta prohrama upravlinnia derzhavnyi borhom. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/osnovna-informacija>.
9. Borhova statystyka: OZDP. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/borgova-politika>.
10. Komu ta skilky zaborhuvala Ukraina: dynamika zovnishnoho y harantovanoho derzhavoiu borhiv. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/23/infografika/finansy/komu-ta-skilky-zaborhuvala-ukrayina-dynamika-zovnishnoho-harantovanoho-derzhavoyu-borhiv?gelid>.
11. Derzhavnyi borh ta harantovanyi derzhavoiu borh. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg-osn-inf>.
12. Platezhi z pohashennia ta obsluhovuvannia derzhavnogo borhu u 2018-2045 rokakh (mlrd hrn). URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi>.
13. Prohrama upravlinnia derzhavnym borhom na 2021 rik. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy. 29.01.2021. № 47. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files>.
14. Prohnozni platezhi za derzhavnym borhom u 2021-2046 rokakh za diiuchymy uhodamy stanom na 01.11.2021. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi>.
15. Kyrylenko, O., Staschuk, O. (2017). Assessment of macroeconomic factors in the formation of financial security of Ukraine. *Svit finansiv*. Vol. 2 (51). 1-16.

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.11**УДК: 339.542****JEL: F01, F10, F13, F43, O 52****Ружинський О.В.,**

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Донецький національний університет імені Василя Стуса
0000-0001-5787-8103

o.ruzhynskas@donnu.edu.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В роботі проведено аналіз сучасного стану зовнішньої торгівлі Європейського Союзу, визначено, що для ЄС зовнішня торгівля є одним із найпотужніших інструментів розвитку. Вона виступає драйвером економічного процвітання та конкурентоспроможності Європи, активізує внутрішній ринок та підкреслює силу зовнішньої політики. Але у відповідь на нові внутрішні та зовнішні виклики і в контексті нової моделі сталого розвитку, яку визначено Європейською зеленою угодою та Європейською цифровою стратегією, ЄС потребує трансформації стратегії торговельної політики. Надано аналіз динаміки та географічної структури зовнішньої торгівлі ЄС, визначено основні тренди її подальшого розвитку. З метою забезпечення конкурентоспроможного Європейського Союзу в контексті сучасних цифрових та зелених трансформацій, в умовах постпандемічного відновлення економіки, ЄС потребує використання всіх торговельних інструментів для підтримки інтересів та політичних цілей ЄС. Це вимагає використання сильних сторін під час взаємодії з партнерами. Забезпечити це можливо шляхом впровадження такої нової парадигми європейської зовнішньоторговельної політики як відкрита стратегічна автономія, яка поєднує здатність країни діяти автономно, покладатися на власні ресурси у ключових стратегічних сферах та співпрацювати з партнерами, коли це необхідно у тих обсягах, які не ставлять країну у критичну залежність від партнерів.

Ключові слова: зовнішньоторговельна політика, Європейський Союз, цифрова трансформація, відновлення, конкуренція, економічне зростання.

Рис. - 2, Літ. - 16

Ruzhynskas O.

Postgraduate student, International Economic Relations' Department
Donetsk National University named after Vasil' Stus
0000-0001-5787-8103, o.ruzhynskas@donnu.edu.ua

TRANSFORMATION OF THE EU FOREIGN TRADE POLICY IN MODERN CONDITIONS

The paper analyzes the current state of the European Union's foreign trade. It is determined that for the EU foreign trade is one of the most powerful development tools. It is the driver of Europe's economic prosperity and competitiveness, it activates the domestic

market and underlines the strength of foreign policy. But in response to new internal and external challenges and in the context of the new sustainable development model defined by the European Green Deal and the European Digital Strategy, the EU needs to transform its trade policy strategy. An analysis of the dynamics and geographical structure of the EU foreign trade is presented, the main trends of further development are identified. In order to ensure a competitive European Union in the context of modern digital and green transformations, in the context of a post-pandemic economic recovery, the EU needs to use all trade tools to support the interests and political goals of the EU. This requires using strengths when interacting with partners. This can be achieved through the introduction of such a new paradigm of European foreign trade policy as open strategic autonomy. It combines the country's ability to act autonomously, rely on its own resources in key strategic areas and cooperate with partners when necessary and in volumes that do not make the country critically depending from partners.

Key words: foreign trade policy, European Union, digital transformation, recovery, competition, economic growth.

Fig. - 2, Ref. - 16

Активізація міжнародної конкуренції та поглиблення міжнародного поділу праці зумовлюють необхідність ефективного залучення національних економік у глобальні торговельні потоки. В зазначених умовах традиційна парадигма зовнішньоторговельної політики держави, що зазвичай охоплює лише стандартний інструментарій регулювання експортних та імпорتنих операцій, не відповідає геополітичним вимогам країн. Особливо актуальним це питання є для розвинених країн світу, оскільки конкуренція за лідерські позиції на світовій арені висока. Додатково вимагають змін зовнішньоторговельної політики цифрові трансформації та перехід до сталого розвитку.

Постановка проблеми. Для Європейського Союзу, зовнішня торгівля є одним із найпотужніших інструментів розвитку. Вона виступає драйвером економічного процвітання та конкурентоспроможності Європи, активізує внутрішній ринок та підкреслює силу зовнішньої політики. Завдяки відкритості європейського торговельного режиму, ЄС є найбільшим у світі торговцем сільськогосподарськими та промисловими товарами та послугами, займає перше місце за експортом та імпортом міжнародних інвестицій. Завдяки узгодженій зовнішньоторговельній політиці країн-учасниць, ЄС виступає єдиним гравцем на світовій арені, що також додає ваги в глобальному економічному просторі. Глобальні трансформації економічного простору характеризуються значною глибиною та швидкістю. Для того, щоб відповідати цим сучасним викликами, зовнішньоторговельна політика країни має бути гнучкою та актуальною та підтримувати геополітичні інтереси країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню національних особливостей зовнішньоторговельної політики країн, її принципів функціонування і завдань присвячені роботи провідних вітчизняних економістів, зокрема В. Андрійчука [1], А. Мазаракі [2], О. Мелих [3], Т. Осташко [4], О. Шниркова [5] та ін. Безпосередньо питаннями трансформації напрямів та заходів зовнішньоторговельної політики Європейського Союзу у сучасних умовах присвячено праці таких зарубіжних вчених як М. Акгул (M. Akguc) [6], Дж Гютон та К. Мартін (Dzh.Hyuton, K. Martin) [7], Г. Греві (G. Grevi) [8], С. Енгхель (S. Anghel) [9] та інших, переважно, європейських вчених.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення напрямів трансформації зовнішньоторговельної політики ЄС в сучасних умовах. Об'єктом дослідження є процес трансформації зовнішньоторговельної політики ЄС. Предметом

дослідження є драйвери формування зовнішньоторговельної політики ЄС в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У відповідь на нові внутрішні та зовнішні виклики і в контексті нової моделі сталого розвитку, яку визначено Європейською зеленою угодою та Європейською цифровою стратегією, ЄС потребує нової стратегії торговельної політики. Вона має сприяти досягненню цілей внутрішньої та зовнішньої політики в контексті зобов'язань щодо повної реалізації Цілей сталого розвитку ООН. Нова торгова політика має відігравати роль у відновленні після пандемії COVID-19, а також у зелених та цифрових трансформаціях економіки та у напрямку побудови більш стійкої та конкурентоспроможної Європи у світі.

Розробка відповідної торговельної політики для Європейського Союзу означає брати до уваги останні політичні, економічні, технологічні, екологічні та соціальні зрушення та глобальні тенденції, що впливають із них [10].

Базовими принципами функціонування ЄС є внутрішня та зовнішня відкритість. З одного боку, це об'єднання – найбільший експортер та імпортер товарів і послуг у всьому світі. Якщо порівнювати найбільші економіки світу, у ЄС на торгівлю припадає більша частка ВВП. За підсумками 2019 р., експорт ЄС забезпечував 35 млн. робочих місць у ЄС, у порівнянні з 20 млн. у 2000 р. [11] Економіка ЄС в рівній мірі залежить від імпорту, забезпечуючи доступ до важливої сировини та інших ресурсів. 60% імпорту ЄС фактично використовується для виробництва товарів ЄС, а збільшена відкритість ЄС для імпорту з 1995 р. збільшила його дохід приблизно на 550 млрд. євро і відповідно збільшується частка зовнішньої торгівлі у ВВП Європейського Союзу (рис. 1) [12].

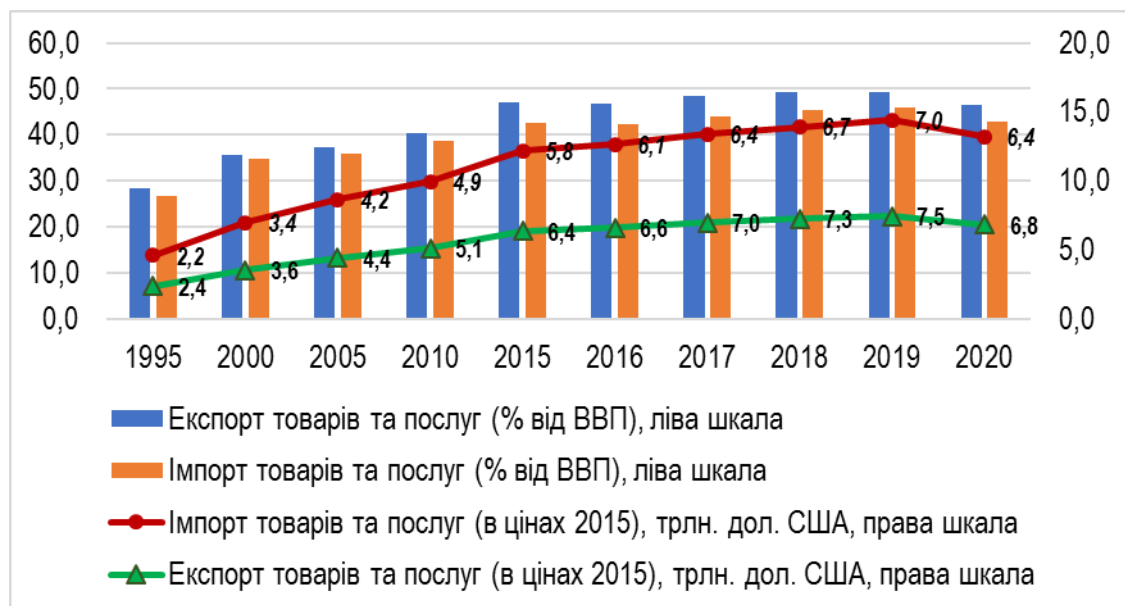

Рисунок 1 – Динаміка зовнішньої торгівлі ЄС та її частка від ВВП, трлн. дол. США та %, 1995-2020 рр.

Джерело: Світовий банк

ЄС також є основним місцем призначення для експорту з країн з низьким рівнем доходів, зокрема з Африки, і з країн-сусідів ЄС, що сприяє розвитку та економічному зростанню в усьому світі. Очікується, що, як і після останньої економічної та фінансової кризи, після економічного спаду COVID-19, торгівля матиме вирішальне значення для стійкого відновлення економіки ЄС.

ЄС веде зовнішньоторговельну політику в умовах нового багатопольного глобального порядку, що відзначається зростанням напруженості між основними гравцями. З одного боку, ЄС має заохочувати підходи до зниження напруженості та шукати рішення для співпраці в нових умовах, з іншого – має забезпечити себе інструментами, щоб у разі потреби діяти в більш ворожому міжнародному середовищі.

Трансатлантичні відносини є найбільшим економічно значущим партнерством у світі, яке базується на спільних інтересах і цінностях [13]. Нова адміністрація США відкриває можливості співпраці над реформуванням СОТ, у тому числі шляхом посилення спроможності подолати викривлення конкуренції та зробити внесок у глобальний сталий розвиток. Це також відкриває нові перспективи для тісної співпраці щодо зеленої та цифрової трансформації обох економік. Тому ЄС надаватиме пріоритет зміцненню свого партнерства зі США.

Торговельні та інвестиційні відносини ЄС з Китаєм є важливими для обох країн [14]. Зовнішньоторговельна політика ЄС базується на поєднанні активної взаємодії як у двосторонніх відносинах, так і в контексті багатосторонніх домовленостей. Проте, ЄС також паралельно розвиває та впроваджує інструменти, необхідні для захисту основних європейських цінностей. Розбудова економічних відносин з Китаєм є пріоритетом торговельної політики ЄС. Для забезпечення цього, Китай бере на себе додаткові зобов'язання в міжнародній торгівлі. З боку ЄС для відновлення балансу двосторонніх торговельних відносин, ведеться робота по нівелюванню негативних побічних ефектів, спричинених державно-капіталістичною економічною системою Китаю. Частиною цих зусиль є нещодавнє політичне завершення переговорів щодо Всеосяжної угоди про інвестиції (Comprehensive Agreement on Investment). Подальша робота з ратифікації вимагатиме чіткої співпраці обох сторін з питань ефективної реалізації угоди, розширення доступу до ринку, зобов'язань щодо рівних умов та сталого розвитку.

З ширшої стратегічної точки зору, для ЄС важливо зміцнювати відносини з країнами в Європі та навколо неї, а також поглибити взаємодію з африканським континентом і африканськими державами. Між двома континентами існують численні культурні, економічні та політичні зв'язки. Стабільність і процвітання в Африці мають вирішальне значення для стабільності та процвітання ЄС, і їх потрібно підтримувати більш тісною економічною інтеграцією двох континентів, що стимулює зелена і цифрова трансформація.

Сучасний стан зовнішньої торгівлі Європейського Союзу характеризується стабільною динамікою по основним партнерам (рис.2). Активно збільшується частка Китаю: в імпорті з 15,4% у 2011 р. до 22,4% у 2020 р., в експорті з 7,8% до 10,5% відповідно. Таким чином, за підсумками 2020 р. за імпортом КНР став найбільшим партнером ЄС, у той час США залишаються найбільшим партнером по експорту. Частка США у зовнішній торгівлі ЄС: імпорт зріс з 9,3% у 2011 р. до 11,8% у 2020 р, експорт зріс з 13,7% до 18,3% відповідно. Наочним є зменшення частки Російської Федерації: в імпорті ЄС з 11,6% у 2011 р. до 5,5% у 2020 р., у експорті: з 6,4% до 4,1% відповідно. Частка Африканських країн та європейських країн-не членів ЄС залишається стабільною.

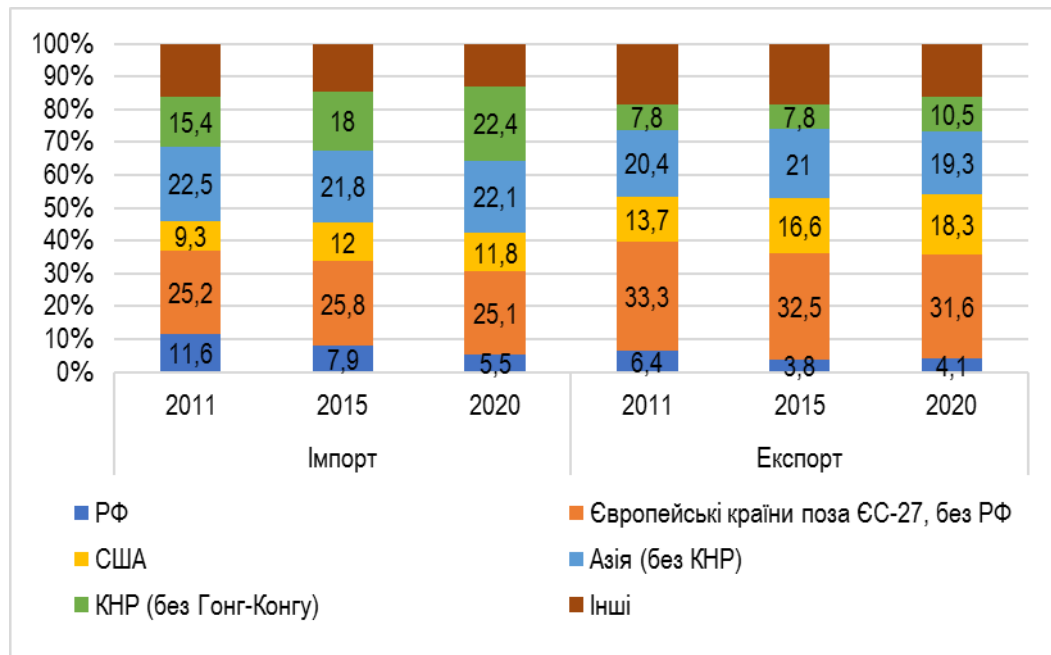

Рисунок 2 – Структура зовнішньої торгівлі ЄС-27, у % за партнером, 2011-2020 рр.

Джерело: Розраховано автором на основі даних Євростату

Щоб допомогти реалізувати свої геополітичні амбіції в глобальному масштабі, ЄС потрібно диверсифікувати свої відносини та будувати союзи з односторонніми, в тому числі через широкую мережу торговельних угод. Ця мережа є важливою для кожної поточної та майбутньої угоди, яка закріплює відносини з партнерами. Угоди ЄС про вільну торгівлю (ФТА) є платформою для посиленого співробітництва, яке переслідує наші цінності та інтереси. Вони є основою для взаємодії з важливими ринками та країнами по всьому світу, зокрема в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, Латинській Америці та Карибському басейні.

Окремим питанням для Європейського Союзу, як і для всього світу, стоїть проблема цифрової трансформації, яка, безумовно, впливає не лише на соціальні і технологічні процеси, але й змінює структуру виробництва і торгівлі. Торговельна політика ЄС має сприяти створенню середовища, в якому постачальники послуг ЄС можуть впроваджувати інновації та розвиватися.

У цифровій сфері активізується та зростає інтенсивна глобальна конкуренція, яка невдовзі змінить глобальні економічні відносини. ЄС може досягти успіху у своїй цифровій трансформації лише в тому випадку, якщо він побудує свою політику цифрового розвитку з орієнтацією на зовнішній ринок, враховуючи глобальне середовище, яке стає все більш конкурентним та іноді кидає виклик європейському підходу до цифровізації.

Зовнішньоторговельна політика відіграватиме життєво важливу роль у досягненні цілей ЄС, пов'язаних із цифровою трансформацією. Європейський бізнес покладається на цифрові послуги, і їх роль зростатиме. Дані та перехід бізнесу на цифрову модель стають є рятівним колом для багатьох компаній і критичним компонентом ланцюгів поставок в ЄС. Цифрові технології забезпечують підвищення ефективності, необхідне для збереження конкурентоспроможності, але також трансформують традиційні промислові сектори, де європейським компаніям потрібно буде підтримувати та посилювати свої конкурентні позиції. У той же час цифрова трансформація та поява

нових технологій мають важливий аспект безпеки та цінностей для Європи та вимагають ретельного внутрішнього та зовнішнього підходу до політики.

Підтримка європейського цифрового порядку денного є пріоритетом зовнішньоторговельної політики ЄС, чия мета полягає в тому, щоб забезпечити лідируючі позиції ЄС у цифровій торгівлі та в сфері технологій. ЄС має продовжувати лідирувати в цифрових стандартах та регуляторних підходах, зокрема щодо захисту даних. Для цього СОТ має встановити правила цифрової торгівлі, а ЄС має відігравати центральну роль у їх створенні. Після того, як вони будуть узгоджені, ЄС має підтримувати подальші багатосторонні переговори СОТ щодо лібералізації торгівлі послугами в секторах, що виходять за рамки електронної комерції.

Формування сильного та стійкого Європейського Союзу потребує об'єднаних внутрішніх і зовнішніх дій у багатьох сферах політики, узгодження та використання всіх торговельних інструментів для підтримки інтересів та політичних цілей ЄС. Це вимагає використання сильних сторін під час взаємодії з партнерами. Нова парадигма європейської зовнішньоторговельної політики «Відкрита стратегічна автономія» відповідає на цю потребу [15].

На сьогодні в політичній та академічній літературі запропоновано ряд визначень та концептуалізацій відкритої стратегічної автономії. Наприклад, у Повідомленні Європейської комісії «Europe's moment: Repair and Prepare for the Next Generation» [16] спеціально згадується, що ЄС буде дотримуватись моделі відкритої стратегічної автономії, яка розуміється як ширша концепція, що передбачатиме «формування системи глобального економічного управління та розвиток взаємовигідних двосторонніх відносин», захищаючи себе від несправедливості та зловживань. Це також допоможе ЄС диверсифікувати та зміцнити глобальні ланцюги поставок, щоб захиститись від майбутніх криз» [6].

У нещодавньому дослідженні Європейського парламенту [9] відкрита стратегічна автономія визначається як «здатність діяти автономно, покладатися на власні ресурси у ключових стратегічних сферах та співпрацювати з партнерами, коли це необхідно».

Аналогічно, Греві [8] вважає, що відкрита стратегічна автономія полягає у здатності встановлювати цілі, приймати рішення та «мобілізувати необхідні ресурси способами, які в першу чергу не залежать від рішень та активів інших».

Незважаючи на те, що відкрита стратегічна автономія може включати певною мірою репатріацію стратегічних галузей назад до ЄС, це не означає скорочення глобальної торгівлі та партнерства. Якщо головним фактором вибору зовнішньоекономічної політики ставити соціальний та екологічний виміри, паралельно із геополітичним, економічним та технологічним вимірами, відкрита стратегічна автономія фактично може стати інструментом для покращення соціальних та екологічних стандартів у всьому світі. Іншими словами, відкрита стратегічна автономія може дати можливість, з одного боку, переглянути актуальні питання за допомогою нового способу мислення, в якому соціальні та екологічні стандарти стають центром розробки зовнішньоторговельної політики. У той же час це також може спонукати ЄС до стратегічного перегляду своєї позиції в глобальних ланцюгах створення вартості, не перешкоджаючи торгівлі, але гарантуючи, що вона стає ефективнішою та менш залежною від міжнародної кон'юнктури [6].

Відкрита стратегічна автономія підкреслює здатність ЄС робити власний вибір і формувати світ навколо себе через лідерство та залучення, відображаючи його стратегічні інтереси та цінності. Це відображає фундаментальне переконання ЄС у тому, що вирішення сучасних викликів вимагає більшої, а не меншої глобальної співпраці. Це

також означає, що ЄС продовжує використовувати міжнародні можливості, у той же час захищаючи свої інтереси та захищаючи власну економіку ЄС від несправедливої торгової практики інших країн. Крім того, це передбачає підтримку внутрішньої політики для зміцнення економіки ЄС та надання йому допомоги в позиціонуванні як світового лідера у здійсненні реформованої системи управління глобальною торгівлею, заснованої на правилах [15].

Висновки. Зовнішньоторговельна політика ЄС відіграє важливу роль для цього інтеграційного об'єднання, оскільки має значний вплив на ВВП. У сучасних умовах цифрової трансформації, постпандемійного відновлення, переходу на зелену економіку, зовнішньоторговельна політика має адаптуватися до сучасних викликів глобального економічного розвитку. Зовнішньоторговельна політика має служити інтересам ЄС, допомагаючи йому досягати його цілі та захищати своє становище у світі. Ось чому так важливо переорієнтувати торговельну політику ЄС на цілі підтримки фундаментальної зеленої та цифрової трансформації економіки ЄС, побудови більш стійкої та справедлившої глобалізації. Такою актуальною відповіддю на ці виклики сучасності може стати нова парадигма європейської зовнішньоторговельної політики як відкрита стратегічна автономія, яка поєднує здатність країни діяти автономно, покладатися на власні ресурси у ключових стратегічних сферах та співпрацювати з партнерами, коли це необхідно у тих обсягах, які не ставлять країну у критичну залежність від партнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Теоретичні аспекти окремих елементів промислової складової зовнішньоекономічної політики України. *Зовнішня торгівля*. 2010. №4–5. С. 9–16.
2. Мазаракі А. А. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі. К.: КНТЕУ, 2010. 469 с.
3. Мелих О. Протекціонізм у ЄС: вплив на ринкові відносини з країнами-партнерами. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. Частина 2. С. 91–99.
4. Осташко Т.О., Кобута І.В. Зміни у світовій торгівлі та торговельній політиці в умовах пандемії COVID-19: виклики і можливості для України. *Економіка і прогнозування*. 2020, № 3. С. 7–24. <https://doi.org/10.15407/eip2020.03.007>
5. Процеси економічної дезінтеграції в сучасному світовому господарстві: монографія. за ред. О.І. Шниркова. К.: ВПЦ "Київський університет", 2018.
6. Akguc M. Europe's open strategic autonomy. *The European Trade Union Institute*. 2021. URL: <https://www.etui.org/publications/europes-open-strategic-autonomy> (дата звернення 10.02.2022)
7. Гютон Дж., Мартін К. Нові моделі торговельної політики на прикладі України, ЄС та Канади. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/2016/09/16/new-patterns-in-trade-policy-ua> (дата звернення 10.02.2022)
8. Grevi G. (2019) Strategic autonomy for European choices: the key to Europe's shaping power, Discussion Paper 19 July 2019, Brussels, European Policy Centre
9. Anghel S., Immenkamp B., Lazarou E., Saulnier J.L. and Wilson A.B. On the path to "strategic autonomy": the EU in an evolving geopolitical environment, Brussels, European Parliament. 2020. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2020\)652096](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2020)652096) (дата звернення 10.02.2022)
10. Strategic Foresight Report will focus on open strategic autonomy. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_4534 (дата звернення 10.02.2022)

11. Евростат – статистична агенція ЄС. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення 07.02.2022)
12. World development indicators. World Bank Group URL: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators> (дата звернення 09.02.2022)
13. A new EU-US agenda for global change. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2279 (дата звернення 13.02.2022)
14. EU-China – A strategic outlook. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council. URL: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf> (дата звернення 15.02.2022)
15. Trade Policy Review – An Open, Sustainable and Assertive Trade Policy. European Commission URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/april/tradoc_159541.0270_EN_05.pdf (дата звернення 15.02.2022)
16. Europe's moment: Repair and Prepare for the Next Generation. European Commission URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_940

REFERENCES

1. Andriichuk, V.H. (2010). Theoretical aspects of the individual elements of the industrial component of the foreign economic policy of Ukraine. *Zovnishnia torhivlia* [Foreign trade], vol. 4–5, pp. 9–16 (in Ukrainian).
2. Mazaraki, A.A., Melnyk, T.M. (2010). *Rehuliatorna polityka u sferi zovnishn'oi torhivli*. Kyiv national university of trade and economics, Kyiv, 469 p. (in Ukrainian).
3. Melykh, O. (2020). Protectionism in the EU: impact on market relations with partner countries. *Economic analysis*, 30 (1, Part 2), 91–99. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.091>
4. Ostashko T, Kobuta I Changes in world trade and trade policy in the time of the COVID-19 pandemic: challenges and opportunities for Ukraine *Ekon. prognozuvannâ 2020*; 3:7-24 <https://doi.org/10.15407/eip2020.03.007>
5. Shnyrkov O. (2018). *Protsey ekonomichnoi dezintehratsii v suchasnomu svitovomu hospodarstvi*. K.: VPTs "Kyivskiy universytet". (in Ukrainian)
6. Akguc M. (2021). *Europe's open strategic autonomy*. The European Trade Union Institute. Available at: <https://www.etui.org/publications/europes-open-strategic-autonomy>
7. Hyuton Dzh., Martin K. (2016). Novi modeli torhovel'noyi polityky na prykladi Ukrayiny, YeS ta Kanady. *VoxUkraine*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/2016/09/16/new-patterns-in-trade-policy-ua>. (in Ukrainian)
8. Grevi G. (2019) Strategic autonomy for European choices: the key to Europe's shaping power, Discussion Paper 19 July 2019, Brussels, European Policy Centre
9. Anghel S., Immenkamp B., Lazarou E., Saulnier J.L. and Wilson A.B. (2020) On the path to “strategic autonomy”: the EU in an evolving geopolitical environment, Brussels, European Parliament. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2020\)652096](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2020)652096)
10. European Commission (2021). *Strategic Foresight Report will focus on open strategic autonomy*. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_4534

11. Eurostat (2021). Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat>
12. World Bank Group (2020) World development indicators. Available at: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>
13. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council (2020). *A new EU-US agenda for global change*. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2279
14. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council (2019). *EU-China – A strategic outlook*. Available at: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>
15. European Commission (2021). *Trade Policy Review – An Open, Sustainable and Assertive Trade Policy*. Available at: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/april/tradoc_159541.0270_EN_05.pdf
16. European Commission (2020). *Repair and Prepare for the Next Generation*. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_940

*DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.12***УДК: 332.05****JEL: O33, O55, R58****Косса Алваро Сімао**

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Донецький національний університет імені Василя Стуса
a.kossa@donnu.edu.ua

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІК КРАЇН АФРИКИ ЯК ШЛЯХ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено дослідженню особливостей цифрової трансформації економік країн Африки, спрямованої на подолання економічних нерівномірностей розвитку. У дослідженні наводиться порівняння Індексу електронної комерції В2С Африки та інших регіонів світу станом на 2020 рік, внаслідок якого було визначено, що за всіма чотирма складовими індексу африканський регіон суттєво поступається. Внаслідок слабого розвитку цифрової інфраструктури в країнах Африки спостерігаються недостатні показники обсягів електронної комерції – приблизно один відсоток від світових обсягів електронної комерції у 2020 році. У роботі наводиться аналіз складу ста провідних цифрових платформ завдяки якому було визначено, що до складу належать лише дві африканські компанії - Naspers та Prosus, обидві представляють Південноафриканську республіку. Отже, з огляду на поточну ситуацію розвитку діджиталізації країн Африки, можна прийти до висновку про необхідність інтенсифікації цифрової трансформації регіону. У дослідженні наведено п'ять прикладів перспективних бізнес-моделей цифрових стартапів (Mpost, Pargo, SpacePointe, Eteyelo, Swvl), які усувають традиційні обмеження розвитку країн Африки та призводять до покращення інфраструктури віддалених сільських регіонів континенту. Покращення умов для цифрової трансформації Африканського регіону призвів до певних результатів, одним з яких фахівці ООН вважають «цифрову революцію у сільському господарстві Африки». Розглядаючи фінансовий аспект цифрової трансформації країн Африки слід відзначити появу 25 жовтня 2021 року першої на континенті цифрової валюти – нігерійської електронної найри (eNaira). Як висновок дослідження, можна виділити чотири основні елементи, які можуть допомогти в розробці політики щодо цифрової трансформації країн Африки: 1) Інвестиції в інфраструктуру – як у традиційну цифрову інфраструктуру, так і в цифрову IT-інфраструктуру; 2) інвестування у рамки політики шляхом створення дружнього до цифрових технологій ділового та нормативно-правового середовища; 3) інвестування у розвиток цифрових навичок шляхом покращення базової освіти; 4) інвестиції у системи управління ризиками для усунення загроз кібербезпеці. Отже, інвестиції у цифрову трансформацію Африку сьогодні сприяють інклюзивному розвитку.

Ключові слова: цифрова трансформація; економіка країн Африки, інклюзивний розвиток; діджиталізація, цифрові платформи.

3 Рис., 2 Табл., 14 Лит.

Alvaro Simao Cossa

postgraduate student of the Department of International Economic Relations

Vasyl Stus Donetsk National University

a.kossa@donnu.edu.ua

DIGITAL TRANSFORMATION OF ECONOMIC ECONOMIES AS A WAY OF INCLUSIVE DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of the features of digital transformation of African economies, aimed at overcoming economic inequalities. The study compares Africa's B2C e-Commerce Index with other regions of the world as of 2020, which found that the African region lags far behind all four components of the index. Due to the weak development of digital infrastructure in Africa, there are insufficient e-commerce volumes - about one percent of global e-commerce in 2020. The paper analyzes the composition of one hundred leading digital platforms, which determined that it includes only two African companies - Naspers and Prosus, both representing the Republic of South Africa. Thus, given the current situation of digitalization of African countries, we can conclude that it is necessary to intensify the digital transformation of the region. The study provides five examples of promising business models of startups (Mpost, Pargo, SpacePointe, Eteyelo, Swvl), which remove traditional constraints on African development and improve the infrastructure of remote rural areas of the continent. Improving the conditions for the digital transformation of the African region has led to certain results, one of which UN experts consider the "digital revolution in African agriculture." Considering the financial aspect of the digital transformation of African countries, it should be noted on October 25, 2021 the emergence of the continent's first digital currency - the Nigerian electronic naira (eNaira). In conclusion, the study identifies four main elements that can help develop policies for the digital transformation of African countries: 1) Investment in infrastructure - both traditional digital infrastructure and digital IT infrastructure; 2) investing in policy by creating a digital and technology-friendly business and regulatory environment; 3) investing in the development of digital skills by improving basic education; 4) investment in risk management systems to address cybersecurity threats. Thus, investing in the digital transformation of Africa today contributes to inclusive development.

Keywords. digital transformation; the economy of Africa, inclusive development; digitalization, digital platforms.

3 Fig., 2 Tabl., 14 Ref.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація економіки відкриває величезні можливості в умовах глобалізації та діджиталізації сучасної світової економічної системи. Для країн Африки процес впровадження цифрових технологій допоможе вийти на новий рівень соціально-економічного розвитку та подолати негативні тенденції постколоніального розвитку, зокрема, сировинну орієнтацію в міжнародному розподілі праці. Крім того, цифрові трансформації сприяють підвищенню якості життя населення, що вкрай важливо для більшості мешканців країн континенту.

Економіка країн Африки має значний потенціал практично в кожному секторі, а вікова структура населення континенту є величезною можливістю в цифрову епоху. Це призводить до необхідності розробки та реалізації для Африки соціально-економічного розвитку на основі використання цифрових технологій. Цифрова трансформація є рушійною силою інноваційного, інклюзивного та сталого зростання. Інновації та діджиталізація стимулюють створення робочих місць і сприяють подоланню бідності,

зменшенню нерівності економічного розвитку, полегшенню доставки товарів і послуг, а також сприяють досягненню Цілей сталого розвитку. Для сучасної Африки відкривається перспектива цифрової трансформації економіки. Сучасні технології вказують на масштаб і швидкість, з якою технологія трансформує традиційні соціально-економічні сектори.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних вчених, що займалися дослідженням аспектів інклюзивного розвитку економік країн Африки можна виділити К.О. Юрченко [1], І.О. Іващук, Л.Т. Герман [2], М.В. Кравченко [3]. Дослідженню цифрової трансформації міжнародної присвятили свої праці такі вчені, як К.В. Ковтонюк [4], О.І. Піжук [5].

Попри перелічені вище роботи саме аспекти цифрової трансформації економік країн Африки не розкриті в достатній мірі у дослідженнях вітчизняних вчених.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є аналіз стану розвитку цифрової трансформації країн Африки у контексті їх інклюзивного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Дуже важливим є аналіз положення рівня розвитку діджиталізації Африканського континенту порівняно з іншими регіонами світу. Одним з яскравих індикаторів порівняння рівню розвитку регіону може бути індекс електронної комерції ЮНКТАД категорії бізнес-клієнт (B2C), який розраховується як середнє з чотирьох показників. Індекс електронної комерції країн світу вказує на наявність регіональної диференціації. Регіональні значення індексу станом на 2020 рік наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 - Індекс електронної комерції B2C за регіонами та групами країн станом на 2020 рік

Групи, за регіонами та рівнем розвитку	Частка осіб, які користуються Інтернетом	Частка фізичних осіб з банківським рахунком	Захищеність Інтернет-серверів	Показник надійності пошти UPU	Загальне значення індексу
Африка	30	40	28	21	30
Східна, Південна та Південно-Східна Азія	57	60	54	58	57
Латинська Америка та Карибський басейн	64	53	50	29	48
Західна Азія	77	58	45	50	58
Перехідна економіка	71	58	60	59	62
Розвинута економіка	88	93	84	80	86
Світ	60	60	53	47	55

Джерело: складено на основі [6]

Можна відзначити, що сильні та слабкі сторони для різних регіонів відрізняються. Наприклад, для Східної, Південної та Південно-Східної Азії єдиним показником, нижчим від середньосвітового, є використання Інтернету. У Латинській Америці та Карибському басейні основні можливості для покращення полягають у надійності поштового зв'язку. Якщо ж розглядати саме африканські країни, то для сприяння більш інклюзивного розвитку електронній комерції актуально буде наздогнати всі чотири складові індексу.

Внаслідок слабого розвитку цифрової інфраструктури африканських країн можна спостерігати недостатньо високі, відповідно до світових показників, обсяги електронної комерції, що можна побачити на рисунку 1.

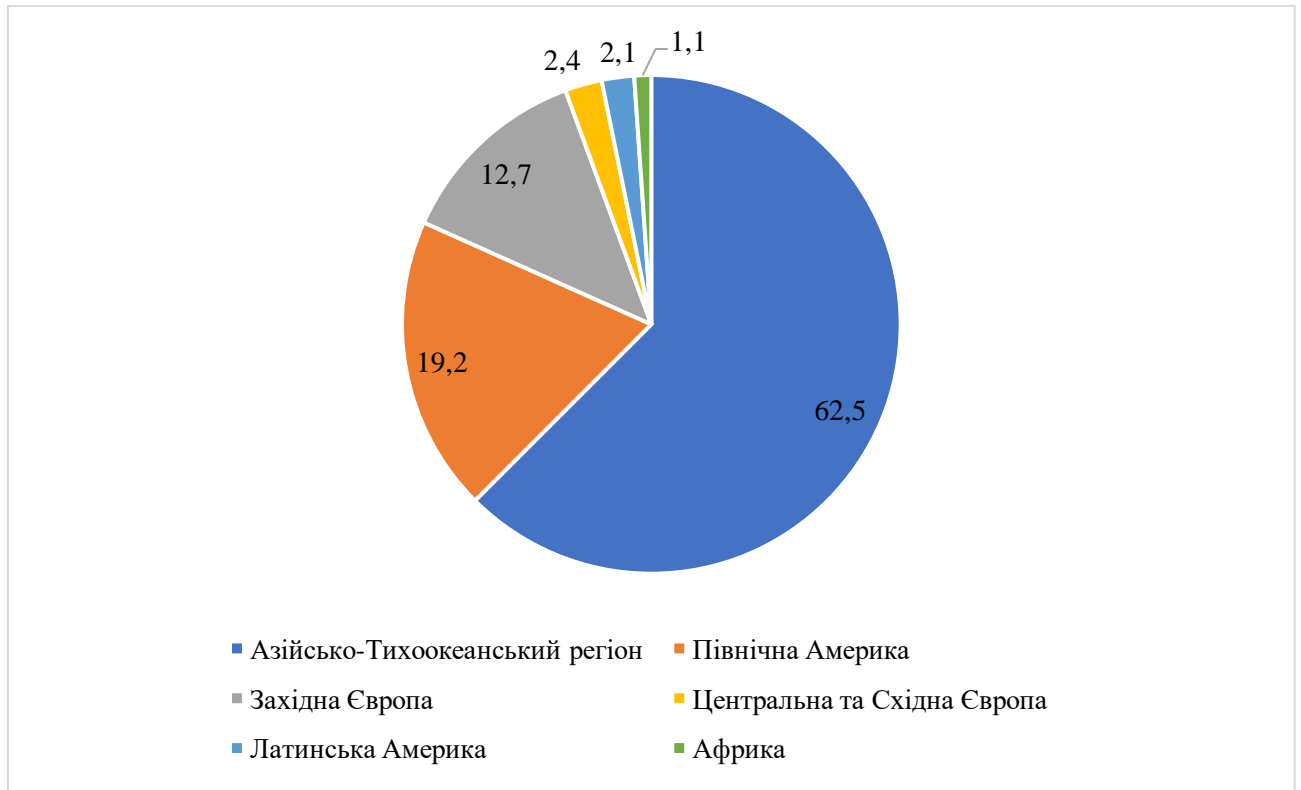

Рис. 1 - Структура обсягів електронної комерції за регіонами світу у 2020 році, %
Джерело: складено на основі [7]

Як можна побачити з регіонального розрізу складу міжнародної електронної комерції за 2020 рік, на частку Африки припадає лише приблизно один відсоток або 42 мільярда доларів США. Слід зазначити, що, враховуючи значну кількість країн та кількість населення регіону, картина є доволі негативною.

Глобальні цифрові платформи відіграють все більш важливу роль на всіх етапах ланцюга створення вартості даних [8]. Глобальні цифрові платформи перебувають у привілейованому становищі для збору даних у масовому масштабі, через те, що багато користувачів отримують доступ до їхніх послуг. Цей аспект надає керівникам цифрових платформ значну конкурентну перевагу. За відсутності належної міжнародної системи глобального управління даними ця перевага у зборі даних безпосередньо означає, що глобальні цифрові платформи можуть отримати більшу частину грошових прибутків цифрової економіки, спрямованої на керування даними, та, відповідно, транскордонних потоків даних.

Мережевий ефект у поєднанні з доступом до даних та економією від масштабу призвели до монополістичних тенденцій та збільшення ринкової влади найбільших світових цифрових платформ, які в основному базуються в США та Китаї. Платформи зміцнили свої позиції за допомогою стратегічних придбань інших компаній, розширивши охоплення в нових секторах, а також залучивши лобіювання політиків [6]. Їхнє становище ще більше посилюється в 2020 році під час пандемії. Світове поширення глобальних цифрових платформ станом на 2021 рік показано на рисунках 2 та 3.

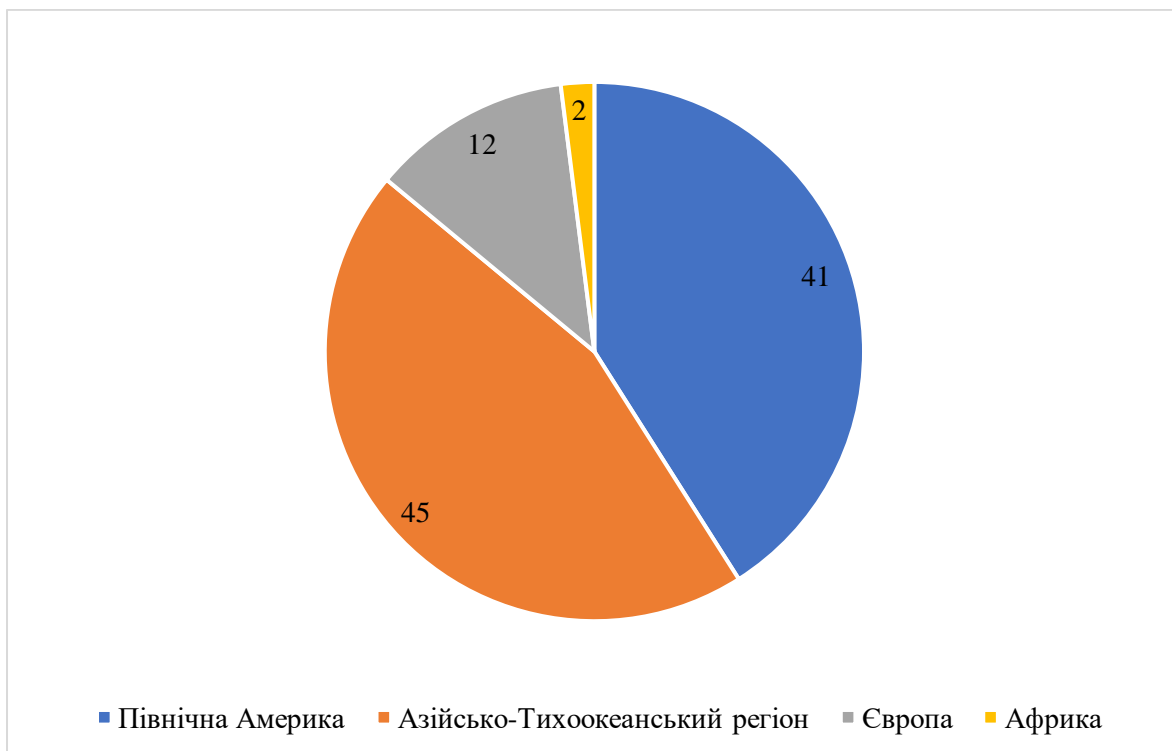

Рис. 2 - Розташування 100 провідних цифрових платформ світу за регіонами
Джерело: складено на основі [9]

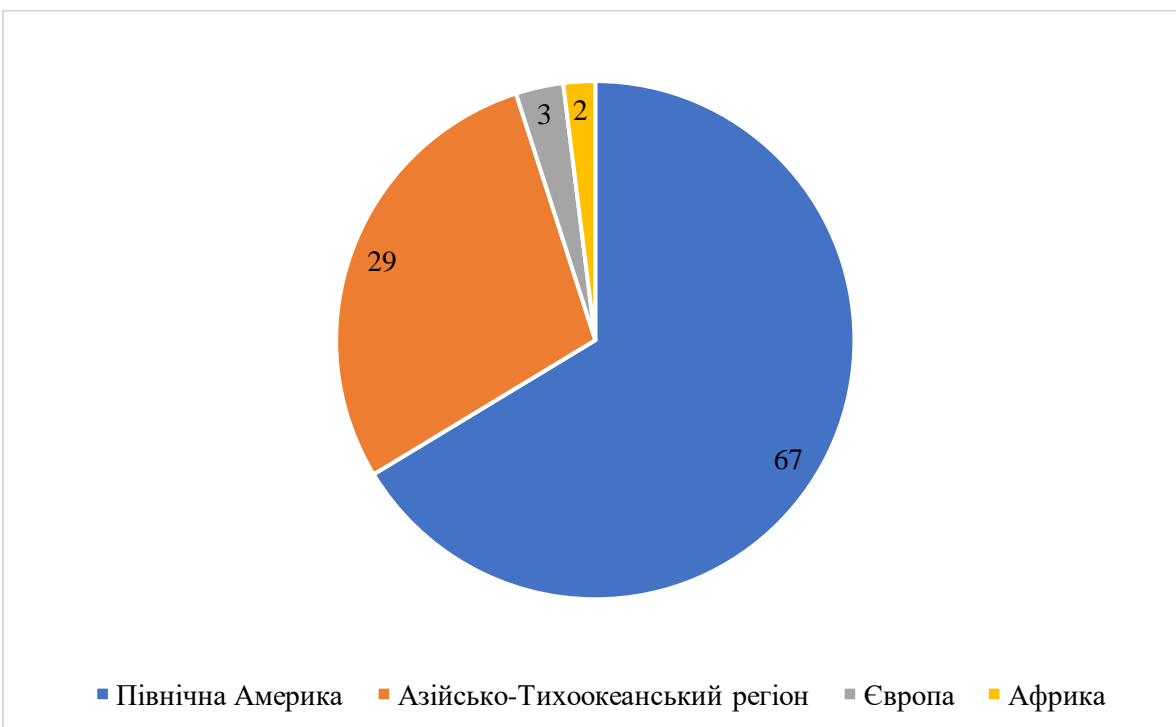

Рис. 3 - Частка 100 провідних цифрових платформ світу від загальній вартості за регіонами, %

Джерело: складено на основі [9]

Як можна побачити з рисунків 2 та 3, Африка у регіональному поділі ста провідних цифрових платформ світу займає лише два відсотка від загальної вартості та представлена лише двома компаніями – Naspers та Prosus, обидві представляють Південноафриканську республіку.

На підставі наведених статистичних даних можна стверджувати, що низький рівень розвитку цифрової інфраструктури призвів до відносно незначних, у порівнянні зі світовими, показників поширення цифрової торгівлі та цифрових платформ.

Отже, з огляду на поточну ситуацію розвитку діджиталізації країн Африки, можна прийти до висновку про необхідність інтенсифікації цифрової трансформації регіону. Важливу роль у цьому процесі мають відігравати державні сектори країн континенту. Уряди можуть допомогти динамічним підприємствам використовувати цифрову торгівлю, сприяти реєстрації інтелектуальної власності та посилити можливості фінансування для стартапів.

Основні напрямки політики щодо підтримки цифрової трансформації країн Африки повинні включати:

1. Поглиблене впровадження цифрових технологій, що підвищить зростання та стійкість компаній, особливо якщо політика також заохочує поширення цифрових інновацій серед МСП. Наприклад, уряди повинні подолати вузькі місця в транскордонній електронній комерції, підтримуючи міжнародні електронні платежі, транскордонні доставки, стандарти та сертифікацію. Фірми можуть стати більш конкурентоспроможними, посилюючи свою присутність в Інтернеті та свої післяпродажні послуги. Підприємці країн Африки можуть використовувати цифрове підключення для проникнення в нові ніші. Одним із прикладів є швидке онлайнове зростання Нігерійської кіноіндустрії Nollywood, в якій працює близько одного мільйона людей [10].

2. Уряди можуть заохочувати підприємців реєструвати інтелектуальну власність шляхом упорядкування процедур подачі заявок, зниження витрат на реєстрацію інтелектуальної власності та адаптації механізмів правозастосування. Наприклад, плата за реєстрацію патентів Кенії в 13,3 рази перевищує ВВП на душу населення (аналогічне співвідношення становить 10,2 в Сенегалі та 7,9 в Ефіопії), порівняно з 0,4 для Малайзії [10].

3. Удосконалення методів оцінки ризиків, програм прискорення для підприємців, державних закупівель і механізмів державних гарантій може збільшити фінансування, доступне для місцевих стартапів в усіх країнах. Країни зі суверенним фондом добробуту повинні розглянути питання про створення невеликих венчурних фондів у своїх інвестиційних структурах для підтримки розвитку екосистем для запуску та малого та середнього бізнесу. Прикладами можуть виступати FSDEA (Fundo Soberano de Angola) в Анголі, фонд Okoumé Capital в Габоні та фонд Teranga Capital в Сенегалі [10].

Цифрова трансформація та створення нових робочих місць в країнах Африки в умовах COVID-19 і за його межами можуть зробити значний внесок в процес розвитку економіки завдяки їх значному впливу на темпи соціально-економічного розвитку та залученню інновацій. У випадку з країнами Африки переважають стартапи на ранній стадії.

У таблиці 2 наведено п'ять прикладів перспективних бізнес-моделей стартапів, які усувають традиційні обмеження розвитку країн Африки. При правильному підтримці політики ці типи інноваційних моделей можуть швидко поширитися по всьому континенту.

Таблиця 2 - Приклади бізнес-моделей цифрового підприємництва в країнах Африки

Назва компанії	Рік заснування	Опис діяльності	Загальна сума залучених коштів (млн. дол. США)	Бізнес-модель	Основний сегмент ринку	Основна цінність пропозиції
Mpost	2016	Компанія перетворює номери телефонів у офіційні поштові адреси та дозволяє користувачам використовувати мобільні телефони для отримання товарів. Служба працює в Кенії та планує розширити її до Ботсвани, Руанди, Танзанії та Уганди	2	Мобільні поштові послуги	Поштові послуги для «комунальних адрес»	Допомагає усунути проблему «спільних адрес» в Африці
Pargo	2014	Платформа доставки «натисни та забери», яка допомагає роздрібним торговцям продавати та доставляти товари своїм клієнтам за допомогою пунктів прийому на свій вибір. Наразі працює в Ботсвані, Есватіні, Лесото, Намібії та Південній Африці	1	Логістика та доставка онлайн	Логістичні послуги для неформальних поселень та сільської місцевості	Допомагає роздрібним торговцям вирішувати проблеми доставки «останньої милі»
SpacePointe	2014	Глобальна компанія з фінансових технологій, яка пропонує послуги цифрових платежів для ММСП в неформальному секторі, навіть у найбільш сільських районах. Платформа активна в Західній Африці та Північній Америці, заплановані запуски в Азії та Латинській Америці	1,2	Платіжна платформа в хмарі	Електронний збір платежів для неформального сектору та сільської місцевості	Сприяє впровадженню електронних платежів неформальним сектором
Eteyelo	2015	На платформі розробляються програми, які дозволяють школам автоматизувати педагогічний та шкільний моніторинг, керувати шкільними зборами та відносинами між батьками та школою. Він був заснований в Демократичній Республіці Конго	невідомо	Мобільні програми та веб-платформа	Сервіси цифрових даних для систем освіти	Зменшує дистанцію між усіма суб'єктами системи освіти (учнями, вчителями, батьками тощо)
Swvl	2017	Swvl пропонує додаток, який дозволяє користувачам бронювати доступні поїздки за фіксованою ціною в мережі мікроавтобусів і автобусів. Наразі він працює в Єгипті та Кенії та планує розширитися до Нігерії	76,5	Мобільна платформа для спільного використання автобусів	Послуги розумної мобільності в міських районах	Полегшує мобільність у міських районах і допомагає зменшити затори на дорогах

Джерело: складено на основі [11]

З огляду на представлені вище цифрові платформи Африки, можна зробити висновок, що більшість з них спрямована на покращення інфраструктури віддалених сільських регіонів континенту.

Перелічене покращення умов для цифрової трансформації Африканського регіону призвів до певних результатів. Одним з таких результатів фахівці ООН вважають

«цифрову революція у сільському господарстві Африки» [12]. Цей процес відкриває найширші перспективи для економічного зростання та підвищення продуктивності сільського господарства Африки.

Завдяки підводним кабелям прибережні країни отримали можливість користуватися високошвидкісним інтернетом і по всьому континенту швидко поширюються мобільні мережі 4G. Через бурхливо розвивається цифрової економіки столицю Кенії Найробі називають «Кремніевою саванною» Африки.

Незважаючи на такі приклади успішного використання цифрових технологій, значна частина Африки на південь від Сахари залишається непідключеною до мережі Інтернет. Близько третини населення цього регіону, як і раніше, не мають доступу до мобільного широкосмугового зв'язку, і лише 28 відсотків мають той чи інший доступ до інтернету.

Це позначається рівні розвитку місцевого сільськогосподарського сектора, продуктивність якого можна було б легко підвищити за допомогою нових цифрових технологій, таких як електронна торгівля, датчики, безпілотні літальні апарати та точніші прогнози погоди.

Відповідно до доповіді ООН можна виділити шість основних напрямків реалізації цифрової трансформації Африки [12]:

1) Інфраструктура.

Використання ресурсів Universal Services Funds (USF) і розподіл витрат на деякі послуги для підключення до останньої милі через державно-приватне партнерство дає можливість для країн Африки на південь від Сахари зробити мобільні пристрої доступними, а Інтернет – доступним у сільській місцевості.

2) Бізнес середовище.

Збільшення стимулів для покращення бізнес-середовища та залучення інвесторів до цифрової економіки, які можуть використовувати цифрові продукти та послуги в агропромисловому комплексі.

3) Цифрове проникнення.

Зростання цифрових платформ, електронної комерції та послуг електронного уряду створює потенціал для надання та поширення сільськогосподарського контенту через ці платформи на користь дрібних фермерів та сільських громад.

4) Політика та регулювання.

Створення дорожніх карт у вигляді національних стратегій цифрового сільського господарства як каналу трансформації цифрового сільського господарства залишається пріоритетом. Ці стратегії можуть допомогти країнам у визначенні проблем та інвестиційних пріоритетів для модернізації аграрних систем у регіоні.

5) Людський капітал.

Зростання приватних навчальних закладів, що надають цифрову грамотність та навички через програми наставництва та навчання, могло б створити баланс інклюзивності та сприяти освітнім структурам та політикам, які розширюють відповідні можливості цифрової освіти сільського господарства, особливо серед молоді.

6) Агро-інновації.

Наразі розвиток потенціалу та фінансова підтримка здебільшого надається міжнародними партнерами через різноманітні інкубатори, акселератори та лабораторії. Ці ініціативи можна додатково просувати для підтримки цифрового сільського господарства та інновацій через державно-приватне партнерство. Їх також можна розширити як цифрові суспільні блага в 47 країнах та регіоні в цілому.

Цифрова трансформація країн Африки швидко просувається і у фінансовому секторі. Деякі країни регіону є світовими лідерами в галузі мобільних грошових операцій – частка грошових операцій у ВВП у середньому наближається до 25 відсотків порівняно з 5 відсотками у світі [13].

Розглядаючи фінансовий аспект цифрової трансформації країн Африки слід відзначити появу 25 жовтня 2021 року першої на континенті цифрової валюти – нігерійської електронної найри (eNaira) [14]. Цифрова валюта має полегшити процедуру прямих платежів громадянам у рамках соцзабезпечення, збільшити загальні обсяги грошових переказів у країні (вивести з тіні частину переказів), підвищити інклюзивність цього сектору. У Нігерії та за її межами будь-хто може отримати доступ до eNaira, відкривши у своєму смартфоні віртуальний гаманець. Перевага цифрової валюти полягає в тому, що вона не прив'язана до банківського рахунку та нею можуть користуватися особи, які не мають доступу до банківської системи. За допомогою нового виду грошей можна проводити платежі через мобільні платформи, а також робити інвестиції.

Ці досягнення означають, що цифрова трансформація може відіграти важливу роль у підтримці відновлення країн Африки після COVID-19. Згідно з дослідженням міжнародного валютного фонду, розширення доступу до Інтернету в країнах Африки на південь від Сахари на 10 відсотків населення може збільшити реальне зростання ВВП на душу населення на 1–4 відсоткові пункти [13].

Висновки. Виходячи з аналізу певних показників розвитку цифрової інфраструктури країн Африки можна прийти до невтішних висновків щодо відсталості регіону від провідних світових показників (обсягів електронної комерції, представленості на ринку найбільших цифрових платформ). Проте, слід відзначити, що протягом останнього десятиріччя спостерігаються значні інвестиції в інноваційний розвиток країн континенту. Серед заходів, що сприяють цифровій трансформації країн Африки можна визначити: розвиток власних цифрових платформ, використання цифрових технологій у традиційних секторах, таких як освіта, сільське господарство та фінансовий сектор, у якому яскраво виокремлюється поява електронної валюти наприкінці 2021 року.

Таким чином, можна виділити чотири основні елементи, які можуть допомогти в розробці політики щодо цифрової трансформації країн Африки:

1. Інвестиції в інфраструктуру – як у традиційну цифрову інфраструктуру (включаючи надійніше електропостачання), так і в цифрову IT-інфраструктуру.

2. Інвестування у рамки політики шляхом створення дружнього до цифрових технологій ділового та нормативно-правового середовища, а також відстоювання політики використання цифрових трансформацій.

3. Інвестування у навички шляхом покращення базової освіти, як основа для безперервного навчання поряд з цілеспрямованими інвестиціями у цифрові навички.

4. Інвестиції у системи управління ризиками для усунення загроз кібербезпеці.

Інвестиції у цифрову трансформацію Африку сьогодні допомагають подолати нерівномірності економічного розвитку та сприяють інклюзивному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юрченко К.О. Трансафриканська інтеграція: етапи еволюції. Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. 2014. Випуск 26. С.16-40.
2. Іващук І. О., Герман Л. Т., Ксенжук О. С. Передумови інтеграції економік країн Африки на південь від Сахари в глобальний простір. Соціально-економічні проблеми

сучасного періоду України. 2017. №. 6. С. 155-162.

3. Кравченко М. В. Африканський Союз: основні етапи розвитку та сучасні виклики. Актуальні проблеми історії і філософії у дослідженнях молодих учених: збірник тез учасників конференції молодих учених. 2019. С. 41-47.

4. Ковтонюк К. В. Цифрова трансформація світової економіки. Вчені записки університету КРОК. Серія: Економіка. 2017. №. 47. С. 70-76.

5. Піжук О. І. Цифрова трансформація економіки як основа формування її конкурентоспроможності. Східна Європа: Економіка, бізнес, управління. 2018. Вип. 6 (17). С. 79-83

6. Digital Economy Report 2021. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_en_0.pdf

7. Charts: 2020 Global Ecommerce Sales. URL: <https://www.practicalecommerce.com/charts-2020-global-ecommerce-sales>

8. Дубель М. Особливості розвитку цифрових платформ та їх вплив на світову економіку. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2021. Т. 7. С. 17-26.

9. Plattform-Ökonomie. URL: <https://www.netzoekonom.de/plattform-oekonomie/>

10. African Union Commission. Africa's Development Dynamics 2021 Digital Transformation for Quality Jobs: Digital Transformation for Quality Jobs. OECD Publishing, 2021.

11. Crunchbase Pro (database). URL: www.crunchbase.com

12. African agriculture's digital revolution: UN report pinpoints main obstacles and opportunities. URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/fao-africa-agriculture-digital-un-report-sub-saharan/en>

13. Digitalizing Sub-Saharan Africa: Hopes and Hurdles. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/06/15/na061520-digitalizing-sub-saharan-africa-hopes-and-hurdles>

14. Nigeria launches eNaira amid hope, scepticism - and plenty of uncertainty. URL: <https://www.reuters.com/technology/nigeria-launches-enaira-amid-hope-scepticism-plenty-uncertainty-2021-10-25/>

REFERENCES

1. Yurchenko K.O. (2014) Transafrikanska Integratsiya: etapi evolyutsiyi. *Doslidzhennya svItovoyi polItiki: ZbIrnik naukovih prats*. Vypusk 26. С.16-40.

2. Ivaschuk I.O., German L.T., Ksenzhuik O.S. (2017). Peredumovi integratsiyi ekonomik krayin Afriki na pivden vid Sahari v globalniy prostir. *Sotsialno-ekonomichni problemi suchasnogo periodu Ukrayini*. №. 6. С. 155-162.

3. Kravchenko M.V. (2019) Afrykanskyy Soiuz: osnovni etapy rozvytku ta suchasni vyklyky. *Aktualni problemy istorii i filosofii u doslidzhenniakh molodykh uchenykh: zbirnyk tez uchasykiv konferentsii molodykh uchenykh*. С. 41-47.

4. Kovtoniuk K.V. (2017). Tsyfrova transformatsiia svitovoi ekonomiky. *Vcheni zapysky universytetu KROK. Serii: Ekonomika*. №. 47. С. 70-76.

5. Pizhuk O.I. (2018). Tsyfrova transformatsiia ekonomiky yak osnova formuvannia yii konkurentospromozhnosti. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes, upravlinnia*. Vyp.6 (17). С. 79-83

6. Digital Economy Report 2021. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_en_0.pdf

7. Charts: 2020 Global Ecommerce Sales. URL: <https://www.practicalecommerce.com/charts-2020-global-ecommerce-sales>

8. Dubel M. (2021) Osoblyvosti rozvytku tsyfrovyykh platform ta yikh vplyv na svitovu ekonomiku. *Tavriyskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*. T. 7. С. 17-26.
9. Plattform-Ökonomie. URL: <https://www.netzoekonom.de/plattform-oekonomie/>
10. African Union Commission. Africa's Development Dynamics 2021 Digital Transformation for Quality Jobs: Digital Transformation for Quality Jobs. OECD Publishing, 2021.
11. Crunchbase Pro (database). URL: www.crunchbase.com
12. African agriculture's digital revolution: UN report pinpoints main obstacles and opportunities. URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/fao-africa-agriculture-digital-un-report-sub-saharan/en>
13. Digitalizing Sub-Saharan Africa: Hopes and Hurdles. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/06/15/na061520-digitalizing-sub-saharan-africa-hopes-and-hurdles>
14. Nigeria launches eNaira amid hope, scepticism - and plenty of uncertainty. URL: <https://www.reuters.com/technology/nigeria-launches-enaira-amid-hope-scepticism-plenty-uncertainty-2021-10-25/>

DOI 10.31558/2307-2318.2022.1.13

УДК: 339.7

JEL: C59, O11, O32

Орєхов М.О.,

доктор філософії, старший викладач кафедри менеджменту та поведінкової економіки

ДонНУ імені Василя Стуса

m.oriekhov@donnu.edu.ua

УПРАВЛІННЯ МОДЕЛЯМИ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню наявності впливу цифрових фінансів на інклюзивний розвиток країн. Зазначено, що цифрові фінанси повинні покращити добробут людей та підприємств, які мають офіційні банківські рахунки та кошти на своїх банківських рахунках для здійснення багатьох фінансових операцій. В статті систематизовано існуючі підходи до визначення поняття «фінансова інклюзія». За результатами компаративного аналізу коефіцієнтів регресії було з'ясовано, що обрані фактори мають великий вплив на розвиток країн з вищим рівнем доходів, ніж на країни з нижчим рівнем доходів, причому напрям впливу однаковий для обох груп країн. Розглянуто існуючі переваги цифрових фінансів, які повинні покращити добробут людей та підприємств. Доведено, що позитивний вплив цифрових фінансів на інклюзію дає доступ до глобальних ланцюгів створення вартості, пропозиції товарів і послуг; зменшення асиметричності інформації про кредитні можливості та можливості заощадження й інвестування; формування неформальної страхової мережі.

Ключові слова: фінансова інклюзія, діджиталізація, цифрові фінанси, цифрова економіка, регресійний аналіз, компаративний аналіз.

Рис. - 6, Табл. – 2, Літ-11.

Oryekhov M.,

Doctor of Philosophy, Senior Lecturer of the Department of Management and Behavioral

Economics of Vasyl Stus DonNU

m.oriekhov@donnu.edu.ua

MANAGEMENT OF FINANCIAL INCLUSION MODELS IN THE CONTEXT OF GLOBAL DIGITALIZATION DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of the impact of digital finance on the inclusive development of countries. It is stated that digital finance should improve the well-being of people and businesses that have official bank accounts and funds in their bank accounts for many financial transactions. The article systematizes the existing approaches to the definition of "financial inclusion". A comparative analysis of the regression coefficients showed that the

selected factors have a greater impact on the development of high-income countries than on lower-income countries, and the direction of influence is the same for both groups of countries. The existing benefits of digital finance, which should improve the well-being of people and businesses, are discussed. The positive impact of digital finance on inclusion has been shown to provide access to global value chains, supply of goods and services; reducing the asymmetry of information on credit and savings and investment opportunities; formation of an informal insurance network.

Key words: financial inclusion, digitalization, digital finance, digital economics, regression analysis, comparative analysis.

Fig. - 6, Table. – 2, Ref-11.

Постановка проблеми. Два мільярди фізичних осіб та 200 мільйонів підприємств у країнах із економікою, що розвивається, сьогодні не мають доступу до заощаджень та кредитів, і навіть ті, хто має доступ, можуть дорого заплатити за обмежений асортимент товарів. Швидко поширювані цифрові технології тепер дають змогу надавати фінансові послуги з набагато нижчими витратами, а отже, і вигідно, стимулюючи фінансове включення та забезпечуючи значний приріст продуктивності в економіці.

Аналіз останніх досліджень. Питання діджиталізації економіки і фінансів, досліджено в наукових працях вітчизняних учених: О. Борзенко, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Я. Столярчук, С. Ткаленко, зарубіжних науковців та економістів: П. Девіда (David P.), С. Джералда (Gerald S.), Б. Коена (Cohen B.), Ж.-П. де Клерка, Т. Оноре, Д. Хамфрі (Humphrey D.), М. Кім (Kim M.) та інших.

Метою статті є дослідження наявності впливу цифрових фінансів на інклюзивний розвиток країн.

Виклад основного матеріалу. Цифрове фінансування може забезпечити доступ до фінансових послуг для 1,6 мільярдів людей у країнах із економікою, що розвивається, більше половини з них – жінки. Це може збільшити обсяг позик, наданих фізичним та підземним підприємствам, на 2,1 трильйона доларів і дозволити урядам економити 110 мільярдів доларів на рік, зменшуючи витрати та податкові надходження. Постачальники фінансових послуг також отримають вигоду, заощаджуючи щомісяця прямі витрати на 400 мільярдів доларів, одночасно стабільно збільшуючи свої баланси аж на 4,2 трильйона доларів [1].

Швидке розповсюдження мобільних телефонів змінює ситуацію, що робить цю можливість реальною. У 2014 році майже 80 % дорослих у країнах з економікою, що розвивається, мали мобільний телефон, тимчасом лише 55 % мали фінансові рахунки. Мобільні платежі можуть знизити вартість надання фінансових послуг на 80–90 %, що дає змогу провайдерам вигідно обслуговувати клієнтів із нижчими доходами. Шлях даних, який залишають ці технології, може дозволити кредиторам оцінити кредитоспроможність позичальників та допомогти бізнесу краще управляти своїми фінансами.

Звіт Global Findex за 2017 рік показує, що 1,7 мільярда дорослого населення у всьому світі не мають рахунку у фінансовій установі чи мобільному операторі грошей [2]. Більшість людей, які сьогодні не займаються грошовими коштами, походять з найбідніших домогосподарств в економіці, а жінки є надмірно представленими серед населення, яке не бере участь у банках [2].

Традиційні фінансові установи не змогли забезпечити фінансове включення, оскільки вони не змогли вирішити проблеми, з якими стикаються їхні потенційні клієнти.

Причини, зазначені як бар'єр залучення широких верств населення до отримання доступу до відкриття банківських рахунків, полягають у тому, що їм не вистачає грошей на користування рахунком, високі операційні витрати, пов'язані з банківськими платежами, часто перешкоджає висока вартість проїзду на великі відстані до фінансової установи. Крім того, бідним людям часто не вистачає навичок і документації, необхідних для відкриття та управління рахунком у фінансовій установі.

Ці причини спричиняють мимовільне вилучення людей з традиційних фінансових установ і негативно впливають на них у плані вищої транзакційної вартості, оскільки у них немає рахунку, відсутній захист від крадіжок та втрати грошових коштів, іноді навіть звернення за кредитами до незаконних кредитних акул [3].

Завдяки швидкому розвитку технологій сьогодні швидкісні та дешевші смартфони доступні людям, оскільки їх можуть використовувати і менш освічені та неграмотні люди завдяки добре розробленим додаткам. Це привело до того, що дві третини неповнолітніх дорослих володіли мобільним телефоном у 2017 році.

Цифрові фінанси – це інструмент, за допомогою якого люди можуть отримати доступ до формальних фінансів, оскільки це стосується багатьох бар'єрів, що виникають у доступі до традиційних фінансових установ. Цифрове фінансування зменшує транзакційну вартість, оскільки гроші можна переводити без подорожі на великі відстані до банку, а також зменшує витрати через корупцію чи посередників. Це також зменшує асиметричну інформацію. Коли люди переміщують гроші з готівки на свої цифрові рахунки, вони мають свій цифровий фінансовий профіль, який можна легко використовувати для отримання кредитних можливостей. Крім того, цифрові фінанси дозволяють бідним людям ділитися ризиком та формувати неформальну страхову мережу зі своєю сім'єю та друзями, оскільки вони тепер здатні передати невеликі суми грошей майже миттєво під час надзвичайних ситуацій. Зазначені вище особливості цифрових фінансів можуть також привести до економічної ефективності, сприяючи міграції робочої сили на ринки праці з більш високим рівнем прибутку та дозволяючи домогосподарствам краще керувати своїми заощадженнями і розподіляти їх на ефективніші інвестиції, що впливають на охорону здоров'я, освіту та бізнес [4].

Незважаючи на ці переваги, цифрові фінанси та фінансова інклюзія ще широко не проникли у верстви населення, що вказує на наявний розрив між доступністю до фінансів та їх використанням.

Однією зі сфер, де розбіжність є досить поширеним явищем, яке привертає все більше уваги, особливо серед провайдерів Fintech, є цифрове фінансове включення, включення фінансових даних та цифрове фінансування. Взаємозв'язку між ними та питанням, які вони ставлять перед фінансовим включенням, приділяли в літературі дуже мало уваги.

Мета фінансових послуг, доступних за допомогою цифрових платформ, – сприяти зменшенню бідності та досягненню цілей фінансового включення країн, що розвиваються [5]. В ідеалі є три ключові компоненти будь-якої цифрової фінансової послуги: цифрова транзакційна платформа, агенти роздрібною торгівлі та використання клієнтами й агентами пристрою (найчастіше мобільного телефону) для здійснення транзакцій через цифрову платформу. Для користування цифровими фінансовими послугами (DFS) користувач DFS матиме наявний банківський рахунок, яким він володіє (або сторонні рахунки із затвердженням дозволом на їх використання), і повинен мати доступні кошти (або овердрафт) на своїх рахунках для здійснення готівкових платежів (відтоки) або отримувати дохід (грошовий приплив) через цифрові платформи, серед яких мобільні пристрої, персональні комп'ютери або інтернет.

Цифрове фінансування має деякі переваги. По-перше, цифрові фінанси можуть привести до більшої фінансової інклюзії, розширення фінансових послуг до нефінансового сектору та розширення основних послуг для фізичних осіб, оскільки майже 50 % людей у країнах, що розвиваються, вже мають мобільний телефон.

По-друге, цифрові фінанси можуть забезпечити доступну, зручну та безпечну банківську послугу бідним людям у країнах, що розвиваються (CGAP). Нещодавнє поліпшення доступності та доступності цифрових фінансових послуг у всьому світі може допомогти мільйонам бідних клієнтів перейти від операцій на основі грошових коштів до офіційних цифрових фінансових операцій на захищених цифрових платформах (CGAP).

По-третє, цифрові фінанси обіцяють збільшити валовий внутрішній продукт (ВВП) цифровізованих економік, забезпечуючи зручний доступ до різноманітного спектру фінансових продуктів та послуг (і кредитних можливостей) як для фізичних осіб, так і для малого, середнього та великого бізнесу, що може збільшити сукупність витрати, саме так покращуючи рівень ВВП. Цифрове фінансування також може сприяти більшій економічній стабільності та посиленню фінансового посередництва як для клієнтів, так і для економіки країн, де вони та їхні родини проживають.

По-четверте, інновації в галузі цифрових фінансів можуть мати довгострокові позитивні наслідки для банківської діяльності.

По-п'яте, цифрові фінанси також приносять користь урядам, надаючи платформу для сприяння збільшенню сукупних витрат, що згодом приносить більші податкові надходження, які виникають внаслідок збільшення обсягу фінансових операцій [6].

По-шосте, цифрові фінанси приносять переваги регуляторам фінансової та грошової системи, оскільки повномасштабне прийняття цифрових фінансів може значно зменшити обіг поганих (або підроблених) грошей тощо. Інші переваги цифрового фінансування до клієнтів охоплюють більший контроль над особистими фінансами клієнтів, швидке прийняття фінансових рішень та можливість здійснювати й отримувати платежі протягом декількох секунд.

Отже, цифрові фінанси повинні покращити добробут людей та підприємств, які мають офіційні банківські рахунки та кошти на своїх банківських рахунках для здійснення багатьох фінансових операцій. Однак очікувані переваги цифрових фінансів можна повністю реалізувати лише в тому разі, якщо вартість надання цифрових фінансових послуг незначна або дорівнює нулю.

Процес цифрового фінансової інклюзії починається з припущення, що виключене та / або малозабезпечене населення має якісь офіційні банківські рахунки та потребує цифрового доступу для того, щоб вони могли здійснювати основні фінансові операції віддалено.

Цифрова фінансові інклюзія може покращити добробут людей та підприємств, які мають надійну цифрову платформу, за допомогою якої отримують доступ до коштів на своїх банківських рахунках для здійснення фінансових операцій [7]. Очікувані переваги цифрової фінансової інклюзії може бути повністю реалізовані, якщо вартість отримання цифрової транзакційної платформи бідними людьми незначна або низька, де цифрова транзакційна платформа стосується мобільних телефонів, персональних комп'ютерів та пов'язаних з ними пристроїв.

Згідно з доповіддю ООН фінансова інклюзія – це стійке надання доступних фінансових послуг, які приносять бідним людям формальну економіку [8].

Фінансова інклюзія також може бути визначена як використання формальних фінансових послуг бідними людьми [9]. Фінансова інклюзія передбачає збільшення

кількості (переважно бідних) осіб, які мають доступ до формальних фінансових послуг, переважно через формальні банківські рахунки. При більшій фінансовій інклюзивності особи, які раніше були виключені з фінансових витрат, зможуть вкладати гроші в освіту, заощаджувати та запускати бізнес, а це сприяє зменшенню бідності та економічному зростанню. Інклюзивна фінансова система є бажаною і надаватиме можливість усім людям, особливо бідним, отримати доступ та перемістити кошти, збільшити капітал та зменшити ризик.

Фінансова інклюзія має низку переваг для бідних домогосподарств. Вона забезпечує фізичним особам із низьким рівнем доходу можливість заощадити на майбутнє, що сприяє стабільності в особистих фінансах, і високий рівень використання банківських депозитів, що сприяє забезпеченню стабільнішої депозитної бази для банків під час лиха [9]. Більша фінансова інклюзія також може надати бідним домашнім господарствам можливості нарощувати заощадження, робити інвестиції та отримати доступ до кредитів.

А. Ганніг та С. Янсен довели, що фінансові установи, які обслуговують людей нижчого рівня, здебільшого виживають через макрокризи та допомагають підтримувати економічну активність на місцях [10]. Крім того, Е. Прасад зауважує, що відсутність належного доступу до кредитів для малих та середніх підприємств та малих підприємців негативно впливає на загальний ріст зайнятості, оскільки ці підприємства значно більш трудомісткі у своїй діяльності [11].

Фінансова інклюзія може розглядатися як бізнес-можливість, так і соціальна відповідальність, коли групи самодопомоги та мікрофінансові установи беруть участь у програмах включення, оскільки ці два агенти важливі для поліпшення фінансової інтеграції.

Теоретичне підґрунтя зв'язку між цифровими фінансами та фінансовою інклюзією – це передумова, що велика кількість виключеного населення має мобільний телефон, і що надання фінансових послуг через мобільні телефони та пов'язані з ними пристрої може покращити доступ до фінансування для виключеного населення.

Як зарубіжна, так і вітчизняна наукова спільнота намагається визначити загальні теоретичні аспекти нового економічного устрою та дати тлумачення основним його категоріям, що визначатимуть особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій як фактора економічного зростання. Проте висока інтенсивність трансформаційних змін, пов'язаних із пошуком умов для посткризового розвитку національних економік як структурних елементів міжнародної економічної системи, залишається невивченою. Через свій стимулюючий потенціал для національної економіки цифрові перетворення все частіше займають чільне місце у прогнозах розвитку міжнародної економіки загалом та національних економік зокрема.

Цифрова економіка як новий економічний устрій тісно пов'язана з інтенсивним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), початком процесу інформатизації другого покоління, що є основою VI технологічного укладу, який сприяє прискоренню темпів економічного зростання та формуванню принципово нової системи управління. Фактично всі сфери людської життєдіяльності (економічна, соціальна, політична, культурна, соціальна та інші) тією чи іншою мірою змінилися завдяки відкриттю і розвитку ІКТ. Усе більше секторів національної економіки (фінанси, торгівля, а також машинобудування, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок, медицина, освіта та інші) долучаються до цифрової економіки.

Процес цифрової фінансової інклюзії починається з припущення, що виключене та / або малозабезпечене населення має офіційні банківські рахунки та потребує цифрового доступу для того, щоб здійснювати основні фінансові операції віддалено.

Систематизацію підходів до визначень поняття «фінансова інклюзія» представлено у таблиці 1.

Таблиця 1 - Систематизація підходів до визначень поняття «фінансова інклюзія»

№ з/п	Визначення	Характеристика підходу	Автор / джерело
1	Фінансова інклюзія – це стійке надання доступних фінансових послуг, які приносять бідним людям доступ до формальної економіки	Стійкість, доступність, переваги для найбіднішого населення	Організація об'єднаних націй
2	Фінансова інклюзія також може розглядатися як використання формальних фінансових послуг бідними людьми	Доступ до формальних фінансових інститутів	А. Деміргук-Кунт, Л. Клаппер
3	Фінансова інклюзія передбачає збільшення кількості (переважно бідних) осіб, які мають доступ до формальних фінансових послуг, здебільшого через формальні банківські рахунки, що сприяє зменшенню бідності та економічному зростанню	Переваги для найбідніших людей, доступ до формальних фінансових інститутів	М. Брун, І. Лав
4	Цифрова фінансова інклюзія – це цифровий доступ до використання офіційних фінансових послуг виключеним та недооціненим населенням	Цифрові технології, доступ до офіційних фінансових послуг	CGAP (Консультативна група з надання допомоги бідним)

Щоб перевірити вплив цифрових фінансів на вирішення проблеми зменшення бідності, ми розробили модель, в яку ми внесли 24 незалежні змінні (Інтернет-користувачі, % населення (X1); Частка населення у віці 15+ власників кредитних карток (X2); Частка населення у віці 15+ власників банківських рахунків (X3); Частка безробітного населення, яка має банківські рахунки (% від 15 років) (X4); Частка населення жіночої статі, яка має банківські рахунки (% віком 15+) (X5); Частка найбіднішого населення, яке має банківські рахунки (% віком 15+) (X6); Частка сільського населення, яка має банківські рахунки (% віком 15+) (X7); Використання інтернету для оплати рахунків або придбання товарів в інтернеті за минулий рік (% віком 15+) (X8); Частка населення у віці 15+, яке здійснювало платежі через Інтернет для оплати рахунків та покупок он-лайн серед безробітних (X9); Використання інтернету для оплати рахунків або для купівлі чогось в інтернеті за минулий рік жінками (% віком від 15 років) (X10); Використання інтернету для оплати рахунків або для купівлі чогось через інтернет у минулому році найбіднішим населенням (% вік 15+) (X11); Використання інтернету для оплати рахунків або для купівлі чогось в інтернеті минулого року сільським населенням (% від 15 років) (X12); Використання мобільного телефону або інтернету для доступу до рахунку фінансової установи за минулий рік (% віком від 15 років) (X13); Використання мобільного телефону або інтернету для доступу до рахунку непрацюючим населенням (% від 15 років) (X14); Використання мобільного телефону або інтернету для доступу до облікового запису жінками (% від 15 років) (X15); Використання мобільного телефону або інтернету для доступу до рахунку найбіднішим

населенням (% від 15 років) (X16); Використання мобільного телефону або інтернету для доступу до облікового запису сільським населенням (% від 15 років) (X17); Частка населення у віці 15+, яке здійснювало або отримувало цифрові платежі за останній рік (X18); Здійснення або отримання цифрових платежів за минулий рік безробітним населенням (% віком 15+) (X19); Частка населення, яке має мобільний грошовий рахунок (% віком 15+) (X20); Частка населення, яке має мобільний грошовий рахунок, серед безробітних (% вік 15+) (X21); Частка населення, яке має мобільний грошовий рахунок, жіночої статі (% вік 15+) (X22); Частка населення, яке має мобільний грошовий рахунок, серед найбідніших (% вік 15+) (X23); Частка сільського населення, яке має мобільний грошовий рахунок (% віком 15+) (X24)) за 125 країнами світу.

Залежною змінною є ВНД на душу населення (за методом Атласу, поточний долар США) (Y).

Для перевірки правдивості зазначеної гіпотези для різних груп країн залежно від рівня доходу досліджувані країни було угруповано на країни з рівнем доходу, вищим за середньосвітовий (10473 дол. на рік) та нижчим за середньосвітовий.

Оцінювання моделі проведемо в ПП EViews. На першому етапі побудуємо модель для країн з рівнем доходу на душу населення вищим за середньосвітовий показник (далі – країн з вищим рівнем доходу) за просторовими даними 2017 року.

Кореляційний аналіз показав, що фактори моделі X1–X19 мають середній та високий ступінь кореляції з результативною ознакою за шкалою Чеддока (рис.1), а фактори X20–X24 дуже слабо корелюють з Y, тому їх з подальшого аналізу виключаємо.

Після проведення регресійного аналізу з моделі були виключені змінні X4–X8, X10–X17 та X19, оскільки вони виявилися незначущими. Отже, в моделі залишилися фактори X1, X2, X3, X9 та X18, які, на нашу думку, найповніше з обраних відображають процес діджиталізації фінансів. Оцінене рівняння має такий вигляд (рис.2):

$$Y = 479.203X_1 + 411.1571X_2 + 102100.1052X_3 + 36871.9777X_9 - 99121.2974X_{18} - 46189.5246.$$

	Y
Y	1.000000
X1	0.680677
X2	0.746960
X3	0.645743
X4	0.680311
X5	0.646516
X6	0.656049
X7	0.606952
X8	0.736074
X9	0.770165
X10	0.733543
X11	0.735927
X12	0.733630
X13	0.699336
X14	0.693463
X15	0.665638
X16	0.723407
X17	0.704747
X18	0.690355
X19	0.700731
X20	-0.146082
X21	-0.147685
X22	-0.142454
X23	-0.154745
X24	-0.227545

Рис. 1. Кореляційна залежність результуючої ознаки від факторів моделі для країн з вищим рівнем доходу

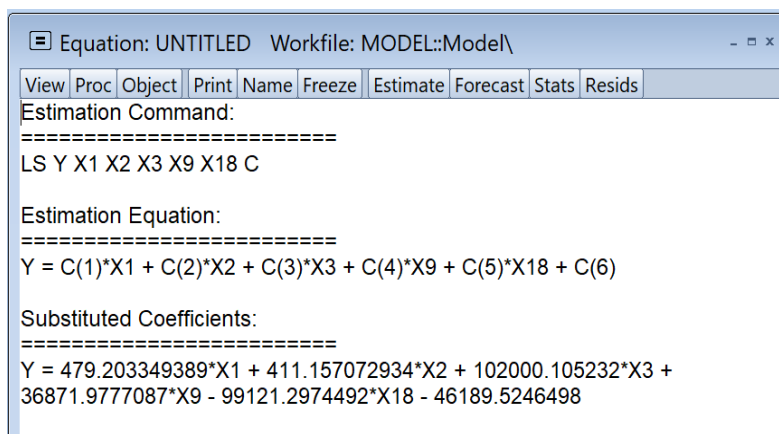

Рис. 2. Оцінене рівняння багатofакторної регресії для країн з вищим рівнем доходу

Результати регресійного аналізу показують, що коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.7551$ (рис. 3.). Це означає, що 75,51 % дисперсії результуючої ознаки пояснюється змінними моделі, а 24,49 % – іншими змінними, що не увійшли до моделі. Всі змінні моделі статистично значущі, оскільки для них виконується нерівність $p\text{-value} < 0.05$, сама модель також значуща за критерієм Фішера, оскільки $\text{Prob}(F\text{-statistic}) = 0.0000 < 0.05$.

Equation: UNTITLED Workfile: MODEL::Model\

View Proc Object Print Name Freeze Estimate Forecast Stats Resids

Dependent Variable: Y
Method: Least Squares

Sample: 1 44
Included observations: 44

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	479.2033	195.7866	2.447580	0.0191
X2	411.1571	107.2789	3.832600	0.0005
X3	102000.1	47950.47	2.127197	0.0400
X9	36871.98	12826.54	2.874662	0.0066
X18	-99121.30	47033.41	-2.107466	0.0417
C	-46189.52	17638.55	-2.618669	0.0126

R-squared	0.755182	Mean dependent var	32307.73
Adjusted R-squared	0.722969	S.D. dependent var	18372.95
S.E. of regression	9670.377	Akaike info criterion	21.31765
Sum squared resid	3.55E+09	Schwarz criterion	21.56094
Log likelihood	-462.9882	Hannan-Quinn criter.	21.40787
F-statistic	23.44342	Durbin-Watson stat	1.503345
Prob(F-statistic)	0.000000		

Рис. 3. Результати регресійного аналізу для країн з вищим рівнем доходу

Аналогічно було побудовано модель для країн з рівнем доходу, нижчим за середньосвітовий (далі – країни з нижчим рівнем доходу). Кореляційний аналіз показав, що багато факторів моделі мають слабку кореляцію з результуючою ознакою (рис. 4), за винятком X1, X2, X3, X5, X8, X9, X10, X12, X19, тому інші фактори виключаємо з аналізу.

Y	Correlation
Y	1.000000
X1	0.768645
X2	0.685159
X3	0.514970
X4	0.430033
X5	0.515442
X6	0.458147
X7	0.491968
X8	0.561797
X9	0.555269
X10	0.575711
X11	0.489292
X12	0.535178
X13	0.388489
X14	-0.144309
X15	-0.005596
X16	-0.108100
X17	-0.090950
X18	0.493672
X19	0.639061
X20	-0.320674
X21	-0.335230
X22	-0.283827
X23	-0.299404
X24	-0.324397

Рис. 4. Кореляційна залежність результуючої ознаки від факторів моделі для країн із нижчим рівнем доходу

Після проведення регресійного аналізу з моделі виключили змінні X5, X8, X10 та X12, оскільки вони виявилися незначущими. Отже, в моделі залишилися фактори X1, X2, X3, X9 та X19, саме такі, як у моделі для високорозвинених країн, за винятком змінної X18, яка виявилася незначущою, натомість увійшла змінна X19. Оцінене рівняння має такий вигляд (рис.5):

$$Y = 62.2703X_1 + 81.1658X_2 + 4036.6608X_3 + 8147.072X_9 - 4338.02834X_{19} - 1078.7743.$$

Цей регресійний аналіз привів до моделі, у якій коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.7049$. Це означає, що 70,49% результуючої ознаки пояснюється змінними моделі, а 29,51% – іншими змінними, що не увійшли до моделі. Всі змінні моделі статистично значущі, оскільки для них виконується $p - value < 0.05$, сама модель також значуща за критерієм Фішера, оскільки $\text{Prob}(F\text{-statistic}) = 0.0000 < 0.05$.

Equation: UNTITLED Workfile: MODEL::Model\
View Proc Object Print Name Freeze Estimate Forecast Stats Resids
Estimation Command:
=====
LS Y X1 X2 X3 X9 X19 C
Estimation Equation:
=====
Y = C(1)*X1 + C(2)*X2 + C(3)*X3 + C(4)*X9 + C(5)*X19 + C(6)
Substituted Coefficients:
=====
Y = 62.2703549022*X1 + 81.1657561961*X2 + 4036.66080449*X3 + 8147.07202577*X9 - 4338.02826294*X19 - 1078.77426863

Рис.5. Оцінене рівняння багатфакторної регресії для країн з нижчим рівнем доходу

Equation: UNTITLED Workfile: MODEL::Model\				
View Proc Object Print Name Freeze Estimate Forecast Stats Resids				
Dependent Variable: Y				
Method: Least Squares				
Sample: 1 80				
Included observations: 80				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	62.27035	9.667832	6.440984	0.0000
X2	81.16576	39.94771	2.031800	0.0458
X3	4036.661	1843.751	2.189374	0.0317
X9	8147.072	3665.545	2.222609	0.0293
X19	-4338.028	2133.603	-2.033194	0.0456
C	-1078.774	521.5505	-2.068398	0.0421
R-squared	0.704937	Mean dependent var	3420.375	
Adjusted R-squared	0.685000	S.D. dependent var	2651.826	
S.E. of regression	1488.334	Akaike info criterion	17.52074	
Sum squared resid	1.64E+08	Schwarz criterion	17.69939	
Log likelihood	-694.8296	Hannan-Quinn criter.	17.59237	
F-statistic	35.35871	Durbin-Watson stat	2.122017	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Рис. 6. Результати регресійного аналізу для країни з нижчим рівнем доходу

Коефіцієнти регресії показують ступінь впливу обраних факторів та їх напрям на результуючу ознаку – середнє значення ВНД на душу населення (за методом Атласу, у поточних дол. США по країнам із вищим рівнем доходу. Як можна побачити, для цих країн коефіцієнт при змінній Інтернет-користувачі, % населення X1, додатний, тобто фактор відсотка користувачів інтернетом має прямий вплив на ВНД на душу населення, причому його зростання в середньому на 1 % приводить до зростання Y на 479.203 USD. Так само прямий вплив на ВНД на душу населення мають і змінні Частка населення у віці 15+ власників кредитних карток (X2) та Частка населення у віці 15+, яке здійснювало платежі через Інтернет для оплати рахунків та покупок он-лайн серед безробітних (X9). Тут зростання X2 на 1 % приводить до зростання Y на 411.1571 USD, зростання X3 на 1 % веде до зростання Y на 102100.1052 USD, а збільшення X9 на 1 % веде до збільшення Y на 36871.9777 USD. Водночас змінна X18 має обернений вплив на ВНД на душу населення, причому зростання X18 на 1 % веде до зменшення Y на 99121.2974 USD, що пояснюється розширенням можливостей доступу до ринків іноземних країн через систему цифрових платежів, що може призводити до відпливу споживчого попиту на закордонні більш дешеві ринки та відповідне стимулювання економік інших країн світу.

Аналогічна ситуація спостерігається і з впливом обраних факторів на ВНД на душу населення для країн із нижчим рівнем доходів. Коефіцієнти X1, X2, X3 та X9 додатні, причому зростання X1 на 1 % призводить до зростання Y на 62.2703 USD, зростання X2 на 1 % призводить до зростання Y на 81.1658 USD, зростання X3 на 1 % веде до зростання Y на 4036.6608 USD, а збільшення X9 на 1 % веде до збільшення Y на 8147.072 USD. Коефіцієнт при змінній X19 від'ємний, тобто зростання X19 на 1 % веде до зменшення Y на 4338.02834 USD, і це пояснюється аналогічним spin-off ефектом, як і у випадку країн із вищим рівнем доходів.

Внаслідок компаративного аналізу коефіцієнтів регресії з'ясувалося, що обрані фактори мають більший вплив на розвиток країн з вищим рівнем доходів, ніж на країни з нижчим рівнем доходів, причому напрям впливу однаковий для обох груп країн

(табл.2). Для країн із вищим рівнем доходів більш впливовим із позитивним впливом виявився фактор Частка населення у віці 15+ власників банківських рахунків, X3, а для країн із нижчим рівнем доходів – Частка населення у віці 15+, яке здійснювало платежі через Інтернет для оплати рахунків та покупок он-лайн серед безробітних, X9. Різні фактори з від’ємним впливом увійшли до моделей: для країн із вищим рівнем доходів це фактор Частка населення у віці 15+, яке здійснювало або отримувало цифрові платежі за останній рік, X18, а для країн із нижчим рівнем доходів – це Здійснення або отримання цифрових платежів за минулий рік безробітним населенням (% віком 15+) (X19).

Таблиця 2 - Порівняння ступеня впливу факторів на ВНД на душу населення для країн із вищим рівнем доходів та країн із нижчим рівнем доходів

Коефіцієнт регресії при змінних	Країни з вищим рівнем доходів	Країни з нижчим рівнем доходів
X1	479.203	62.2703
X2	411.1571	81.1658
X3	102100.1052	4036.6608
X9	36871.9777	8147.072
X18	-99121.2974	–
X19	–	-4338.02834

Отримана під час проведеного аналізу різниця у впливі розвитку цифрових фінансів на зростання доходів населення країн залежно від їх економічного розвитку пояснюється тим фактом, що населення бідних країн живе переважно у грошовій економіці. Дифузія у цих країнах позитивних ефектів від поширення цифрових фінансових послуг вимагає більше, ніж просто наявність електронних грошей. Це вимагає наявності цифрових розподільчих мереж та можливості управління ліквідністю для поєднання цифрової та грошової економік, а також розуміння поведінки споживачів для розробки орієнтованих на споживачів продуктів, що забезпечують належний захист.

Висновки. Канали позитивного впливу цифрових фінансів на інклюзію включають зниження ризику проциклічності; значне збільшення кількості малих заощаджень; доступ до формальних фінансів; доступ до глобальних ланцюгів створення вартості, пропозиції товарів і послуг; зменшення асиметричності інформації про кредитні можливості та можливості заощадження й інвестування; формування неформальної страхової мережі. В той же час цифрові фінанси несуть такі загрози, як наявність розриву між доступністю фінансів та їх використанням; втрата конфіденційності інформації; недостатність навичок фінансової та цифрової грамотності; загроза кібератак на фінансові кошти та рахунки; загроза шахрайства. Різниця у впливі розвитку цифрових фінансів на зростання доходів населення країн залежно від їх економічного розвитку пояснюється тим фактом, що населення бідних країн живе переважно у грошовій економіці. Дифузія у цих країнах позитивних ефектів від поширення цифрових фінансових послуг вимагає наявності цифрових розподільчих мереж та можливості управління ліквідністю для поєднання цифрової та грошової економік, а також розуміння поведінки споживачів для розробки орієнтованих на споживачів продуктів, що забезпечують належний захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Digital Finance for all: Powering inclusive growth in emerging economies. McKinsey, 2016
2. Global Findex Report 2017. World Bank Group.
3. Demircuc-Kunt, A. & Klapper, L. (2012), "Measuring Financial Inclusion, the Global Findex Database", The World Bank.
4. Wharton Public Policy Initiative. (2017). Financial Exclusion: Why it is More Expensive to be Poor. [online] Available at: <https://publicpolicy.wharton.upenn.edu/live/news/1895-financial-exclusion-why-it-is-more-expensive-to-be-for-students/blog/news.php>.
5. Wang, Y. (2018). Empirical Research of Poverty Alleviation Effects of Digital Inclusive Finance from the Perspective of Internet—Based on 2011-2015 Provincial Panel Data. *DEStech Transactions on Economics, Business and Management*.
6. Aron, J. (2018). Mobile Money and the Economy: A Review of the Evidence. *The World Bank Research Observer*, 33(2), pp.135-188.
7. Jack, W. and Suri, T. (2014). Risk Sharing and Transactions Costs: Evidence from Kenya's Mobile Money Revolution. *American Economic Review*, 104(1), pp.183-223.
8. Barbesino, P., Camerani, R., & Gaudino, A. (2005). Digital finance in Europe: Competitive dynamics and online behaviour. *Journal of Financial Services Marketing*, 9(4), 329e343.
9. United Nations. (2016). Digital financial inclusion. international telecommunication union (itu), issue brief series, inter-agency task force on financing for development, July. United Nations. Available at: http://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2016/01/Digital-Financial-Inclusion_ITU_IATFIssue-Brief.pdf.
10. World Bank. (2014). Digital finance: Empowering the poor via new technologies, April 10. Available at: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/04/10/digital-finance-empowering-poor-new-technologies>.
11. Scott, S. V., Van Reenen, J., & Zachariadis, M. (2017). The long-term effect of digital innovation on bank performance: An empirical study of SWIFT adoption in financial services. *Research Policy*, 46(5), 984e1004.

REFERENCES

1. Digital Finance for all: Powering inclusive growth in emerging economies. McKinsey, 2016
2. Global Findex Report 2017. World Bank Group.
3. Demircuc-Kunt, A. & Klapper, L. (2012), "Measuring Financial Inclusion, the Global Findex Database", The World Bank.
4. Wharton Public Policy Initiative. (2017). Financial Exclusion: Why it is More Expensive to be Poor. [online] Available at: <https://publicpolicy.wharton.upenn.edu/live/news/1895-financial-exclusion-why-it-is-more-expensive-to-be-for-students/blog/news.php>.
5. Wang, Y. (2018). Empirical Research of Poverty Alleviation Effects of Digital Inclusive Finance from the Perspective of Internet—Based on 2011-2015 Provincial Panel Data. *DEStech Transactions on Economics, Business and Management*.
6. Aron, J. (2018). Mobile Money and the Economy: A Review of the Evidence. *The World Bank Research Observer*, 33(2), pp.135-188.
7. Jack, W. and Suri, T. (2014). Risk Sharing and Transactions Costs: Evidence from Kenya's Mobile Money Revolution. *American Economic Review*, 104(1), pp.183-223.
8. Barbesino, P., Camerani, R., & Gaudino, A. (2005). Digital finance in Europe: Competitive dynamics and online behaviour. *Journal of Financial Services Marketing*, 9(4), 329e343.
9. United Nations. (2016). Digital financial inclusion. international telecommunication union (itu), issue brief series, inter-agency task force on financing for development, July. United

Nations. Available at: http://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2016/01/Digital-Financial-Inclusion_ITU_IATFIssue-Brief.pdf.

10. World Bank. (2014). Digital finance: Empowering the poor via new technologies, April

10. Available at: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/04/10/digital-finance-empowering-poor-new-technologies>.

11. Scott, S. V., Van Reenen, J., & Zachariadis, M. (2017). The long-term effect of digital innovation on bank performance: An empirical study of SWIFT adoption in financial services. *Research Policy*, 46(5), 984e1004.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЕКОНОМІКА і ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ

Засновано у 2007 р.

Випуск №1(45) • 2022

Технічний редактор - Орехов М.О.

Підписано до друку 18.02.2022 р.

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.